

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

EBÛ MÜSLİM HORASANÎ'NİN TÜRK, FARS VE AFGAN TOPLUMLARINDA
ALGILANIŞ BİÇİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fariha JAMAL

Ankara-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

EBÛ MÜSLİM HORASANÎ'NİN TÜRK, FARS VE AFGAN TOPLUMLARINDA

ALGILANIŞ BIÇIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fariha JAMAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

Ankara- 2020

TÜRKİYE CUMURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Fariha JAMAL

EBÛ MÜSLİM HORASANÎ'NİN TÜRK, FARS VE AFGAN TOPLUMLARINDA
ALGILANIŞ BIÇIMI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Seyfettin Erşahin

Prof. Dr. Nahide Bozkurt

Doç. Dr. Cafer Acar

Tez Sınavı Tarihi 18. 05. 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (c.1..107..12020)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin Adı ve Soyadı

Fariha Jamal

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Amacı	1
2. Araştırmanın Metodu	2
I. BÖLÜM	4
EBÛ MÜSLİM'İN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI	4
1. Dönemin Siyasî Yapısı	4
2. Dönemin Toplumsal ve Dinî Yapısı	11
3. Dönemin İlmi Yapısı	12
4. Ebû Müslim'in Hayatı	13
4.1. Ailesi	13
4.2. Çocukluk ve Gençlik Yılları	17
4.3. Kişiliği.....	19
II. BÖLÜM	24
EBÛ MÜSLİM'İN ABBASÎLER DEVRİNDEKİ FAALİYETLERİ	24
1. Abbasî İhtilalinde Görev Alması	24
2. Horasan Emirliği Dönemi	25
3. Abbasî Yönetimine Ters Düşmesi ve Öldürülmesi	44
III. BÖLÜM	56
EBÛ MÜSLİM'İN İSLAM TOPLUMUNDA YERİ VE ÖNEMİ	56
1. Ebû Müslim ve Türkler	56
2. Ebû Müslim ve Farmlar/ Afganlar	73
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	84
ÖZET	91

KISALTMALAR

A.Ü	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DİA.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopidisi
DİB.	:Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	:Hicri
M.	:Milâdi
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
İsam.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
M.E.B.	:Mili Eğitim Bakanlığı
MÜ.	:Marmara Üniversitesi
MÜİF.	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
S.	:Sayfa
T.T.K.	:Türk Tarih Kurumu
Trc.	:Tercüme eden
Vb.	:ve benzeri
Vd.	:ve diğerleri
Yay.	:Yayımlayan

ÖNSÖZ

Ebû Müslim Horasanî İslam tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. O bir devletin yıkılıp diğerk bir devletin kurulmasında çok önemli rol oynamıştır. Bir dönemin ihtilal kuvvetleri lideri olarak görev yapmıştır. Hem yaşadığı dönemde hem de vefatından sonra Müslümanların önemli bir kısmının zihninde, hayalinde ve kültüründe üstün bir ihtilal lideri olarak yer almıştır. Hatta vefatından sonra kimi halk destanlarında insan üstü vasıflarla nitelendirilen bir şahsiyet olarak gösterilmiştir.

Biz bu çalışmada Ebû Müslim Horasanî'nin siyasi faaliyetlerini temel kaynaklar ve araştırmalardan yararlanarak ortaya koymaya çalıştık. Hatta Ebû Müslim veya Abbasîlerin iktidara gelmesi "ihtilal" olarak tanımlayan araştırmalar çalışmamızda başucu eserleri olarak bulundurduk. Bunlar; Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû Müslim-i Horasanî" maddesinde, Nahide Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilâli*, Nadir Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, Faik bulut, *Ebû Müslim Horasanî Bir İhtilalcinin Hikayesi* isimli araştırmalardır.

Konu hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalara en önemli katkılarımızdan birinin de Müslüman toplumların, özellikle Farslar ve Türklerin halk kültürlerindeki yansımalarını tespit etmek olmuştur diyebiliriz. Söz konusu toplumlarda Ebû Müslim Horasanî adeta millîleştirilmekte, millî kahraman-önder konumuna yükseltilmekte, millî kimlik ve kültürün yapı taşlarından biri olarak telakkî edilmektedir.

Bu konu üzerine çalışmaya başladığım ilk günden bugüne kadar bana yol gösteren ve her türlü imkânı tanıyan, beni destekleyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN'e, teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamın hazırlanmasında değerli fikirlerinden bazında gerek kaynaklar konusunda bana her türlü yardımda bulunan Prof. Dr. Nahide BOZKURT, Doç Dr. Cafer ACAR, Arş. Gör. Canan SOYLU VEREP'a emeği

geçen, yol gösteren tüm hocalarıma, arkadaşlarıma, aileme ve her adımda beni destekleyen sevgili eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı

İslam Tarihindeki en önemli olaylardan biri, Emevî Devleti'nin yıkılması ve Abbasî Devleti'nin kurulmasıdır. Bu olayın ana kahramanı ise ismi tarihe bir ihtilalci olarak geçen Ebû Müslim Horasanî'dir.

Emevî hilâfetinin, siyasî anlayışı ve birtakım uygulamaları, geniş bir kitleye yayılan İslam toplumunda bazı memnuniyetsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu dönemde Arap olmayanlara yönelik yapılan ayrımcı uygulamalar da huzursuzluğu arttıran önemli faktörlerden biri olmuştur. Arap olmayan Müslümanlar (Mevalî), Araplar tarafından toplumsal hayatta küçümsenmiştir. Mevâlî, Müslüman olmayan halklardan alınan vergilere tabi tutulmuş, Emevîlerin kendilerine yönelik uyguladığı ayrımcı politikalardan dolayı kendilerini ötekileştirilmiş hissetmişlerdir. Bu dönemde Mevalîye hem sosyal baskı uygulanmış hem de bu kişiler idarî ve askerî üst düzey görevlere lâayık görülmemişlerdir. Mevalî, bu durumdan rahatsız olmuş ve kendilerine insanca muamele edilerek Müslüman Araplarla aynı kategoride değerlendirilmeleri gerektiğini dile getirmişlerdir. Ebû Müslim özellikle Horasan halkı tarafından ciddi bir şekilde desteklenmiş ve ihtilalin başarısında bu bölge halklarının kendisine yönelik özel bir desteği olmuştu. Horasan topraklarındaki halk, Emevîlere karşı, kimi zaman Abbasî hanedanının çeşitli amaçlarla görevlendirdiği kişileri, kimi zaman Benî Ümeyye ve Benî Hâşim'e karşı olan Havaric fırkasını destekler; kimi zaman da birbirleriyle geçinemeyen, Yemenî ve Kaysî gibi Arap kabilelerini destekleme veya bu kabileler arasındaki husumeti, anlaşmazlığı kışkırtarak Horasan'daki Arap idaresini güçsüzleştirme politikasını benimsemişlerdir.¹

¹Mirgholam Mohammad Ghoobar, *Afghanistan Dar Masir-i Tarih*, inteşaratı khavar İnterpriz, 1388 Hicri, Peşaver, s. 77-78.

Bu tezde, Ebû Müslim Horasanî'nin liderliğini üstlendiği ihtilalin irdelenmesi ve Ebû Müslim'in olaylara bakış açısının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Ebû Müslim'in içinde yaşadığı siyasi, toplumsal ve dini yapı ile onun çocukluk ve gençlik yılları değerlendirilmiştir. Horasan'da başlattığı ayaklanma sırasında yaptığı tebliğ çalışmaları ve siyasi kişiliği, Abbasî hilafetinin kurulmasındaki rolü ve Abbasîlerle ilişkileri incelenmiştir. Bu çalışmada, ihtilal sonrası dönemde Ebû Müslim'in Horasan topraklarında halkların gönlünü kazanmasıyla Abbasî hilafetinin onun rakip görmesi sonucunda ölümüne giden süreç ele alınmıştır. Ayrıca mevcut kaynaklar ışığında onun farklı kültürler ve toplumlarla olan ilişkileri ve halkların zihninde nasıl yer aldığı konu edilmiştir.

2. Araştırmanın Metodu

Araştırmaya ilk olarak veri toplamayla başlanmıştır. Araştırma ile ilgili yeterli bilimsel çalışma bulma hususunda kimi zorluklarla karşılaşmıştır. Araştırmayla ilgili olarak yazılmış olan kitap, tez, dergi ve makaleler bulunarak okunmuştur. Elde edilen veriler eleştirel yaklaşıma tabi tutularak analiz edilmiştir. Tezde, Arapça ve Farsça kaynaklar, konunun özüne bağlı kalınarak, tarafımdan tercüme edilip kullanılmıştır.

Tezimiz, üç bölüm şeklinde planlanmıştır. Giriş bölümde araştırmanın konusu, amacı ve metodu kısa bir şekilde açıklanmıştır. Birinci bölümde Ebû Müslim'in yaşadığı dönem ve hayatı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, Abbasîler döneminde Ebû Müslim'in faaliyetleri araştırılmıştır. Bu bölümde Abbasî Hilafetinin oluşmasından Ebû Müslim'in katledilmesine kadar olan dönem incelenmiştir. Bu bölümde, Abbasîlerin çeşitli nedenlerle ihtilalin önderi olan Ebû Müslim'i dışlamaları ve izledikleri politikalar vurgulanmak istenmiştir. Ebû Seleme, Süleyman b. Kesîr gibi önemli kişilerin öldürülme sebepleri ile Ebû Müslim'in bu olaylardaki rolü ele alınmıştır. Ebû Müslim'in Abbasî Halifesi Mansur tarafından öldürülmesi ve öldürülmesinden sonra ortaya çıkan isyanlar özet olarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Ebû Müslim'in İslam toplumundaki yeri ve

önemi ele alınmıştır. Bu bölümde Farıların ve Türklerin bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

EBÜ MÜSLİM'İN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

1. Dönemin Siyasî Yapısı

İslam tarihinde Emevîlerden sonra Abbasîler, yönetimi ele geçirmiştir. Bu dönemde siyasî, askerî, idarî ve ilmî olmak üzere birçok değişiklikler yapılmıştır.² Abbasîler'in 749 yılında hakimiyeti ele almalarıyla birlikte İslam Tarihinin önemli dönüm noktasına girilmiştir.³ Abbasî hareketi, Muhammed b. Ali liderliğinde başlamış, tam 32 yıl sürmüştür. Muhammed b. Ali, Peygamber efendimizin (s.a.v) amcası Abbas'ın torunlarından biridir. Emevîlerin katı hakimiyeti sonucu halkın itirazları neticesinde bazı gruplar Emevî idaresine karşı teşkilatlanmış ve Abbasîlerin idareyi ele alması neticesinde Emevîler hakimiyeti kaybetmişlerdir.⁴ Emevî hilafetinin iktidarı neredeyse yüzyıl sürmüştür. Siyasî anlayışları ve yaptıkları uygulamaları, geniş bir kitleye yayılmış bulunan İslam toplumunda birtakım memnuniyetsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, Emevî hanedanlığının yıkılmasına yol açmıştır.⁵ Ayrıca bu dönemde Arap olmayanlara yönelik yapılan ayrımcı uygulamalar da huzursuzluğu arttıran önemli faktörlerden biri olmuştur. Arap olmayan Müslümanlar (Mevalî) Araplar tarafından toplumsal hayatta sık sık küçümsenmiştir. Mevalî, Müslüman olmayan halkların verdiği vergileri vermek zorunda kalmıştır. Oysa evrensel bir din olan İslam, Müslümanların eşitliği üzerine vurgu yapmaktadır. Emevîlerin kendilerine yönelik uyguladığı ayrımcı politikalarından dolayı Mevalî, Emevî yönetiminden hoşnut kalmamıştır. Sosyal baskının yanı sıra, Mevalî, idarî ve askerî üst düzey görevlere de layık görülmemiş, bu kademelere sadece Arap olanlar tayin edilmiştir. Mevalî bu durumdan rahatsız olmuştur ve

² Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasîler", *DİA*, c. I, Ankara 1988, s.31.

³ Nahide Bozkurt, *Abbasîler*, İsam Yayınları, Ankara 2018, s. 41.

⁴ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasîler Dönemi)*, Ensar Neşriyat Yayınevi, İstanbul 2016, s.17.

⁵ Yıldız, "Abbasîler", s.31.

kendilerine insanca muamele edilerek Müslüman Araplarla aynı kategoride değerlendirilmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Mevalî'nin hukukî eşitlik isteği, Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz (99-101/717-720) döneminde kısmen yerine getirilmiştir. Ancak Emevîler döneminde bu durum bir geleneğe dönüştürülemedi.⁶

Devlet Mevalî'ye karşı ayrımcı politikalar yürütmüştür. Bunun yanında Horasan'a yerleşen Mudar, Rebia ve Ezd kökenli Arap kabileleri arasında devlet imkanlarının paylaşılmasında kıskançlıklar nedeniyle kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Her bir kabile, yönetimi rakip gruba kaptırmamak için bu tür çatışmalara girmiştir. Özellikle Suriye ve Irak bölgesinde sıklıkla meydana gelen kabileler arasındaki çatışmalar zamanla ülkenin başka bölgelerine de yayılmıştır. Mevcut hükümet tarafından Horasan'a tayin edilen valilerin, ismi geçen kabile gruplarından herhangi birine yakınlık göstermesi ve onları devlet imkanlarından daha çok yararlandırması, kabileler arası düşmanlığı derinleştirmiştir. Bütün bunlar Arap olsun, Mevalî olsun Emevî idaresi altındaki halkta genel bir memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Bunlar arasında özellikle Mevalî topluluklar, kendilerinin sosyal ve ekonomik açıdan dışlandıklarını düşündüklerinden, Emevîlere rakip olarak ortaya çıkacak her türlü iktidar alternatifine destek vermeye hazır hale gelmişlerdir. Benzer şekilde ayrımcılık, iç çekişmelere de sebep olmuştur. Emevî iktidarının aleyhine olan bu gelişmeleri, kendileri adına en verimli şekilde değerlendiren Abbasîler olmuştur. Abbasîler, iktidarı ele geçirmek adına bütün muhalifleri bir araya getirmiş ve şartları kendi lehlerine ustaca kullanmışlar ve ülkede hissedilen memnuniyetsizlikten yararlanarak Emevîlere karşı bir ihtilal girişimi başlatmışlardır.⁷ Abbasî Devleti'nin adını aldığı Hz. Muhammed'in amcası Abbas ve oğlu Abdullah siyasetle ilgilenmeyip ilmî çalışmalarla uğraşmıştır. Abdullah'ın oğlu Ali de babasının yolundan gitmiştir. Fakat I. Velid'in baskılarına maruz kalınca 714 yılında,

⁶ İrfan Aycan, Nahide Bozkurt, Hasan Kurt, Mehmet Özdemir, İbrahim Sarıçam, *İslam Tarih I*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2012, s.82.

⁷ Âpak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasîler Dönemi)*, s.22-23.

Suriye hac yolu üzerinde bulunan Humeyme'ye gitmek zorunda kalmış, Dımaşık'ı terk etmiştir. İslam Tarihindeki en eski ve ayrıntılı propaganda hareketi bu dönemde başlamıştır.⁸

Bazı Emevî halifelerinin eğlence ve zevk odaklı, ihtişamlı bir hayat yaşamaları İslami ilkelere aykırı görülmekteydi. Bu sebeple halk, Emevî yönetimine karşı büyük bir öfke duymaktaydı. Hatta birçok dini grup ve din bilginleri, Emevî halifelerinin hayat tarzlarını ve idari yöntemlerini şiddetli bir biçimde eleştirmektedir. Bu düşünce muhalefeti, kendini kimi zaman ayaklanmalar şeklinde göstermekteydi. Bütün bu gelişmeler sonucunda, ortamı bir ihtilal için hazır bulan Muhammed b. Ali (h. ö .125/742-43) iktidarı ele geçirmek için örgütsel bir yapılanma gerçekleştirmiştir. İhtilalin planlayıp gerçekleştiren kişi olan Muhammed b. Ali birçok kaynakta, dinî bilgilere sahip, mantıklı, ileri görüşlü, tedbirli ve iyi bir konuşmacı olarak tanıtılmaktadır.⁹ İhtilalin karar merkezi, Suriye bölgesinde Şam yakınlarındaki Humeyme idi. Ancak Horasan ilk ayaklanma merkezi olarak seçilmiştir. Küfe ise Horasan ve Humeyme arasında bir bağlantı kuracak ara merkez konumundadır. Muhammed b. Ali, hakimiyeti ele alma yolunda ilk adım olarak örgütlerini oluşturmuş ve bu örgütün ilk üyeleri olarak Meysere, Muhammed b. Huneys, Ebu İkrime es-serrac ve Hayyan el-Attar-ı tayin etmiştir. Meysere'yi Küfe teşkilatının yönetimine atayıp ötekilerini ise Horasan'a propagandacı (dâi) sıfatıyla göndermiştir. Muhammed b. Ali, dâilerden “*er-rıza min âl-i Muhammed*” yani “*Muhammed ailesinden razı olunacak kişi*” kendi adına çağrı yapmalarını istemiştir. Bu biçimde yapılan çağrı hem Abbas oğullarını hem de Ali oğullarını içermiştir. Muhammed b. Ali, dâilerin uymaları gereken usulleri ve davranmalarını istediği hareket tarzını da belirlemiştir. Dâiler farklı kılık ve kıyafetlerle kendilerini tüccar vb. olarak tanıtarak Horasan'da güvendikleri şahıslara davalarını anlatmışlardır. Dâilerin söylemleri,

⁸ Yıldız, “Abbasiler”, s.32.

⁹ Bozkurt, *Abbasiler*, s. 23.26.

“*Emevîler’in zulmü*” ve “*Muhammed ailesinin hilafete daha layık olduğu*” düşüncesi üzerine kurulmuştur.¹⁰

Horasan’da iktidara karşı ilk önemli faaliyeti gerçekleştiren kişinin asıl adı Ammar b. Yezid’dir. Ammar b. Yezid ismini Hıdaş olarak değiştirmiş ve Horasan’a davetçilerin reisi olarak gönderilmiştir. Hıdaş, çok kısa zamanda başarılı olup büyük bir kitleyi etkilemiştir ancak bir süre sonra Abbasî davetçiliğinden vaz geçip Hurremiye¹¹ devletçiliğine başlamıştır ve Vali Esed tarafından öldürtülmüştür.¹² Aynı sene, Abbasî hanedanından Ali b. Abdullah b. Abbas’ın ölümü nedeniyle hareketin başına, asıl lider olarak kabul edilen oğlu Muhammed b. Ali geçmiştir. Muhammed b. Ali, Abbasî hareketinin güçlenmesinde babasından daha ziyade çaba sarf etmiştir. O ilk olarak Horasan’daki ayaklanmanın ilk sebebi olan Hıdaş’ı tanımadığını ilan edip bütün olumsuzlukları Hıdaş’ın sırtına yüklemiştir. Bu sayede davayı ayakta tutmuştur. Bundan sonra faaliyete katılan Abbasî liderinin emirlerine göre nakib ve dâiler kendilerini Allah’ın isteği ile İslam dünyasındaki değişimin araçları olarak tanıtmışlardır. Yeni şekliyle ileri sürülen dava, halkın haksızlığa karşı direnişini olmuştur. Biat ileride gelecekte Hz. Muhammed ehlinden ailesinden üzerinde ittifak edilecek olan kişi adına alınmıştır. Muhammed b. Ali’nin bu düşünce ile gönderdiği elçiler, Horasan sokaklarını tek tek dolaşarak halkı ayaklanma için hazır hale getirme faaliyetlerini yeniden başlatmışlardır.¹³

26 Ağustos 743 tarihinde İmam Muhammed b. Ali b. Abdullah vefat etmiş, vasiyeti üzerine onun yerine oğlu İbrahim geçmiştir.¹⁴ İbrahim siyasette becerikli ve azimli biri olup Emevî düşmanlığı konusunda önemli işler başaran Horasanlı Ebû

¹⁰ Aycan, Bozkurt, Kurt, Özdemir, Sarıçam, *İslam Tarih I*, s. 82-83.

¹¹ Saleh Muhammedođlu, “Hurremiye”, *DİA*, c. XVIII, Hurremiye halife Me’mun ve Mutasım devrinde Azerbaycan’ın Erdebil şehrinin Hurrem bucağında ortaya çıkıp yayılarak sonradan büyük bir isyana dönüşen batıl bir mezhebin adıdır. Mezdek tarafından kurulan dini harekete ve aşırı Şîa’nin tesiriyle gelişen İran kaynaklı Arap aleyhtarı değişik fırkalara verilen ad.

¹² Cem Zorlu, *Abbasîlere Yönelik Dini Siyasi İsyenlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s. 37; Taberî, *Tarihu’r-Rusûl Ve’l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, Kahire Tarihsiz, c. VII, s. 109.

¹³ Âpak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasîler Dönemi)* s.28-29.

¹⁴ Yıldız, “Abbasîler”, s.32.

Müslim'e doğudaki ayaklanmayı yönetme görevi vermiştir. Bu sırada Emevî Devleti'nin başına ahlaksızlığı ve yolsuzluğu ile tanınan II. Velid'in geçmesi, ayaklanmaya uygun bir zemin hazırlamıştır. Genç ihtilalci, doğu bölgelerinde kin ve öç alma duygularını körüklerken, ahlaksızlığıyla Emevîlerin bile tahammülünü tüketen 744 yılında Şam'da çıkan bir ihtilal sonunda öldürülmüştür. Yerine III. Yezid halifelğe geçmiştir. Bu ihtilal, Emevîler'in dayandıkları Suriyelileri birbirine düşürmüş, merkezin kuvvetini sarsmıştır. Emevî prensleri arasında çirkin bir post kavgası devri başlamıştır. Boğuşma, Horasan'daki Arapları birbirine düşürmüş, Yemenliler ve Hicazlılar (Mudariler) adlarıyla iki gruba ayrılıp birbiriyle çarpışmaya başlamışlardır. Emeviler hilafetinin Horasan kenti valisi Nasr b. Seyyar yapıcı girişimlerine rağmen bu kavgayı bastırmayı başaramamıştır.¹⁵

İhtilal hazırlıkları tamamlanan Horasan'da h.129 yılı Şaban ayı sonlarına (Nisan 747) tarihinde Süleyman b. Kesir taraftarlarının toplu halde buldukları Sefizenç'te İmam İbrahim'in gönderdiği siyah renkli sancak açılmak suretiyle Abbasî hareketi resmen başlamıştır.¹⁶ Bir süre de Sifezenç'te kalan hareket lideri Ebû Müslim, buradan Alın ve Mahiyan'a intikal etmiştir.¹⁷ Bu sırada Horasan'daki Emevî valisi olan Mudar kabilesinin lideri Nasr b. Seyyar, Kirmanî ile mücadele etmektedir. Kirmanî, Ezd-Rebia ittifakının temsilcisidir. Bu mücadele her iki tarafı da yıpratmıştır. Bu durumdan istifade eden Ebû Müslim, Horasan'da propagandalarını rahatlıkla yapabilmıştır. Savaş halindeki iki düşman birliği arasında karargâh kurmuştur. Horasan'da Nasr ve Kirmanî liderliğinde çarpışan Arap kabileleri, bu savaşın ve inatlaşmanın kendi kuvvetlerini yok ettiğini geç de olsa anlayıp isyan faaliyetlerini alenileştiren ve destekçilerinin çoğu Mevali olan Ebû Müslim'e karşı güçlerini birleştirmişlerdir. Ebû Müslim kendi zararına gerçekleşen bu gelişmeyi haber almış, o dönemde yönetime muhalif olan Yemenîleri de kendi etrafına çekebilmek için Kirmanî'ye birleşme çağrısı yapmıştır. Bu sırada Nasr b. Seyyar,

¹⁵ "Abbasîler", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, c. I, İstanbul 1968, s.22.

¹⁶ Bozkurt, *Abbasîler*, s.33.

¹⁷ Yıldız, "Abbasîler", s.32.

Kirmanî'yi yeniden kendisiyle ittifak yapmaya ikna etmiştir. Fakat bu ittifak fazla uzun sürmemiştir. Nasr b. Seyyar, kendisiyle mutabakat için gelen Kirmanî'yi idam ettirmiştir. Bu olay üzerine başta oğulları ve Kirmanî'nin taraftarları Ebû Müslim'e katılma kararı almışlardır. Sonuçta Horasan'daki Arap kabileleri tekrar ayrı cephelere dağılmışlardır. Bütün bu gelişmeler Abbasî ayaklanmacılarının beklentileri doğrultusunda gerçekleşmiştir.¹⁸

Abbasî kuvvetleri Emevî ordularını yenilgiye uğrattığı sırada ihtilalin lideri İmam İbrahim, Emevî Halifesi Mervan b. Muhammed tarafından tutuklanarak h.132 (749) yılının ilk günlerinde öldürülmüştür. İmam İbrahim vefatından önce vasiyet olarak kardeşi Ebû'l- Abbas'ın yerine geçmesini ve ailesiyle birlikte Humeyme'den ayrılarak Kûfe'ye yönelmesini istemiştir.¹⁹ Ebû'l-Abbas, Kûfe'ye geldiğinde Halife olarak karşılanmıştır.²⁰ Ebû'l-Abbas, 31 Ekim 749 miladi/14 Rebiülevvel h.132 tarihinde Kûfe Ulu Camii'de Cuma namazı için toplanan halkın karşısında Halife olarak ilk konuşmasını yaparak biat almıştır. Son Emevî halifesi Mervan b. Muhammed Zab'da yenilgi alana kadar ve Emevî imparatorluğunun her köşesi Abbasîlerin eline geçene kadar Kûfe'de Abbasî Devleti ilan edilmemiştir. Mervan kaçtığı Mısır'ın Busir köyünde Zilhicce 132/Ağustos 750'de öldürülmüştür. Artık İlan edilen Abbasî Devleti'nin resmi ve tek halifesi Ebû'l-Abbas olmuş, hilafeti yaklaşık beş yıl sürmüştür.²¹

Abbasî hareketinin başarılı olmasıyla Araplar ve Suriyelilerin hakimiyeti son bulmuştur. Nitekim Arap ve Mevalî arasındaki eşitlik sağlanmış, dahası Mevalî Araplar'a karşı üstünlük kazanmıştır. Horasanlılar ihtilalin büyük yükünü üstlenmeleri neticesinde devletin önemli makamlarında yer almışlardır.²²

¹⁸ Âpak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasîler Dönemi)*, s.32.

¹⁹ Bozkurt, *Abbasîler*, s.36.

²⁰ Nadir Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi, Ebû Müslim Horasani*, Neva Yayınları, İstanbul 2017, s. 175.

²¹ Aycan, Bozkurt, Kurt, Özdemir, Sarıçam, *İslam Tarih I*, s. 83.

²² Yıldız, "Abbasîler", s.34.

Abbasîler devrinde havas ve avam olmak üzere halk iki farklı sınıfa ayrılmaktadır. Havas sınıfı halifenin akrabaları, devlet adamları, eşraf ve ulemadan oluşmaktadır. Halife hem dini hem de siyasi egemenliği elinde bulundurarak diğer insanların üstünde bir yere sahiptir. Halifeden sonra en yüksek mertebeye, halifenin akrabaları olan Haşimoğulları sahiptir. Devlet adamları ise vezirler, valiler, katipler, başkâdı, vb. yüksek rütbe sahibi kişilerdir. Havastan olan eşraf ise Haşimilerin dışındaki Arap ailelerinden oluşmaktadır. Soyları ise Kureyş kabilesine bağlıdır. Eşraf, devlet nazarında büyük bir hürmeti görür ve devlet tarafından bağlanan özel maaşlar ile geçimini sağlar. Avam sınıfı ise havas sınıfının dışında olan halktır ve çeşitli sosyal gruplardan oluşur. Bu gruplar, ticaret erbabı, farklı sanat ve ziraat işlerinde çalışanlar, çeşitli meslek ve işlerde faaliyet gösteren kişilerdir. Abbasî hakimiyetinde toplum farklı etnik ve dinî gruplardan oluşmaktadır. Etnik unsurlar; İranlılar, Araplar, Mısırlılar, Aramiler, Zencîler, Berberîler ve Türklerdir. Abbasîler mevaliye fazla önem vererek onları devletin yüksek kademelerine getirmiştir.²³

Abbasîler Hilafeti ele aldıklarında, genellikle Emevîler'in temsil ettiği "*Mülke dayalı devlet*" yerine, "*Dine dayalı devlet*" yönetimine geçiş yapmışlardır. Böylece gerçek hilafet mefkûre ve adaletli yöneticiler olarak karşılanmışlardır. Halife Cuma namazında Hz. Muhammed'in Hırka-i şerifini (bürde) giymeye başlamıştır. Çevresini, himaye ettiği ve devlet işlerinde öneri ve fikirlerini aldığı fakihler ve ulema çevirmiştir. Abbasî halifeleri dünyevi şeylere düşkünlük konusunda Emevî halifelerinden farklı değillerdi, onlar da dünyevi zihniyetlerdi, ancak, etrafa karşı kendilerini dindar ve zâhid göstermeye çalışmışlardır.²⁴

²³ Aycan, Bozkurt, Kurt, Özdemir, Sarıçam, *İslam Tarih I*, s. 131.

²⁴ Yıldız, "Abbasîler", s. 34.

2. Dönemin Toplumsal ve Dinî Yapısı

Ebû Müslim'in mücadelesini sürdürdüğü Horasan'da birçok eski inanç sistemi yaşamaya devam etmiştir. Müslümanlar, İslam'ı kabul etmelerine rağmen eski inançların etkisinden kurtulamamışlardır. Bu eski inançların tezahürleri, Ebû Müslim'in şahsının bu konuma taşınmasını sağlamıştır. İslam dışı bazı aşırılık yanlısı grupların kaynaştığı bir merkez olan Kûfe'de Abbasî davetçileri de yetişmiştir.²⁵

İhtilalin teşekkülünde Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalmanın, hareketleri için temel bir esas oluşturduğunu her zaman ifade eden Abbasîlerin, bu esasların dışına çıkan kişileri reddettikleri görülmektedir. Hıdaş olayı bunun en açık örneğidir. Abbasî davetine katılan Hıdaş, üst düzeyde görev yapmış biridir. Keza, Merv'de bir müddet ihtilal propagandasında bulunmuş, sonrasında Kitap ve Sünnet'e aykırı bulunan bazı düşüncelerinde dolayı dışlanmıştı. Muhammed b. Ali ihtilalin lideri, Hıdaş'ı reddetmiş ve iki yıl kadar bir süre Horasan'daki teşkilatın yöneticiler ile onu içlerinde barındırdıkları için yazışmayı ve oraya elçi göndermeyi durdurmuştur. Horasanlılar, h.120 (737)'de sorunu fark edip Horasan dâilerinin lideri Süleyman b. Kesir'i, Muhammed b. Ali'ye elçi olarak göndermişlerdir. Süleyman'a sert davranan Muhammed b. Ali; "*Hıdaş'a ve onun dinini takip edenlere lanet olsun*" diyerek elçiyi geri çevirmiştir. Sonuç olarak Horasanlılar, Kur'an ve Sünnet'te bulunmayan ilkelerin propagandasını yapan kişilere teşkilatın içinde yer vermemek kararı almışlardır. Devleti Kûfe'de ilan ettikleri aşamada da Davud b. Ali'nin konuşması aynı düşünceye vurgu yapmıştır. Bu konuşmada "*Sizleri Allah'ın indirdiği hükümlerle idare etmek, içinizde Allah'ın kitabı ile amel etmek, sizden ileri gelenler ve diğer kesimler hakkında Resulüallah'ın takip ettiği siyaseti takip etmek bizim zorunlu görevimizdir.*" diyerek Kitap'a ve Sünnet'e uymayı devletin temel dinî siyaseti olarak ortaya koymuştur.²⁶

²⁵ Mustafa Ekrem Doğan, "*Ebû Müslim El- Horasanî ve Efsanevi Kişiliği*" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2006, s. 19.

²⁶ Aycan, Bozkurt, Kurt, Özdemir, Sarıçam, *İslam Tarih I*, s.91.

Emevî halifelerinin İslam'a aykırı yaşayış biçimleri halkı öfkelenendirip onların dini eleştirmelerine neden olmuştur. Çeşitli din bilginleri Emevîler'in İslam bağlarının zayıf olduğuna ve İslam'la bağdaşmayan bir yönetim biçimine sahip olduklarına inanarak bu konularda ağır eleştiriler yapmışlardır. Kur'an temelinde bir idare ve medeniyet oluşturmanın gerektiğine inanan Haricîler, Emevî yönetimini bu ilkelere aykırı davranmakla suçlamışlardır. Bu nedenle Haricîler zaman zaman ayaklanmışlardır. Bir kısım Haricîler belli sürelerle Bahreyn, Yemen ve Hadramevt'ı ele geçirmişlerdir. Haricilerin diğer bir kısmı da Irak'ı kontrol altına almışlardır. Emevî iktidarını sürekli tehdit eden Haricîlere karşı dönemin Irak Valisi Haccac b. Yusuf, oldukça sert yıldırma politikaları uygulamıştır.²⁷

3. Dönemin İlmî Yapısı

Abbasîler dönemindeki ileri bilimsel gelişmelerin hazırlık çalışmalarının temeli Emevîler döneminde atılmıştır. Müslümanlar, Bizans ve İran kültür çevreleri ile aynı coğrafyada karşılaştıktan ve birlikte yaşamaya başladıktan sonra gerek İslami ilimlerde gerekse pozitif bilimler alanında önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. Bu kültürlerin karşılıklı etkileşimi ve bilgi paylaşımı sayesinde Müslümanlar gayr-ı Müslimlerden ve yeni Müslüman olanlardan çok şey öğrenmişlerdir. Emevîler döneminde bilgi birikimi ve bilimlerin temeli atılmış olmasaydı Abbasîler döneminde bilim alanındaki hızlı gelişmeler mümkün olmazdı.²⁸

²⁷ Nahide, Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, s.20.

²⁸ İrfan Aycan, Mahfuz Söylemez, Ramazan Altınay, Fatih Erkoçoğlu, Nizamettin Parlak, *Emevîler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, s. 35.

4. Ebû Müslim'in Hayatı

4.1. Ailesi

Ebû Müslim Horasanî hakkındaki kaynaklar, doğduğu yeri tespit konusunda müttetik olmadıkları gibi, onun adı, soyu ve şahsî vaziyeti, yani hür mü köle mi olduğu konusunda da çeşitli rivayetlere yer vermişlerdir.²⁹ Araştırmacılar bu konuda kesin bir bilgiye ulaşamamışlardır.

Bu rivayetler ilk olarak Ebû Müslim'in ismi konusunda görülmektedir. Ebû Müslim'in kendi bastırıldığı sikkelerde ismi "*Abdurrahman b. Müslim*" olarak geçmesine rağmen, bazı kaynaklarda "*İbrahim b. Osman, Güderz (Gevderz) ve Büzürg Mihrin torunu İbrahim, Vendad Hürmüzün oğlu behzadan*" olarak da geçmektedir.³⁰ İbnü'l-Esîr, Ebû Müslim'in adının "*İbrahim b. Osman b. Beşşar b. Sedus b. Cûdeзде*"³¹ olduğunu ifade etmektedir; İbn Hacer el-Askalanî, "*Abdurrahman b. Ebû Müslim el- Horasanî*"³² olduğunu belirtmektedir. İbn Hallikan ise önceleri adının "*Osman*" olduğunu daha sonra İmam İbrahim'in ona "*Eğer adını değiştirmezsen bizim amacımıza ulaşamazsın*" diyerek "*Abdurrahman*" adını verdiğini belirtmiştir.³³

Ebû Müslim Horasanî muhtemelen "*100 (718-19) yılında İsfahan veya Merv'de doğdu.*"³⁴ C. Zeydan, Ebû Müslim'in babasının Merv şehrinde "*Mahuvan*" köyünden biri olduğu zikredilmektedir.³⁵ Bazıları 720 yılında Afganistan'ın kuzeyindeki eski adıyla Anbar, şimdiki adıyla Sar-e Pul ilinde doğduğunu ifade etmektedirler.³⁶ İbnü'l-Esîr ise

²⁹ W. Barthold, H. Yınanç, "Ebû Müslim", *İslam Ansiklopedisi*, Mili Eğitim Basımevi, c. IV, İstanbul 1948, s.39.

³⁰ Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû Müslim-i Horasanî", *DİA*, c. X, İstanbul 1994, s. 197.

³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, (Çev. Yunus Apaydın), Türkiye Matbaacılık ve Neşriyat Yayınevi, İstanbul 1986, c. V, s.213.

³² El-Askalanî, *Sahabaddin Ebi Fazl Ahmed b. Ali İbn. Hacer, Lisan'ül- Mizan*, Darül'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s.436.

³³ İbn Hallikan, Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr, *Vefayatu'l- Ayan ve Enba'iz- Zaman*, Mısır 1948, c. II, s. 324.

³⁴ Yıldız, "Ebû Müslim-i Horasanî", s.197.

³⁵ Corci Zeydan, *Büyük Türk Kahramanı, Ebû Müslim Horasanî*, (Çev. Selami Münir Yurdatap), Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1948, s.32.

³⁶ Ghobar, *Afganistan Dar Masir-i Tarih*, s. 78.

Ebû Müslim'in "*İsfahan'da doğup Kûfe'de yetiştiğini*"³⁷ belirtmektedir. Bazı kaynaklar ise Ebû Müslim'in İsfahan'da doğduğu³⁸ konusunda fikir birliğine sahiptir.

İbnü'l-Esîr, Ebû Müslim'in menşeinin hür mü yoksa köle mi olduğu konusundaki rivayetleri şu şekilde sıralar:

*"Ebû Müslim'in hür olduğunu söyleyenlere göre adı İbrahim b. Osman b. Beşşar b. Sedus b. Cudezde'dir, Büzürcümühr'in neslindedir, künyesi ise Ebu İshak'tır. İsfahan'da doğdu, Kûfe'de büyüdü. Babası onu İsa b. Musa es-Sarrac'a vasiyet etmişti. İsa onu yedi yaşındayken Kûfe'ye götürdü. İmam İbrahim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas ile karşılaştığında İbrahim, Ebû Müslim'e: "Adını değiştir, çünkü kitaplarda bulduğum şekilde ismini değiştirmezsen bir iş yapamayız". dedi. Ebû Müslim, kendisine "Abdurrahman b. Müslim" adını ve "Ebû Müslim" künyesini verdi.*³⁹

*Diğer bir rivayete göre, Ebû Müslim'in İsfahan veya İsfahan dışında bir yerde Beni Ma'kıl el-İcli'nin kabilesinden fakir bir köylü olduğu da rivayet edilmiştir. Bu rivayete göre adı İbrahim olup "Haykan" lakabı verilmiştir. Daha sonra "Abdurrahman" adını almış, İmam İbrahim ise "Ebû Müslim" künyesini vermiştir."*⁴⁰

Ebû Müslim'in müellifi meçhul Ahbâr'a göre Horasan dihkanlarından olduğu, Muhammed b. Ali taraftarı ve Horasan'daki nakiplere elçi olarak hizmet verdiği belirtilmiştir.⁴¹ Ebû Müslim'in, Peygamber soyundan geldiğini ilan ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır.⁴² Ebû Müslim'in Arap olmayan bir aileden geldiği de rivayet edilmektedir.⁴³

³⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.213.

³⁸Muhammed Abdülghani Hasan, *Abu Muslim Khorasanî*, (Çev. Şafii Kadkani), Bangah-i Entesharat-i Maywend, Kabul 2012, s. 123-124.

³⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.213.

⁴⁰İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.214.

⁴¹ *Ahbâru'd-Devleti'l -Abbasîyye*, (Müellifi meçhul), thk. Abdülaziz ed-Duri- Abdülcebbar el- Mutalibî, Beyrut 1971, s.225.

⁴² Doğan, "*Ebû Müslim el- Horasani ve Efsanevi Kişiliği*", s.7.

⁴³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.214.

Ebû Müslim'in köle olduğuna dair ise rivayetler şöyledir: “Süleyman b. Kesir, Malik b. Heysem, Lahiz b. Kurayza ve Kahtaba b.Şebib Horasan'dan Mekke'ye gitmek için yola çıkmışlardır. Bu şahıslar arasında Asım b. Yunus el- İcli'nin oğulları İsa ile İdris de vardır. (İdris Ebu Dülef el-İcli'nin dedesidir.) Yusuf b. Ömer bu iki kardeşi Halid Kasri'nin amilleri ile beraber hapsedmiştir. Bu sırada Ebû Müslim ise İsa ve İdris'e hizmet etmektedir. Süleyman b. Kesir ve yanındakiler Ebû Müslim'de bazı özellikler görüp, onun kim olduğunu sormuşlardır. Bu iki kardeş Ebû Müslim'in kendilerine hizmet eden eyerci bir köle olduğunu söylemişlerdir. Ebû Müslim bu iki kardeşin kendisi için sarf ettiği sözleri duyunca incinip ağlamıştır. Ebû Müslim Süleyman b. Kesir ve beraberindekilerin yanlarına katılma çağrılarını kabul etmiştir.”⁴⁴

Ebû Müslim'in köle olduğuna dair diğer bir rivayet ve Abbasoğulları'ndan sayılmasının sebebi ise şudur: “Bükeyr b. Mahan, Sind valilerinden birinin kâtibidir. İbn Mahan daha sonra Kufe'ye gelerek burada Abbasoğulları ile birleşmiştir. Daha sonra ihbar edilip yakalanmışlardır. Bükeyr hapsedilirken yanındakiler serbest bırakılmıştır. Zindanda Yunus (Ebu Asım) ile İsa b. Ma'kil el-İcli de vardır. Ebû Müslim İsa'ya zindanda hizmet eden biridir. Onlar Bükeyr'in kendi yanlarına katılma çağrılarını kabul etmişlerdir. Bükeyr İsa b. Ma'kil'e: “Bu çocuk senin mi?” diye sormuş, İsa da “O bir köledir.” cevabını vermiştir. Bükeyr Ebû Müslim'in kendisine satılmasını istemiştir. İsa da: “Senin olsun.” diye cevap vermiştir. Bükeyr: “Parasını almanı isterim.” deyince İsa: “Sen nasıl istersen, o senindir.” diye cevap vermiştir. Bükeyr, Ebû Müslim' karşılığında İsa'ya dört yüz dirhem vermiştir. Zindandan çıkan Bükeyr ve Ebû Müslim İmam İbrahim'e gitmişlerdir. İmam İbrahim'de Ebû Müslim'i Ebu Musa es-Serrac'a vermiştir. Sonra Ebû Müslim Ebu Musa'dan birçok şey öğrenmiş ve sıklıkla Horasan'a gidip gelmiştir.”⁴⁵

⁴⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.213.

⁴⁵Gholam Hussain Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, Şirketi sahami Kitabayi Habibi, Tehran 1368 Hicri, s.33; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.216.

Ebû Müslim'in doğduğu, büyüdüğü yer kadar ismi ve nesebi de tartışmalı olup, onun Arap, Fars veya Türk olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu bilgiler kesin değildir.⁴⁶

İranlı müellifler, Ebû Müslim'in soyunu eski Sâsânî kistrâlarına bağlamak için çok çaba harcamışlardır. Tüm çabalara rağmen Ebû Müslim'in soyunun Sâsânî kistrâlarına dayandığı iddialarını ispatlayamamışlardır. O zamanlarda Horasan halkının büyük bir çoğunluğunun Türk olması, Ebû Müslim'in faaliyetlerini Farslarla meskûn yerlerde değil de, Türkler arasında yapması, kişiliği hakkında verilen bilgilerin tamamıyla Türk tipine uygun olması, onun Türk olma ihtimalini daha da kuvvetlendirmiştir. Eğer iddia ettikleri gibi Ebû Müslim Fars ırkından olsaydı, faaliyetlerini İran'ın İsfahan, Şiraz ve İstahr gibi Farslarla meskûn bölgelerinde yani kendi ırkdaşları arasında yapmış olurdu. Ebû Müslim Farsların oturdukları yerlere değil de Türklerin yoğunlukta olduğu doğu bölgelerine gitmiş ordusunu da çoğunlukla Türklerden oluşturmuştur.⁴⁷

Şemsseddin Günaltay, Ebû Müslim'in Türk olduğunu iddia etmektedir. Ona göre orta zamanlarda Türk adı Seyhun ötesindeki bozkırlarda yaşayan göçebelere verilmiştir. Horasan, Tohristan, Fergana ve Soğd gibi bölgelerde, şehir hayatı yaşayan medeni Türklere ise Horasanlı, Toharistanlı, Soğdlu adı verilmiştir. Ebû Müslim'in künyesinin sonundaki "*Horasani*" onun Türk olduğunu göstermektedir.⁴⁸ Buna benzer olarak C. Zeydan da, Ebû Müslim'in Horasanlı bir Türk olduğunu iddia etmektedir.⁴⁹ Farklı bir biçimde Faik Bulut, Ebû Müslim'in Kürt Rewandî aşiretine mensup olduğunu ve Azerbaycan'daki Mawit köyünden olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁰ Diğer yandan müellifi belli olmayan kaynaklara göre Ebû Müslim İran Mevalisi'nin soyundan gelmiştir. Birçok

⁴⁶ Doğan, "*Ebû Müslim el- Horasanî ve Efsanevi Kişiliği*" s.7.

⁴⁷ Alaeddin Telli, "*Ebû Müslim Horasanî*", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1970, s.5.

⁴⁸ Şemsseddin Günaltay, "Abbas Oğullarının Kuruluş ve Yükselişlerinde Türklerin Rolü", *Türk Tarih Kurumu*, Belleten, VI/23-24, Ankara 1942, s.178.

⁴⁹ Zeydan, *Büyük Türk Kahramanı, Ebû Müslim Horasanî*, s. 1.

⁵⁰ Faik Bulut, *Ebû Müslim Horasanî, Bir İhtilalcinin Hikayesi*, Berfin Yayınları, İstanbul 1999, s. 28.

araştırmacı, Ebû Müslim'in kesinlikle Arap olmadığını belirtmiştir.⁵¹ Ebû Müslim kendisine soyu hakkında gelen soruyu şöyle cevap vermiştir: “*Benim faydam ve iyiliğim sizin için nesebimden daha hayırlıdır*”.⁵²

4.2. Çocukluk ve Gençlik Yılları

Yukarıda belirtildiği gibi Ebû Müslim'in doğumu, ismi, soyu ve nesebiyle, çocukluk ve gençlik yıllarına dair farklı rivayetler bulunmaktadır.

Ebû Müslim'in babası Merv şehrinin “*Mahuvan*” köyündendir. Divana olan borcunu her yıl düzenli olarak teslim eden bir köylüdür. Bir yıl borcunu divana geri ödeyemediği için bir gece hamile olan cariyesini de yanına alarak İsa b. Ma'kil'in bulunduğu “*Fâtik*” kazasına gelir. Bir süre orada kaldıktan sonra cariyesini İsa'ya emanet edip Azerbaycan'a gider ve orada vefat eder. Kısa bir müddet sonra hamile olan cariyesi Ebû Müslim'i dünyaya getirir.⁵³ Küçük Ebû Müslim annesiyle birlikte İsa b. Ma'kil'in evinde kalır, okul çağına geldiğinde Ebû Müslim, İsa'nın oğullarıyla okula gider. Fakat İsa ve kardeşi İdris savurganlık derecesini aşmış olan cömertlikleri yüzünden Ebû Müslim'in babası gibi iltizam karşılığını veremezler. İsa ve kardeşi hapsedilmeden önce Ebû Müslim'i bir görev için bir yere gönderirler, Ebû Müslim iş için gönderildiği yerden döndüğünde İsa ve kardeşinin Kûfe'nin ceza evinde olduğunu öğrenir. Vakit kaybetmeden İsa ve kardeşini hapisten kurtarmak için çabalamaya başlar.⁵⁴

Bir başka rivayete göre, Ebû Müslim küçük yaşta annesini, on yaşına gelmeden de babasını kaybeder. Babası ölmeden önce onu Yasar kabilesinden dostu olan İsa b. Musa es- Serrac'a teslim eder, İsa b. Musa es-Serrac da yedi yaşındayken onu Kûfe'ye götürür. Ondan sonra Kûfe'de büyür ve burada kendini geliştirmeye başlar.⁵⁵

⁵¹ Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.29-30.

⁵² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 304.

⁵³ İbn Hallikan, *Vefayatü'l- Ayan ve Enba'iz- Zaman*, c. II, s. 325.

⁵⁴ Zeydan, *Büyük Türk Kahramanı Ebû Müslim Horasanî*, s.33.

⁵⁵ Hasan, *Abu Muslim Khorasanî*, s.1-2.

Ebû Müslim'in çocukluğu hakkındaki başka bir rivayette de, Bekir b. Mahan'ın azatlı kölesi olduğu belirtilmiştir. Şîî akidesinin temel bilgilerini bu kişiden alan Ebû Müslim, daha sonraları h. 125 (742-743) yıllarında Muhammed b. Ali ve onun oğlu olan İbrahim ile beraber hareket etmeye başlamıştır. İmam İbrahim, Ebû Müslim'de yüksek bir zekâ, kararlılık ve bitmeyen bir enerji görmüştür. Horasan'da Şîîliğin yaygınlaşması için uygun bir ortam bulunduğunu düşünen İmam İbrahim onu, Horasan'da görevlendirmiştir. Ebû Müslim'i Horasan Şîîlerine tavsiye etmiştir.⁵⁶

Bir başka rivayete göre ise, hayatının bir dönemini Emevî karşıtı sosyal ve siyasî aktivitelerin merkezi olan Kûfe'de geçirdiği anlaşılan Ebû Müslim, Ebu Dülef El-İclî'nin dedesi olan İdris b. Ma'kil'in himayesi altında büyümüştür.⁵⁷ Ma'kil'in oğlu ile birlikte eğitim ve öğretimine devam etmiştir. İyi huyluluğu, cömertliği ve diğer çocuklara göre yüksek zekâsıyla öne çıkmıştır.⁵⁸ Ayrıca Ebû Müslim'in küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği belirtilmiştir.⁵⁹ İleri derecede Arapça ve Farsça bildiği de ifade edilmiştir.⁶⁰

İbnü'l-Esîr ise, Ebû Müslim'in ailesi hakkında şu bilgileri vermektedir: “*İmam İbrahim, Ebû Müslim henüz on dokuz yaşındayken Ebu'n-Necm adı ile bilinen İmran b. İsmail et-Taî'nin kızı ile evlenmiştir. Evlendiği bu kız, babası ile birlikte Horasan'da yaşamaktadır. Horasan'da gerçekleşen bu evlilikten Ebû Müslim'in iki kızı dünyaya gelmiştir. Kızı Fatma'yı Muhriz b. İbrahim ile Esmâ'yı ise Fehm b. Muhriz ile evlendirmiştir. Ebû Müslim'in nesli kızı Esmâ'dan devam etmiştir. Fakat Fatıma'dan devam etmemiştir.*”⁶¹

Başka bir rivayete göre ise, savaş bitinceye kadar, Mervanîleri mahvedinceye kadar Ebû Müslim evlenmemeye karar vermiştir. Çünkü o dönemde, toplumda,

⁵⁶ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. III, Çağ Yayınları, İstanbul 1986.s.77.

⁵⁷ Yıldız, “Ebû Müslim-i Horasanî”, s.197.

⁵⁸ İbn Hallikan, *Vefayâtü'l- Ayan ve Enba'iz- Zaman*, c. II, s. 325.

⁵⁹ Yıldız, “Ebû Müslim-i Horasanî”, s. 197.

⁶⁰ Doğan, “*Ebû Müslim el- Horasanî ve Efsanevi Kişiliği*”, s. 9.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.213.

kadınların insanı aldatacakları ve takip ettikleri yoldan alıkoyacakları düşüncesi hakimdir.⁶²

Kaynaklara bakıldığında şu bilgi açıktır; ister köle olsun ister hür Ebû Müslim, çocukluk ve gençlik yıllarını, İclî ailesi ile beraber Kûfe’de geçirmiştir. İdris b. Ma’kıl’ın oğlu ile birlikte eğitim ve öğretim almıştır. Küçük yaşta Kur’an-ı Kerim’i ezberlemişti, zeki ve çalışkan bir kişiydi. Ezberi ve hitabeti güçlüydü. O, az konuşur fakat konuştuğu zaman insanları etkilerdi. Sağlam bir mantığa güçlü bir muhakemeye ve gözlem yeteneğine sahipti. Ailesinden uzak olması, başkalarının yanında büyümesi, acı ve özlemlerini bastıran güçlü bir mizaca sahip olması Ebû Müslim’i küçük yaşlarda olgunlaştırmıştı.

4.3. Kişiliği

İbnul Esîr, Ebû Müslim’in nazik, cesur, ileri görüşlü, akıllı, tedbirli, mahir kişilikli biri olduğunu belirtmiştir.⁶³ İran araştırmacılarından Hüseyin Yûsufî, Ebû Müslim’in fizikî özelliklerini; kısa boylu, esmer tenli, uzun saçlı; mizacını ise iyiliksever, hiçbir zaman şaka yapmayan biri olarak anlatır.⁶⁴ Ayrıca İslâm Ansiklopedisi’inde, Ebû Müslim maddesinde kendisinin çok soğukkanlı, ketum, kıskanç, kindar, insafsız ve merhametsiz olduğuna dikkat çekilir.⁶⁵

Ebû Müslim’e, Emevî Devleti’nin devrilmesinde ve Abbasîlerin hilafetinin başlanmasında oynadığı rol nedeniyle “*Nâkilü’ d-devle (devlet aktaran), Sâhibü’ d-devle (devlet sahibi) ve Nafizü’ d-devle, (devletin nüfuzlusu)*” unvanları verilmiştir.⁶⁶ Horasan’ın yapılanmasında siyasî ve askerî başarılar sağlamış ve büyük adımlar atmıştır. Merv ve Semerkant’ın surlarını tamir etmiş, Merv’de ve Nîşâbur’da camiler yaptırmıştır.

⁶²“*Ebû Müslim Horasanî Kanlı Cellat*”, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1934, s.6.

⁶³İbn’ül-Esir, *el-Kâmil fi’ t Tarih*, s. 391.

⁶⁴ Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.38.

⁶⁵ Barthold, Yınanç, “Ebû Müslim”, s. 40.

⁶⁶ “Ebû Müslim El- Horasanî” *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c. II, Ötüken Neşriyat A. Ş, İstanbul 1985, s.738.

Ebû Müslim her zaman hakkı savunan, haksızlığa ve zulme karşı başkaldıran bir kişi olarak gösterilmiştir.⁶⁷

Ebû Müslim, keskin bir mantığa sahiptir. Şiir rivayet eder ve meseleler hakkında geniş bilgi sahibidir.⁶⁸Duygularını hiç açığa vurmamıştır, kimse onun güldüğüne veya şaka yaptığına kesinlikle şahit olmamıştır. Yumuşak görüntüsünün ardında sert ve acımasız bir yüreği olduğu söylenmiştir. Ebû Müslim siyasetten başka dünyada hiçbir şeye kıymet vermemiştir. Acımasız olduğundan dolayı İmam İbrahim, Ebû Müslim'e her kimden şüphe ederse öldürme hakkını vermiştir.⁶⁹ Bahriye Üçok onu, “*En feci bir olay onun yüzündeki memnuniyet belirtisini silmeye yetmez, en büyük müjdeler dahi yüzünde en ufak bir sevinç çizgisi çizemez, kötü rastlantılara hiçbir zaman üzülmez, en öfkeli zamanlarında bile metanet ve iradesini elden bırakmaz*” demektedir.⁷⁰

Ebû Müslim'in sade ve doğal bir yaşantısı olduğu, siyah bir çadır içinde yaşadığı ve hatta bir bekçisinin bile olmadığı bilinmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere onun diğer padişahlar gibi bir yaşantısı olmamış, aynı zamanda Türk geleneğine uygun bir yaşam sürmüştür.⁷¹

Ebû Müslim hareketlerinde ve konuşmalarında cesur ve akıllıdır. Etkileyici sözler söyleyerek insanları yanına çekme kabiliyetini daha çocukluk yıllarında ortaya koymuştur.⁷²Hedefine ulaşmak için her türlü yolu meşru gören Ebû Müslim, çok sinsice ve kurnazca hareket etmektedir. Bir gün Ebû Müslim, Ali b. Kirmanî'ye başarılı bulduğu ve güvendiği adamlarının kimler olduğunu sorarak onlara görev vereceğini, onları

⁶⁷ Yıldız, “Ebû Müslim-i Horasanî”, s. 199.

⁶⁸ İbn Hallikan, *Veşayati'l- Ayan ve Enba'iz- Zaman*, c. II, s. 325.

⁶⁹ Irene Melikoff, *Türk-İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdarı Ebû Müslim*, (Çev. Armağan Sarı), Elips Kitap Yayınları, İstanbul 2012.s.47.

⁷⁰Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emevîler- Abbasiler*, Sevinç Matbaası Yayınevi, Ankara 1968, s. 74.

⁷¹ Hasan, *Abu Muslim Khorasanî*, s. 128

⁷² Nuran Erdoğan, “*Ebû Müslim Horasanî ve Müslimiyye Hareketi*” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2001, s.21.

hediyelerle ödüllendireceğini söylemiştir. Bu şekilde davası için tehlike oluşturabilecek kişilerin isimlerini tespit etmiş ve hepsini öldürmüştür.⁷³

Zalimliği ile ün salmış olan Ebû Müslim hedefine ulaşmak için kan dökmekten çekinmemiş, pek çok kişiyi öldürtmüştür. Düşmanlarına karşı kalbinde hiç acıma duygusu yokmuşçasına davranmıştır. En ufak bir işte ölüm fermanı vermiştir. Söylentiye göre, kılıç oyuncağıymış gibi hiç acımadan kullanmıştır. Bu nedenle bazıları tarafından Haccac'la kıyaslanmıştır.⁷⁴ Ebû Müslim Horasanî, yakın çevresindeki kişileri ve eski yoldaşlarını, güçlendikleri ve gücüne ortak olabileceklerinin farkına vardığı zaman ortadan kaldırıyordu.⁷⁵

Ebû Müslim'in en belirgin özelliği sert olması ve kan dökmesidir. *“Onun merhameti, kılıç ve kamçısı idi”* denilmiştir.⁷⁶ Tebeü't-Tabiîn'in ileri gelenlerinden muhaddis, zahid ve fakih Abdullah b. Mübarek'e⁷⁷ *“Ebû Müslim mi daha hayırlıdır, yoksa Haccac mı?”* diye sorulunca, *“Ebû Müslim herhangi bir kimseden daha hayırlıydı diyemem, fakat Haccac ondan daha zalim idi.”*⁷⁸ demiştir. Ebû Müslim'e, *“Sen düşmanlarına karşı bu üstünlüğe ne ile ulaştın?”* diye sorulduğunda, *“Sabrı giyindim, sırları gizli tutmayı tercih ettim, hüznün ve kederlerle birlikte oldum, miktar ve hükümlere müsamaha gösterip aldırış etmedim; nihayet gayretim ve arzumun sonucuna ulaştım.”* diye cevap vermiştir.⁷⁹

Tüm bunlara rağmen, kayıtlarda Ebû Müslim'in affetmesi ile ilgili de pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan sadece birisini zikretmek istiyoruz: *“Komutanlarından biri, Ebû Müslim'in önüne geçti ve ona “Ey sokağa bırakılmış (babası beli olmayan)”*

⁷³İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.317.

⁷⁴Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 42.

⁷⁵Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 43.

⁷⁶İbn Hallikan, *Vefeyatü'l- A'yan ve Enbau Enbai'z- Zaman*, (thk. İhsan Abbas), Kum 1362, c. III, S. 148.

⁷⁷Reşit Küçük, “Abdullah b. Mübarek”, *DİA*, c. I, s. 122-24.

⁷⁸İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.391.

⁷⁹İbn Hallikan, *Vefeyatü'l- A'yan ve Enbau Enbai'z- Zaman*, (thk. İhsan Abbas), c. III, s.148; İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 391.

dedi. Ebû Müslim derhal sözünü kesti. Komutan, öfkesi yatışınca üzüldü ve hata ettiğini anladı. Özür dilemeye ve kabahatinden sıyrılmaya çalıştı. Bunun üzerine Ebû Müslim dedi ki: “Bir sözdür, söylendi. Zannımda meğer yanılmışım. Gerçi öfke bir şeytan işidir. Fakat kabahat bendedir. Çünkü sana fazla müsamaha ederek dil uzatmana cesaret verdim. Suçunu eğer isteyerek işlediysen, bu suçun bir kısmı bana düşer. Hayır, istemeyerek işlediysen mazeretin vardır. Her ihtimale karşı seni affediyorum.” deyince adam “Kendim için vesika almayı severim” dedi. Ebû Müslim: “Subhanallah, hatalı idin, iyi oldun; iyi olduğun zaman da yine hata ettin” dedi.⁸⁰

İbn’ül Esîr’de, Ebû Müslim’in iyiliği hakkında şöyle bir olay anlatılır: “Ebû Müslim, Neysabur’a sevimli bir eşiğin üzerinde gelmişti. Yanında hiç kimse yoktu. Bir gece Fazusiyan’ın evine gidip kapıyı çaldı. Ev halkı korkuyla uyanıp kendisini karşıladılar. Onlar: “Beyinize söyleyin, Ebû Müslim kapıda, bin dirhem ve bir de binek istiyor.” dedi. Beye bunu ulaştırdıklarında: “O nasıl bir kılıktadır ve yanında ne gibi teçhizat bulunmaktadır?” diye sordu. Tek başına ve çok basit bir kıyafet içinde.” diyerek cevap verdiler. Bir müddet sustu, sonra bin dirhemle özel bineklerden bir binek istedi ve izin verdi, huzuruna aldılar, Ebû Müslim’e şöyle dedi: “Ey Ebû Müslim! Biz istediğini verip senin ihtiyacını giderdik. Eğer başka bir ihtiyacın olursa temin etmeye her zaman hazırız.” Ebû Müslim de ona: “Senin yaptığın iyiliği unutmuyoruz.” diyerek karşılık verdi. Göreve geldiğinde akrabalarından birisi: “Neysabur’u ele geçirdiği zaman oranın Mecûsî dehkani (beyi) Fazusiyan’ın mallarından istediğin her şeyi elde edersin.” dedi. Ebû Müslim: “Onun bizim yanımızda değeri vardır.” diye karşılık verdi. Neysabur’u ele geçirdiği zaman kendisine Fazusiyan’ın hediyeleri geldi. “Ondan gelen bu hediyeleri kabul etme, mallarının tamamını iste.” denildi. Ebû Müslim: “Onun benim yanımda

⁸⁰ Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi, Ebû Müslim Horasanî*, s. 232; Nafiz Danışman, *Kelam İlmine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1955, s. 172.

değeri vardır.” dedi ve ne kendisine ne adamlarından birine ne de mallarına asla ilişmedi. İşte bu; Onun ne derece iyi niyetli olduğunu ve insanlığının kemalini gösterir.⁸¹

Etkili bir liderin en belirgin özelliklerinden birisi de hiç şüphesiz toplulukları harekete geçirici hitabet yeteneğine sahip olmasıdır. Bu yeteneği sayesinde Ebû Müslim pek çok insanı kendi safına katmaya başarmıştır. Ebû Müslim tüm işlerinde planlı ve programlı hareket etmeyi ilke edinmiştir.

⁸¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 391-392.

II. BÖLÜM

EBÛ MÜSLİM'İN ABBASÎLER DEVRİNDEKİ FAALİYETLERİ

1. Abbasî İhtilalinde Görev Alması

Ebû Müslim'in Abbasî davasına nasıl katıldığıyla alakalı olarak kaynaklarda farklı rivayetlere rastlanmaktadır. Bu rivayetler arasında Mekke'den Kûfe'ye giden Kesir Malik b. Heysen ve heyeti ile Ebû Müslim'in karşılaşması ve Abbasî saflarına katılması da bulunmaktadır.⁸² Ebû Müslim ilk defa h. 124'te (741-42) Abbasî davetçilerine katılmıştır.⁸³ Başka bir rivayete göre Ebû Müslim on sekiz yaşında önce İsa b. Ma'kil el-İclî'nin yanında mevalisi olarak bulunmuştur.⁸⁴ Bükeyr b. Mahan, Sind valilerinden birinin kâtibiyken Kûfe'de bir evde yapılan toplantıda Abbasî propagandası yaptığı için hapse atılmıştır. Bükeyr, Ebû Müslim'i İsa b. Ma'kil'den, o henüz hapishanedeyken dört yüz dirhem karşılığında satın almıştır. Hapisten çıktıktan sonra onu İmam İbrahim'e vermiştir.⁸⁵

Bir başka rivayete göre, Kûfe eşraflarından ve Acl kabilesi reislerinden İdris b. Ma'kil ve İsa kardeşlerin hizmetkarı olduğu ve İdris'in Ebû Müslim'i Belka'da, Humeyme köyünde oturan Muhammed b. Ali b. Abdullah'a hediye ettiği, onun da Ebû Müslim'i oğlu İbrahim'e verdiği ve bu şekilde Abbasî davasına katıldığı belirtilmektedir.⁸⁶ Çocukluğu veya gençliğini gerek mevlâ gerekse köle olarak İclî ailesiyle beraber geçirerek bu ailenin aracılığıyla Abbasî davasına girdiği de ifade edilmektedir.⁸⁷

⁸²İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 213.

⁸³ Yıldız "Ebû Müslim-i Horasanî", s.197.

⁸⁴ Hasan, *Abu Muslim Khorasanî*, s. 9.

⁸⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 216.

⁸⁶ Nuri Ünlü, *İslam Tarihi I, (Başlangıçtan Osmanlılara kadar)*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 237.

⁸⁷ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, s.67.

2. Horasan Emirliği Dönemi

Ebû Müslim, İmam İbrahim tarafından beğenilmiş ve kendisinin yanında uzun yıllar kalmıştır. Bu zaman zarfında sıklıkla Horasan'a eşeği ile mektup taşımıştır.⁸⁸ “Eşek” üzerindeki yolculuklarında posta menzillerine uğrar, oradakilere eşeği için kemlik sorar, onlar Ebû Müslim'den yüz çevirir, onu küçük görürlerdi. Ebû Müslim, kendisiyle aynı posta menziline uğrayıp, onu bu adamlardan kurtaran ve ona yardım eden Muaz. b. Müslim adında birisine teşekkür ederek, onu Abbasî davetine çağırıldı; o da kabul etti.”⁸⁹ Bu ifadeler bize, Ebû Müslim'in, büyük zorluklarla perişan bir şekilde Horasan'a gidip geldiğini ve onun her fırsatta insanları Abbasî davetine çağırıldığını gösterir.

İmam İbrahim, Ebû Müslim'i Abbasî taraftarlarına lider olarak göndermiştir. Tüm bilgiler ışığında şu husus rahatlıkla söylenebilir ki Ebû Müslim, İmam İbrahim'i yakından tanımaktadır. Bu açıdan bakıldığında İmam İbrahim'in, onun kişiliğine ve yeteneklerine güvendiği aşikârdır. Nitekim İmam Muhammed, Ebû Müslim'e güvenmeseydi, onu, ihtilalin gerçekleştirileceği bölge olan Horasan'a önder olarak göndermezdi. Şu kadarı açıktır ki, İmam İbrahim de, onun, Horasan halkı üzerinde etkili olacağını düşünmüştür.⁹⁰

Kaynaklarda Ebû Müslim'in Horasan'a gönderildiği tarih hususunda farklılıklar mevcuttur. Muhtemelen h.128 (745-46) yılında⁹¹ Ebû Müslim “*Emin-i âl-i Muhammed*” unvanı verilerek Horasan'a gönderilmiştir.⁹² Ebû Müslim'i Horasan'a gönderen İmam İbrahim rivayete göre kendisine şu tavsiyelerde bulunmuştur:⁹³

“*Sen, bizim Ehl-i Beytimizden bir kişisin. Vasiyetimi yerine getir. Yemen'in şu kabilesine iyi bak, onlara bağlan ve aralarında otur, zira Allah, bu işi onlarla*

⁸⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 216.

⁸⁹ Ahbâr, s.225.

⁹⁰ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, s. 69.

⁹¹ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, s. 69.

⁹² İsmet Parmaksızoğlu, “Ebû Müslim El-Horasanî”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XIV, Ankara1966, s. 274.

⁹³ Âpak, *İslam Tarihi, (Abbasîler Dönemi)*, s. 30.

tamamlayacaktır. Rebia'nın durumlarına güvenme. Mudar'a gelince, bunlar yurtları sana yakın olan düşmandır. Onlardan şüphelendiğin kimseyi öldür. Horasan'da, Arapça konuşan kimseleri bırakmamaya gücün yeterse, bunu yap. Beş karış boyuna gelmiş oğlanlardan suçlu bulunduğunu öldür. Şu ihtiyara, yani Süleyman b. Kesir'e karşı gelip isyan etme. Herhangi bir işinde güçlüğe düşersen benden kendine onu yeterli bil.”⁹⁴

İmam İbrahim'in bu emrindeki özellikle *“Horasan'da, Arapça konuşan kimseleri bırakmamaya gücün yeterse, bunu yap. Beş karış boyuna gelmiş oğlanlardan suçlu bulunduğunu öldür.”* ifadeleri akılda pek çok sorunun oluşmasına, farklı biçimde eleştirilmelerine ve değerlendirmelerin yapılmasına neden olmuştur.

Rivayette dikkati çeken en önemli husus; *“Horasan'da gücün yettiğince Arapça konuşan kimseleri bırakmamaya çalış.”* ifadesidir. Taraftarlarının çoğunluğun Araplardan oluştuğu bir harekette bu gibi bir emrin yerine getirilmesi mümkün gibi görünmemektedir. Horasan'da sayıları azımsanamayacak kadar çok Arap vardır. Kendi içinde zıtlık içeren bu rivayette, İmam İbrahim, Ebû Müslim'e, Horasan'daki Arap kavimleri ile ilgili malumat verip onun bir Arap kabilesi olan Yemen Arapları yanına yerleşmesini talep ederken, diğer yandan da Arapların öldürülmesini istemesi makul gözükmemektedir.⁹⁵

Ali Aksu bu rivayet hakkında el-Işş'a atıfta bulunarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“El-Işş'ın da belirtmiş olduğu gibi mektubun başı ile sonu arasında ciddi bir çelişki bulunmaktadır. Bu vasiyette Ebû Müslim'in, Yemenîlere karşı iyi davranmasını istemesi, açıktır. Yemenîlerin Arap olduğunda ise şüphe yoktur. Bu, vasiyette de belirtilen ibarede açıktır. “Eğer gücün yetiyorsa Arapça konuşan herkesi öldür...” konusuna gelince; hem Yemenîlere yani Araplara iyi davranmasını, hem de onları öldürmesini

⁹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 289; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 63; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*, s. 69; Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s. 46.

⁹⁵ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*, s.70.

istememesi, İmam İbrahim'in Araplardan Yemenîleri korurken, aynı zamanda Kuzeyli Arapların öldürülmesini talep etmesi, üstelik daîlerin ve komutanların çoğunun Arap olması tezat teşkil etmektedir.”⁹⁶

İmam İbrahim'in, mektup ile Ebû Müslim'e Horasan'daki Arapları öldürme emri verdiği dair bir rivayet mevcuttur. Söz konusu mektupta, Horasan'da Arapça konuşan herkesin katledilmesi emri yer almaktadır. Rivayette, bu mektubun, Mervan b. Muhammed'in eline geçtiğinden söz edilmektedir.⁹⁷

Bir başka yaklaşım ise şöyledir: Bilindiği gibi Abbasî davetini organize eden kişi Muhammed b. Ali, kendi taraftarından olan Ebu İkreml'e es-Serrac'ı Horasan'a gönderdiği vakit; “*Merv'e geldiğinde Yemen halkına iyi davran, Rebialılarla yakınlık kur ve Mudarilerden sakın. Acemlere teşekkür et. Çünkü onlar, bizim davet hakkımızdır ve daveti Allah onlarla tamamlayacaktır*” diye öneride bulunmuştur.⁹⁸ Ebû Müslim'in Horasan'a lider olarak gönderilerek Abbasî davetinin safında aktif rol almasıyla Abbasî hareketinde yeni bir sayfa açılmıştır.⁹⁹

İmam İbrahim tarafından Horasan'a lider olarak gönderilen Ebû Müslim, rivayetlere göre ilk önce Merv'deki daîlerin lideri Süleyman b. Kesir gibi birçok kişi tarafından kabul edilmemiştir. Konuyla alakalı farklı rivayetler bulunmaktadır. Ebû Müslim'in Horasan'a kabul edilmemesinin farklı nedenleri vardır. Bu nedenlerden biri de şudur: Ebû Müslim, bu negatif tutum üzerine hac mevsimi geldiğinde İmam İbrahim ile Mekke'de görüşmüştür. Bu buluşmada Ebû Müslim, İmam İbrahim'e, Horasanlılar tarafından emrine ve mektubuna özen gösterilmediğini bildirmiştir. İmam İbrahim ona, daha önce liderlik görevini onlara teklif ettiğini, ancak Horasanlıların bu görevi

⁹⁶Ali Aksu, “(İmam İbrahim'in Ebû Müslim'e gönderdiği Mektup Bağlamında) Abbasî İhtilal Hareketinde Etnik Grupların”, *İstem Yıl:6, Sayı:12*, Konya, 2008, s. 55.

⁹⁷Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, s.70.

⁹⁸Aksu, “(İmam İbrahim'in Ebû Müslim'e gönderdiği Mektup Bağlamında) Abbasî İhtilal Hareketinde Etnik Grupların”, s. 57.

⁹⁹Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, s.71.

üstlenmek istemediklerini söylemiştir. Sonrasında İmam İbrahim, Horasan halkına kesin bir emir ile Ebû Müslim'e uymak zorunda olduklarını bildirmiştir.¹⁰⁰ Bu rivayetler, Ebû Müslim'in soğukkanlı, acımasız ve korkusuz olarak nitelendirilen karakterinin şekillenmesinde yaşadığı olayların, kendini ispatlama ve kabullendirme sürecinde önüne çıkan engellerin de etkisinin olabileceğini akıllara getirmektedir.

Başka bir rivayete göre ise, Ebu Davud, Süleyman b. Kesir ve diğer nakibler aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

“Ebû Davud - İmamın gönderdiği şahıs ve onun getirdiği mektup size geldi, siz ise onu reddettiniz. Bu konuda gerekçeniz nedir?”

Süleyman- Yaşı genç, davet ettiğimiz kişiler ve kendimiz açısından bu işin üstesinden gelemeyeceğinden korktuk.

Ebû Davud - Aranızda Allah (c.c.)'ın, Hz. Peygamber'i seçip bütün insanlara Peygamber olarak gönderdiğini inkâr eden biri var mı?

Nakibler (bir ağızdan)- Hayır!

Ebû Davud - Allah'ın ona haramını, helâlini, kanunlarını ve haberlerini ihtiva eden, geçmiş ve gelecek şeyleri haber veren bir kitap gönderdiğine şüpheniz var mı?

Nakibler - Hayır!

Ebû Davud - Hz. Peygamber'in Allah tarafından verilen görevi tam manasıyla yerine getirdikten sonra vefat ettiğine şüpheniz var mı?

Nakibler - Hayır!

Ebû Davud - Ona indirilen ilim onunla birlikte mi gitti, yoksa o ilmi bıraktı da mı gitti?

¹⁰⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 288-289; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 62-63.

Nakibler - Bırakıp gitti.

Ebû Davud - Peki, o ilmi Ehl-i Beyti ve sülalesinin dışında birisine bıraktığını mı zannediyorsunuz?

Nakibler - Hayır!

Ebû Davud - Allah'ın ilim öğrettiği Rasulüallah (s.a.v)'ın ilimdeki varislerinin ve onun ilminin kaynağının bu Ehl-i Beyt olduğunda şüpheniz var mı?

Nakibler - Hayır!

Ebû Davud - Görüyorum ki siz davanızda şüphe ettiniz ve onların davetini reddettiniz. Eğer bu adamın bu işi yapabileceğine inanmasalardı onu göndermezlerdi. Yardım, dostluk ve haklarını yerine getirme hususunda onlardan şüphe edilmez. Ebû Davud'un bu sözleri üzerine Ebû Müslim'e haber gönderdiler, onu Kumis'ten geri çevirdiler ve başlarına geçirerek itaatlerini ve bağlılıklarını bildirdiler.”¹⁰¹

Yukarıda nakledilen rivayetlerin üzerinde birleştiği ortak noktayı şöyle tespit etmek mümkündür: Horasan'a lider olarak gönderilen Ebû Müslim oradaki nakiblerin lideri Süleyman b. Kesir tarafından kabul edilmek istenmemiştir. Ancak İmam İbrahim'in bu konudaki emrine itaat etmek zorunda kalmıştır.¹⁰²

Kaynaklarda çok az olarak izah edilen bu konu Ahbar'a göre şöyledir: İmam İbrahim bir mektup yazarak Ebû Müslim'i bu mektupla Horasan'a göndermiştir. Mektupta fethin yakın olduğunu, düşmanın artık zor durumda olduğunu ve Allah'a tevekkül etmelerini söylemiştir. Ek olarak kendilerine zamanın soylusu Ebû Müslim'i

¹⁰¹İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 299-300; Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s. 52.

¹⁰² Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali*, s.73.

dost olarak gönderdiğini, zor işlerde ona uymalarını ve yardımcı olmalarını söylemiştir ve mektubu Nur süresinin 55. ayeti ¹⁰³ ile bitirmiştir.¹⁰⁴

Başka bir görüşe göre, İmam İbrahim tarafından Ebû Müslim, Horasan'a gönderildiğinde, bazı nakibler onu öncelikle çok genç, aynı zamanda meçhul bir kişi addederek reddetmişlerdir.¹⁰⁵ Bu yüzden Kûfe'ye dönmek için Merv'den iki defa ayrılan Ebû Müslim, bazı şahısların müdahalesiyle geri dönmüş ve faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁰⁶ Günümüz tarihçilerinden olan Wellhausen bu mevzu hakkında "*Aileye kabul edilmiş olan mevla, Abbasîler'e, orada bu zamana kadar Haşimiyye'nin başında durmuş olan her Arap'a oranla daha büyük bir öneme sahip izlenimini vermiştir. Aksine Süleyman b. Kesir, kendisine hürmet etmesi ve onun tavsiyesine uyması emir olunan Ebû Müslim tarafından otoritesini kaybetmiyor, mevkisini tehdit eden bir rakip kazanmış oluyordu.*" yorumunu yapmıştır.¹⁰⁷

Daveti açığa vurmada önce Huzaa Kabilesi'ne mensup Arapların yaşadığı Merv kentine bağlı bir bölgeye yerleşen Ebû Müslim kendisini Abbasî davasına adanmıştır. Ebû Müslim, iki yıl kadar Horasan'ın muhtelif illerini gezerek muhalifleri teşkilatlandırmıştır. h.129 (747) yılı ilkbaharında Merv civarına döndüğünde, ihtilalin başlangıç tarihi belirlenerek taraftarlara haber gönderilmiştir. İmam İbrahim'den gelecek olan haber üzerine Ebû Müslim daveti açığa çıkarmıştır.¹⁰⁸

Propagandacılar Horasan'ın her yerine Ebû Müslim tarafından gönderilmiştir. İnsanlar kalabalık halinde davete icap etmiş, Ebû Müslim'in destekçilerinin sayısı her

¹⁰³ "Allah sizlerden iman edip, iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri hâkim ve sahip kıldığı gibi, onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslam'ı) onların iyiliğine yerleştirip, koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vadetti. Çünkü onlar bana kulluk ederler, hiçbir şeyi bana eş koşmazlar. Artık bundan sonra, kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkarlardır."

¹⁰⁴ Ahbâr, s. 269-73.

¹⁰⁵ Barthold, Yınanç, "Ebû Müslim", s. 39; Bozkurt, *Abbasîler*, s.32.

¹⁰⁶ Yıldız, "Ebû Müslim Horasanî", s. 197.

¹⁰⁷ Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 246.

¹⁰⁸ Doğan, "*Ebû Müslim el-Horasanî ve Efsanevi Kişiliği*", s. 10.

geçen gün artmıştır. Horasan'da propagandacılar açıktan faaliyette bulunmaya başlamış, h.129 yılında İmam İbrahim Ebû Müslim'e mektup yazarak hac zamanında hac farizasını yerine getirmesini ve daveti açıktan yapmasını, toplanan malları getirmesini, Kahtebe b. Şebib'i de kendisiyle getirmesini emretmiştir. Ebû Müslim bu emre uyarak nakiblerden ve taraftarlardan bir toplulukla yola çıkmıştır. Hac yolundayken İmam İbrahim'den, Horasan'a dönmesini, açık açık davete devam etmesini emreden bir mektup almıştır. Cürcan yakınlarında konaklamış, Halid b. Bermek ve Ebû Avn'i çağırmıştır. Topladıkları mallar ve taraftarlarla beraber gelip onları da alarak İmam İbrahim'e yollamıştır.¹⁰⁹

Dönüş yolculuğuna devam eden Ebû Müslim, "*Mer'in, Fenin (veya Fetin) köyündeki Ebu'l- Hakem İsa b. A'yün en-Nakib'in yanına gitti. Ebû Davud en- Nakib ve Amr b. A'yün'ü Ramazan ayında Abbasîler adına davette bulunmaları için Taharistan ve Belh'e gönderdi. Nadr (veya Nasr) b. Subeyh et- Temimi ve Şerik b. Gadiyy'ı ramazanda propaganda yapmaları için Merv-i Ruz'a gönderdi. Ebu Asım Abdurrahman b. Süleym'i Talekan'a, Cehm b. Atıyye'yi ise ramazanın son beş gününde propaganda yapmaları için Harezm'deki Ala b. Hureys'in yanına gönderdi. Eğer bu tarihten önce düşmanları kendilerine engel olur veya saldırırlarsa kılıç çekip kendilerini korumalarını ve Allah düşmanlarıyla savaşmalarını emretti.*"¹¹⁰

Ebû Müslim'in liderliğindeki Abbasî davetine, Taberi'ye göre tek bir günde altmış köyün halkı onun saflarına katılmıştır.¹¹¹ Daha önce Ebû Müslim, h.129 (747) yılı ramazan ayı sonunda propagandacıları halk arasına dağıtmış ve açıktan davete başlamıştır. İmam İbrahim tarafından gönderilen siyah bayrak ve sancaklar açılmak

¹⁰⁹İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 301; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 64-65; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, s.75.

¹¹⁰İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 296.

¹¹¹ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s.355; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 296.

suretiyle Abbasî faaliyeti resmen başlatılmıştır.¹¹² Ebû Müslim, “*Kendileriyle savaşınlara ve zulmedenlere savaş izni verilmiştir. Allah onlara yardım etmeye kadirdir.*”¹¹³ ayetini okumuştur. Kendisi, Süleyman b. Kesir, Süleyman’ın kardeşleri ve köleleri, Sefizenc halkından daveti kabul eden herkes siyah giymiştir. O gece Rub’u Harkan ahalisinden olan yandaşları için ateşler yakmışlardır. Bu onların bir alametidir. Sabahleyin orada toplanmışlardır. “*Gölge*” ve “*Bulut*” adı verilen sancaklar şöyle yorumlanmaktadır; “*bulut, yeryüzünü kaplar ve yeryüzü hiçbir zaman gölgesiz kalmaz. Aynen onun gibi kıyamete kadar yeryüzünde bir Abbasî halifesi eksik olmayacaktır.*”¹¹⁴ Bir sonraki gün büyük kitleler Sifezenç’e doğru yola çıkmıştır. Bir süre Sifezenç’te kalan Ebû Müslim, buradan Alin’e ve oradan da Mahuvan’a geçmiştir. Hızlı büyüyen bu kuvvetlerin çoğunluğu İranlı köylülerden oluşmaktaydı ve kumanda heyeti Araplardandı. İmam İbrahim’in emri ile köleler efendilerini öldürüp silahlarını ele geçirmiş, Arap olmayanlar da her fırsatta Araplara karşı duydukları kını tatmin etmiştir. Süratle artan Ebû Müslim kuvvetleri, Merv’de yıllardan beri birbiriyle savaşan Arapları uyandırmış, onlara düşmana karşı birleşme gereği hissettirmiştir. Fakat Arap kabileleri arasındaki husumetin sebebiyle, Ebû Müslim kurulmak üzere olan birlikteliği basit bir şekilde bozmayı başarmıştır.¹¹⁵

Horasan’da durumunu güçlendirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunan Ebû Müslim, ordu divanın başına Ebu Salih Kâmil b. Muzaffer’i getirmiştir. Resail defterlerini de oluşturarak, başına Eslem b. Sübeyh’i getirmiştir. Süleyman b. Kesir’in teklifi ile de hem güveni sağlayacak hem de malların ve ganimetlerin korumasını üstlenecek birinin seçilmesini kararlaştırmış, bu konu ile ilgilenmesi için Ebû Nasr b. Malik b. el-Heysen’i

¹¹²Zorlu, *Abbasîlere Yönelik Dini ve Siyasi İsyanlar*, s. 38.

¹¹³22/Hac:39.

¹¹⁴ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s. 297; Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Çev. Mümin Çevik), c. I, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976, s. 242-243; Bozkurt, *oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, s. 77; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihi*, (Çev.d. Ali Arslan), c. II, İstanbul 1977, s. 15.

¹¹⁵ Yıldız, “Ebû Müslim Horasanî”, s. 198.

görevlendirmiştir. Ebû İshak Halid b. Osman muhafızlığa atanırken, kaza işlerine memur tayin edilen Kasım b. Müşacî beraberindeki gruba namaz kıldırmaktadır. İkinci namazlarından sonra da Emevîlerin haksızlık ve zulmünü Abbasîlerin faziletlerini anlatmaktadır.¹¹⁶

Önemli yenilikler başlatan Ebû Müslim ordunun düzenlenmesini uygulamaya koymuştur. Ebû Müslim'in getirmiş olduğu reformlar ordu divanına kayıt yöntemiyle ilgilidir. Getirilen bu reformların Emevî sisteminden ayrılan yönü şudur: Emevîler zamanında askerler ordu divanına kabilesel konuma göre kaydedilmekteydi. Bu sisteme göre kayıtlar, Arap ve Arap olamayanlar arasındaki ayrımı vurgulamış oluyordu. Ebû Müslim'in getirmiş olduğu sisteme göre ayaklanmaya dahil olan tüm askerler kabile ya da etnik kimliklerine bakılmadan orduya kayıt edilmiş oluyordular. Yine bu yeni sistemde Mevalî ve Araplara eşit haklar verilmesinin yanı sıra askerlere ödenen maaşlar da eşitti.¹¹⁷

Bazı gruplar bu yeni davete daha önce katılma sözü vermiş ve Ebû Müslim'in etrafına toplanmışlardır. Ebû Müslim bu gruba şöyle hitap etmiştir: *“Kalplerinizdeki cesaret şiarınız olsun. Çünkü cesaret zafer sebeplerindedir. Kin ve intikamdan çok bahsedin. Çünkü kin ve intikam ileri atılıp hücum etmeye teşvik eder. İtaatten ayrılmayın. İtaat savaşçının kalesidir.”*¹¹⁸

Emrindeki komutanlara sancağı verirken şu ayet eşliğinde teslim etmekteydi: *“Artık saldırıya uğrayan mü'minlere, zulmedildikleri için cihat etme izni verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardım etmeye elbette kadirdir.”*¹¹⁹

Davetin açığa vurulmasından sonra Ebû Müslim, Horasan'ın her yerine propagandacılar göndermiş, insanlar gruplar halinde davete olumlu yanıt vermiş ve

¹¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 305-306; Ahbâr, s. 279-280; Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi, Ebû Müslim Horasanî*, s.132.

¹¹⁷ Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali*, s.85.

¹¹⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 28.

¹¹⁹ 22/ Hac:39.

böylece Ebû Müslim'in taraftarları çoğalmıştır. Bütün Horasan'da propagandacılar açıktan faaliyette bulunmaya başlamıştır.¹²⁰

Ramazan Bayramı gelince Ebû Müslim, Süleyman b. Kesir'e, bayram namazının kıldırmasını emretmiştir. Ancak kıldırılan bu namaz Emevîlerin namazı eda etme biçiminden farklı olmuştur. Ebû Müslim askerın arasına bir minber diktirmiştir. Hutbeden evvel ezan okunmadan namaza başlanmasını emretmiştir. Çünkü Emevîler, bayram namazından önce hutbe ve ezan okunduktan sonra ezan ve ikametle namaz kılarlardı. Ebû Müslim ise Süleyman'a Emevîlerin uygulamasından farklı olarak namaza başlayınca peş peşe altı kez tekbir aldıktan sonra Kur'an-ı Kerim'i okuyup, yedinci tekbirden sonra rükuya gitmesini, ikinci rekâta da art arda tekbir getirdikten sonra Kur'an okuyup, altıncı tekbirden sonra rükuya gitmesini, hutbeye tekbirle başlayıp Kur'an'la bitirmesini emretmiştir. Emevîler ise, birinci rekâta dört, ikinci rekâta üç tekbir getirirlerdi. Bu sayede ibadet alanında dahi Emevîlerin geleneksel tavırları yerine Abbasîler, kendilerine has bir tavır ortaya koymuşlardır. Namaz bitiminde Ebû Müslim, tüm halka ve orduya ziyafet vermiştir.¹²¹

Ebû Müslim, Sefizenc'de iken Nasr b. Seyyar'a mektup yazdığında mektubuna "Emir Nasr'a" diye başlardı. Yanında birçok kişi toplanıp kuvveti artınca mektupta kendi ismini önce yazmaya başladı. Ebû Müslim, Emevî valisi, Nasr b. Seyyar'a bir mektup yazdı. "Allah'ın isimleri yücedir. Kur'an-ı Kerim'de bazı kavimleri kınamış ve şöyle demiştir:¹²² "Kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetler içinde en doğru yolu tutacaklarından biri olacaklarına dair, en büyük yeminleriyle yemin ettiler. Fakat kendilerine uyarıcı gelince, bu onların nefretlerini artırmaktan başka bir şey yapmadı. Nefretlerinin sebebi yeryüzünde kibirlenmeleri ve kötü tuzaklar kurmalarıydı. Halbuki,

¹²⁰ İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 301.

¹²¹ Ahbâr, s.277; İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 297; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 67.

¹²² İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 297; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, Yousefi, s. 68; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 29.

kötü tuzağın zararı, ancak onu kurana dokunur. Onlar gelmiş geçmiş milletlere uygulanagelen kanundan başka bir şey mi beklerler? Sen, Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen, Allah'ın kanununda hiçbir sapma göremezsın." ¹²³ Nasr'a bu mektup çok ağır geldi. Gözünün birini kırarak: *"Bu, cevabı olmayan bir mektuptur."* ¹²⁴ dedi.

Ebû Müslim Sefizenc'deyken Nasr, Yezîd adında bir kölesini bir grupla birlikte Ebû Müslim ile savaşması için gönderir. Malik el-Heyssem el- Huzai komutasında Ebû Müslim de bir grup gönderir. Bu iki grup Alin'de (veya Balin) karşılaşır. Malik b. Haysem karşı gruba Resulüllah'ın ailesinin hakimiyetini kabul etme çağrısında bulunur. Yezîd'in grubu bu çağrıyı reddedince savaş başlar. ¹²⁵ Muharebede Yezîd'in grubu yenilgiye uğrar. Kendisi yaralı olarak yakalanarak Ebû Müslim'e getirilir. Yezîd'in yaralarını tedavi ettiren Ebû Müslim, iyileşmeye yüz tutunca ona: *"İstersen yanımızda kalırsın, Allah sana doğruyu gösterir; istersen sağ salim efendine dönersin, fakat bizimle savaşmayacağına ve hakkımızda yalan söylemeyeceğine, burada gördüklerini dosdoğru anlatacağına dair Allah adına söz ver."* dedi. o, efendisinin yanına gitmeye karar verdi. Belirtilen hususlarda da yemin ederek söz verdi. Ebû Müslim, yanındakilere, *"Bu takva ve vera sahibi kişilerin sizin karşınıza çıkmalarına mâni olacak ve ciddi bir fayda temin edecektir."* dedi. Nasr'ın yanına gelen Yezîd'e Nasr şu sözleri söyledi: *"Sana merhaba yok. Vallahi öyle düşünüyorum ki seni sırf bize karşı bir delil elde etmek için serbest bıraktılar. Yezîd'de şu cevabı verdi: "Vallahi sandığın gibidir. Haklarında yalan konuşmamak üzere bana yemin ettirdiler. Ben de diyorum ki: onlar ezan ve ikametle vaktinde namaz kılıyorlar, Allah'ın kitabını okuyorlardı. Allah'ı çok zikrediyorlar.*

¹²³ 35/Fatır: 42-43.

¹²⁴ Ahbâr, s. 304; İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 298; Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s.129.

¹²⁵ İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 298; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 29.

Rasulüllah'a yakınlığa davet ediyorlar. Saniyorum onların durumu yükselecek. Sen eğer beni kölelikten kurtaran efendim olmasaydın sana dönmez, onlarla beraber kalırdım."¹²⁶

Emevîlerin son valisi ve bölgedeki Mudar kabilelerinin lideri olan Nasr b. Seyyâr Horasan'da, Ezd-Rebia ittifakının temsilcisi konumunda olan Kirmanî ile mücadele etmekteydi. Her iki tarafı da bu mücadele perişan etmişti. Bu şartlardan yararlanan Ebû Müslim, Horasan şehirlerinde rahat bir şekilde propaganda yapabilmiş, hatta savaş halindeki iki düşman birliği arasında karargâh kurma cesaretini ortaya koyabilmiştir. Nasr ve Kirmanî önderliğinde Horasan'da karşılıklı çatışan Arap kabileleri, asabiyet ateşinin kendi güçlerini ortadan kaldırdığını geç de olsa anlayıp isyan faaliyetlerini açıktan yapabildi ve destekçilerinin çoğu Mevalî olan Ebû Müslim'e karşı güçlerini bir araya getirme kararı almışlardır. Kendi zararına gerçekleşecek olan bu gelişmeyi haber alan Ebû Müslim, o dönemde idareye karşı olan Yemenîleri de kendi safına çekebilmek niyetiyle Kirmanî'ye birleşme çağrısı yapmıştır. Bu sırada Nasr b. Seyyâr, Kirmanî'yi yeniden kendisiyle ittifak etmeye ikna etmiştir. Ancak bu ittifak uzun sürmemiştir. Nasr, kendisiyle ittifak etmek üzere gelen Kirmanî'yi yakalayıp tutuklayarak idam ettirmiştir. Bu olay üzerine başta oğulları olmak üzere Kirmanî'nin yandaşları Ebû Müslim'e katılma kararı almışlardır. Horasan'daki Arap kabileleri tekrar ayrı cephelere ayrılmış, bütün bu gelişmeler de Abbasî ihtilalcilerinin beklentileri yönünde gerçekleşmiştir.¹²⁷

Ebû Müslim, Horasan'daki güç dengelerinin kendi lehine çevrildiğini görmüş, kısa bir süre sonra da Horasan'daki Emevî taraftarlarının tekrar bir araya gelmelerine fırsat vermeden eyaletin başkenti Merv'i işgal etmiştir. Emevî hilafetinin Horasan kenti valisi Nasr b. Seyyâr bu olay üzerine diğer bir önemli merkez olan Nişabur'a gitmek zorunda kalmıştır. Ebû Müslim karşılaştığı tüm Emevî güçlerini yenilgiye uğratmış,

¹²⁶ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülk*, c. VII, s. 358-359; İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 298; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, s. 82; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 69-70.

¹²⁷ Âpak, *İslam Tarihi (Abbasiler Dönemi)*, s.32; Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülk*, c. VII, s.368-371; İbn'ül-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 302.

Merv'den sonra Merverruz, Herat, Nesa, Ebiverd, Belh gibi önemli kentleri de ele geçirmiştir. Bu sırada İmam İbrahim tarafından başkumandan olarak atanan Kahtabe b. Şebib, Tus yakınlarında Nasr b. Seyyâr ile giriştiği mücadelede onu mağlup etmiştir. Nasr b. Seyyâr Kumis'e kaçmak zorunda kalmıştır.¹²⁸ Emevî Devleti'nin Horasan'daki son valisi olan Nasr, burada 12 Rebiyülevvel h.131 (748) yılında vefat etmiştir. Öldüğünde seksen beş yaşında olduğu söylenmektedir.¹²⁹

Horasan'daki Emevî güçleri çökmüş, bu nedenle Ebû Müslim karargâh merkezini Nişabur'a nakletmiştir. Bundan sonraki görevi ise ihtilal nedeni ile bozulmuş olan iç huzuru yeniden sağlamak olmuştur.¹³⁰

Emevî askerlerine karşı galibiyetler elde eden Abbasî ordularının lideri İmam İbrahim, Harran halifesi Mervan tarafından yakalanıp tutuklanarak hapse atılmıştır.¹³¹ Ebû'l Abbas'ın Kûfe'ye gitmesinde kardeşi İmam İbrahim'in rolü vardır. H.131(748-749) yılları sonunda tutuklandığı düşünülen İmam İbrahim, tutuklanışından kısa bir süre sonra katledilmiştir. Ölümünün yaklaşmakta olduğunu hisseden İmam İbrahim, Ebû'l Abbas'a kendisinden sonra yerine geçmesini ve ailenin diğer bireyleriyle birlikte Humeyme'den çıkmasını ve Kûfe'ye gitmesini vasiyet etmiştir. Ebû'l-Abbas'ın Kûfe'ye doğru yola çıkmasının sebebi budur.¹³² Bu aile Kûfe'nin zaptından hemen sonra şehre gitmiştir. Burada pek iyi karşılanmamışlardır. Ebû Seleme, aslında Abbasîleri değil Hz. Ali'in çocuklarını temsilen hareket etmekte ve Abbasîlere karşı zaman kazanmakta, onları oyalamaktadır. Horasanlılar Ebû Seleme'nin bu niyetinin farkına varırlar ve Ebû'l

¹²⁸ Yıldız, "Ebû Müslim Horasanî", s. 198.

¹²⁹ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c.VII, s, 403; Ahbâr, s. 334'te ölüm tarihi 10 Rebiyülevvel olarak verilir; İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.325; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 93.

¹³⁰ Yıldız, "Ebû Müslim Horasanî", s. 198.

¹³¹ İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 343; Apâk, *İslam Tarihi (Abbasîler Dönemi)*, s.35.

¹³² Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s. 423; İbn'ül- Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 335; Ahbâr, s.409-410; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali*, s. 102-103.

Abbas'a biat etmeye başladılar. Bunun üzerine 14 Rebülevvel 132/749'de Ebû'l Abbas'ın halifeliği, Kûfe Camii'nde ilân edilmiştir.¹³³

Rebülevvel ayının on ikinci cuma sabahı İmam ve beraberindekiler silahlarını kuşanıp, saf düzenine geçerler. Alaca bir yük beygirine binen İmam ve beraberindekiler binekleriyle beraber emirlik sarayına girmişler, oradan da camiye hareket etmişlerdir. Burada hutbe okuyan İmam, namaz kıldırmıştır. Kendisinin halifeliğini tanımışlardır. İmam, minberin en yüksek basamağına çıkmıştır, amcası Davud da daha aşağısındaki minbere çıkıp yanında durmuştur. Ebû'l-Abbas şöyle hitapta bulunmuştur.¹³⁴

“İslam'ı seçen, yücelten, şereflendiren büyüten ve bizim için din olarak seçip onunla bizi kuvvetlendiren, bizi İslam'ın ehli, sığınağı, kalesi, ayakta tutucusu, koruyucusu ve yardımcı yapan Allah'a hamdolsun. Bizi Peygamber'in akrabası ve yakınları olarak korudu. Bizi babalarımızdan türetti Rasulüllah'ın soyundan getirdi, onu aziz, bize düşkün, müminlere karşı yumuşak kalpli ve merhametli kıldı. Bizi İslam içinde yüce bir mevkiye yerleştirdi. Müslümanlara okunan bir kitap indirdi. Kitab'ında şöyle buyuruyor:¹³⁵ “Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden pisliği giderip sizi tertemiz yapmak istiyor.”¹³⁶ “Sizden yakınlarımı sevmenizden başka bir ücret istemiyorum.” de.¹³⁷ “Yakın akrabalarını inzar et.”¹³⁸ “Allah'ın memleketlerin ahalisinden Peygamberine verdiği ganimet Allah'ın, Resulünün ve onun akrabalarınındır.”¹³⁹ “Biliniz ki, ganimet olarak aldığımız şeyler Allah'ın, Resulünün, onun akrabalarının ve yetimlerininindir.”¹⁴⁰ Yüce Allah Müminlere bizim üstünlüğümüzü bildirdi, onlara bizi sevmeyi ve hakkımızı vermeyi

¹³³ Apâk, *İslam Tarihi (Abbasiler Dönemi)*, s.35; Hakkı Dursun Yıldız, “Ebu'l-Abbas es- Saffah”, *DİA*, c. X, İstanbul 1994, s. 284.

¹³⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 337; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 110; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s.48; Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali*, s.108.

¹³⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 337; Zorlu, *Abbasilere Yönelik Dinî ve Siyasi İsyenlar*, s.40-41; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 48.

¹³⁶ 33/Ahzab:33.

¹³⁷ 42/Şura: 23.

¹³⁸ 26/Şuara:214.

¹³⁹ 59/Haşr:7.

¹⁴⁰ 8/Enfal: 41.

farz kıldı. Bize ikram ve lütufta bulunarak, ganimet ve vergilerden nasibimizi bol yaptı. Allah büyük lütf sahibidir. Son olarak ey Kûfeliler! Sizler, sevdiğimiz kişilersiniz. Sizleri zalimlerin zulmü değıştirmede ve bizim zamanımıza kadar bozulmadan geldiniz. Allah başınıza devlet kuşunu kondurdu. Artık insanların en mutlusunu ve en şerefliyesiniz. Maaşlarınızı yüzer dirhem artırdım. Hazır olun, ben çok kan dökücüyüm ve mahvedici bir intikamcıyım.”¹⁴¹

Emevî Devleti'nin son halifesi olan Mervan, zilhicce 132/750 senesinde öldürülmüştür. Mervan çok güçlü bir halife olmasına rağmen Emevîlerin tekrar toparlanıp güçlenmesini sağlayamamıştır. Emevîlerden intikam almak ve daha güçlü kalmak için Abbasîler birçok kişiyi öldürmüş ve işkence yapmıştır. Abbasî Devleti'nin kurulmasında ciddi çabaları olan kişiler bile Abbasî halifesinin emri üzerine öldürülmüştür. Bu önemli şahıslardan iki tanesi Ebû Seleme el-Hallal ve Süleyman b. Kesir'dir.¹⁴²

Asıl adı, Hafs b. Süleyman olan Ebû Seleme'nin Abbasî hilafetinin kurulmasında büyük payı vardır. Ebû Seleme iyi bir devlet adamı, siyasetçi olmasının yanı sıra oldukça da mal mülk sahibi ve zengindi. Tüm bu vasıfları sayesinde kudreti ve zekâsı ile kimi zaman davanın karşısına çıkan engelleri ustalıklı olarak yok ediyordu. Bu başarılarından dolayı ortadan kaldırılmıştır Ebû Seleme bu yola kendini adanmış kişiler için ve devlet için servetini büyük cömertlikle harcamıştır ve kurulan bu davetin ilerleyişine şahit olmak için Horasan'a gidip gelmiştir.¹⁴³

Ebû Müslim'in zafer kazanan orduları Irak sınırlarına kadar gelmiştir. Bu bölgede ihtilal güçlerinin lideri olan Ebû Seleme, Ali oğullarını iktidara yükseltmeyi arzu ediyordu. Ebû Seleme'nin gönlünde yatan kişi Hasan'ın torunu, Ali'nin büyük evladı Muhammed Mehdî idi. Bu durumun farkına varan Ebû'l Abbas, Ebû Müslim Horasanî'ye

¹⁴¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 338., Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, S. 325-327; Zorlu, *Abbasîlere Yönelik Dinî ve Siyasi İsyenlar*, s.40-41; Yosufi, *Abu Muslim Sardare KhorasanEbu*, s. 111.

¹⁴² Erdoğruca, “*Ebû Müslim Horasanî ve Müslimiyye Hareketi*”, s.54.

¹⁴³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, s. 33.

mektup yazmıştır.¹⁴⁴ Mektupta Ebû Seleme'nin niyetinden bahsetmiştir. Mektubunun bitiminde de: “*Ben onun suçlarını affettim.*” yazmaktadır. Mektup böyle bir cümle ile bitmektedir. Fakat, Ebû Müslim'i, Ebû Seleme'yi öldürmesi için teşvik etmiştir. Bu mektubu alınca Ebû Müslim, Ebû'l- Abbas'ın gerçek amacını anlamakta zorlanmamış vakit kaybetmeden bir grup Horasanlıyı Mirâr b. Enes'in emrine vererek Ebû Seleme'yi öldürmeleri için görevlendirmiştir. Bu emri yerine getirmek için Kûfe'ye vardığında Mirâr ve yardımcıları, sokaklarda dolaşan ve halifenin Ebû Seleme'den yana olduğunu ilân eden bir tellal ile karşılaşmışlardır. Halife, Ebû Seleme'yi sarayında ağırlayarak hila't giydirmiştir. Sohbet edip ikramlarda bulunmuştur. Saraydan çıkıp evine gitmek üzere yola çıkan Ebû Seleme, yolda Mirrar ve adamları tarafından pusuya düşürülüp öldürülmüştür. H. 132 Receb. Sabah olup durum Ebû'l Abbas'a intikal ettirildiğinde Ebû'l-Abbas “*Nihayet belasını bulmuş*” diye mırıldanmıştır.¹⁴⁵ Nihayet Abbasî iktidarı, tehlikeli gördüğü kişileri öldürmeye başlamış, sıra Süleyman b. Kersîr'e gelmiştir.

Ebû Müslim, Süleyman b. Kesîr'in farklı gruplaşmalar içerisine girdiğine dair duyular almış ve kendisinden şüphelenmeye başlamıştır. Muhterem bir ihtiyar olan Süleyman b. Kesir, aslında Abbasî imparatorluğu'nun oluşumu adına her türlü fedakârlığı ortaya koymuş biridir. Ebû Müslim, Süleyman b. Kesîr'i öldürmeden önce yanına çağırmış ve ona “*İmam'ın bana “Kimden şüphelenirsen onu öldür.” Sözüünü hatırlıyor musun?*” diye sormuş; Süleyman b. Kesîr'in: “*Evet*” cevabını vermesi üzerine: “*Öyleyse ben seni suçluyorum.*” diye karşılık vermiştir. “*Allah aşkına yapma.*” deyince de: “*Yemin etme, sen İmam'ı aldatmayı planlıyorsun.*” demiş ve boynunun vurulması emrini vermiştir.¹⁴⁶ Bütün bu gelişmeler, Abbasîlerin kendi içlerinde de anlaşmazlık ve huzursuzlukların olduğunu göstermektedir.

¹⁴⁴Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s. 179; Telli, “*Ebû Müslim Horasanî*”, s. 15.

¹⁴⁵İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 354-355; Yıldız, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, s. 37; Yusufi, *Abu Müslim Sardare Khorasan*, s. 125; Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s.450.

¹⁴⁶İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 355; Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s.450; Yusufi, *Abu Müslim Sardare Khorasan*, s. 126.

Bir devletin yıkılmasında, sadece askerî başarısızlığın rolü yoktur; yıkılan devletin bu noktaya gelinceye kadarki durumunun, siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik açılardan yaşadığı olumsuzlukların da bu yıkılıştaki etkisi vardır. Bu ortamda Abbasîler için durumu en iyi değerlendiren siyasî ve askerî çözümleri ortaya koyan da hiç şüphesiz Ebû Müslim Horasanî'dir.

Ebû Müslim, Abbasîlere ve davete çok bağlı bir kişiydi. Ebû Müslim'in elde ettiği zaferlerden sonra gurura kapıldığını gören Abbasîler, onun bir gün kendilerinin de aleyhine hareket etmesinden endişe duymaya başlamışlardır. Onun teşkilatçılıkta son derece tecrübeli olduğunu bilmektedirler. Ayrıca, Ebû Müslim'e fazlaca kin duyan biri de Mansur'dur. Ebû Müslim'de olan isyan havası ve rekabetçi tavırlar, Mansur'un kin duymasının asıl sebebidir. Ebû Müslim'e veliaht olduğu dönemden itibaren şüphe ile bakan ve onu safdışı etmeyi düşünen Mansur'un özellikle Horasan'ı ziyaret ederek oradaki nüfuzunu müşahade ettikten sonra bu fikirleri iyice güçlenmiş ve Horasan'dan dönünce Ebû'l Abbas'a şöyle demiştir: "*Ebû Müslim hayatta olduğu sürece sen tam anlamıyla halife olmuş sayılmazsın.*"¹⁴⁷

Mansur, Ebû Müslim'den hem nefret etmekte hem de korkmaktadır. Çünkü Mansur Horasan'ı gezdikten ve Ebû Müslim'in Horasan'daki gücünü gördükten sonra yukarıdaki bu sözleri söylemiştir. Buna rağmen ilginç bir şekilde Mansur hilafet makamına oturunca ilk biat edenlerden biri Ebû Müslim olmuştur. Ebû Müslim 754 senesine kadar Horasan'dan (Merv) ayrılmamıştır. İhtilalin lideri olarak gelişmeleri büyük bir dikkat ve titizlikle takip etmiştir. Horasan, Maveraünnehr ve İran'ın genelinde Emevî taraftarı Arap ordularını bozguna uğratarak hakimiyet sağlamıştır. İran'daki Arap hakimiyetine son vermiş ve dışa karşı sınırların güvenini korumuştur. Merv'de,

¹⁴⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 78.

Semer kand'da camiler, binalar yaptırmıştır. Müslümanlığın Orta Asya bölgesinde nüfuz kazanmasındaki rolü büyük olmuştur.¹⁴⁸

Ebû Müslim, h.136 (753-754) senesinde, Horasan'dan, Ebû'l Abbas'a mektup yazarak hac ibadetini yapmak amacıyla Mekke'ye gelmek için izin istemiştir. Ebû'l Abbas ise Horasan hâkimi olduğu için, beş yüz kişi ile gelmesini emretmiştir. Ebû Müslim Ebû'l Abbas'a yeniden bir mektup yazarak: "*Ben oranın halkına kötülük yapmışım, bu münasebetle kendimi güven içinde hissetmiyorum.*" demiştir. Ebû'l Abbas'da: "*Bin kişi ile gel. Sen kendi bölgede güç ve otorite sahibisin, ancak hac yoluna çok kalabalık bir kuvvetle gelmek uygun değildir.*" diye cevap göndermiştir. Buna karşın Ebû Müslim, sekiz bin kişi ile yola çıkmıştır. Rey ile Nisabur şehirleri arasında askerlerini iki gruba ayırmıştır. Rey şehrine mal ve hazineler getirerek onlara bırakmıştır. Sadece bin kişi ile Mekke'ye gelmiştir. Ebû'l Abbas ona çok iyi davranarak saygı göstermiştir. Sonra Ebû Müslim, Ebû'l Abbas'tan hac için izin istemiştir. Ebû'l Abbas'da: "*Eğer Ebû Ca'fer hac niyetiyle gelmiş olmasaydı, seni hac emirliğine tayin ederdim.*" demiş ve onu kendisine yakın bir yere yerleştirmiştir.¹⁴⁹

Ebû Müslim kendisi yerine Mansur'un hac emiri olarak tayin edilmesine oldukça öfkelenmiştir ve "*Mansur haccedecek başka bir yıl bulamadı mı?*" diye sormuştur. Bu nedenle ona karşı kin beslemiştir. Yine de o yıl birlikte haccetmişlerdir. Ebû Müslim, Mekke'de göçebe Arapları giydirmiş, yolları ve su kuyularını düzenlemiş ve farklı iyiliklerde bulunmuştur. Bu vaziyet Ebû Müslim'in işine yaramış ve etrafında başarı ile karşılanmış, geniş bir kitlenin etrafına toplanmasına vesile olmuştur. Hac mevsiminin sona ermesi ve halkın ayrılmaya başlamasıyla birlikte Ebû Müslim yolda Mansur'un

¹⁴⁸ "Ebû Müslim El- Horasanî", *Yeni Türk ansiklopedisi*, s.738.

¹⁴⁹ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s. 268-269; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s.372; Barthold, Yınanç, "Ebu Müslim", *İslam Ansiklopedisi*, s. 40.

önünden geçmiştir. Bu esnada Ebû'l Abbas'ın ölüm haberi gelmiştir.¹⁵⁰ Halife Ebû'l-Abbas'ın vefat haberi ve Mansur'a biat edildiği haberini alan amcası Abdullah b. Ali, hemen namazın topluca kılınmasını emretmiştir. Halk bu emre uyararak toplanmıştır. Abdullah b. Ali, Ebû'l-Abbas'ın ölüm haberini getiren mektubu okumuş ve halka halifeliğin kendi hakkı olduğunu ve ona biat etmeleri gerektiğini söylemiştir. Ebû'l-Abbas ordusu Mervan b. Muhammed'e göndermek istediği zaman kardeşini çağırması ve "Kim ortaya atılır da Mervan'ın üzerine giderse o benim veliahdımdır." demiştir.¹⁵¹ Bu olayın kendisinin halifeliğine bir işaret olduğunu kaydetmiştir. Ebû'l- Abbas'ın, vefat haberini öğrenen Ebû Müslim gözyaşlarına boğulmuş ve (inna lillahi ve inna ileyhi raci'un) diyerek Mansur'a başsağlığı dilemiştir. Ebû Müslim ve beraberindeki komutanlar da ona biat etmişlerdir. Mansur'u çok üzgün bir halde gören Ebû Müslim, halife olmasına rağmen neden üzgün olduğunu sormuştur. Mansur, amcası Abdullah b. Ali'nin ayaklanmasından endişe ettiğini belirtmiştir. Bu konuşma üzerine Ebû Müslim, Abdullah'ın ordusunun ve komutanlarının çoğunluğunun Horasan'da olduğunu söylemiş ve onların kendi sözünden asla çıkmayacaklarını, böylelikle Abdullah'ı rahatlıkla yenilgiye uğratabileceklerini belirterek, Mansur'u sakinleştirmeye çalışmıştır.¹⁵² Böylelikle Mansur, Ebû Müslim'i Abdullah b. Ali ile savaşması için görevlendirmiştir. Ebû Müslim, Abdullah b. Ali'nin üzerine tüm kuvvetleri ile yürümüş, h.136 (754) Cemaziyelahir ayının son haftasının salı ve çarşamba günü üstün savaş yöntemleriyle ve usta manevralarıyla Abdullah b. Ali'nin ordusunu yenilgiye uğratmıştır.¹⁵³

Çok zor durumda kalan Mansur, henüz hilafet makamına ulaşmış, kontrolü eline almamıştır. Abdullah bir ordu göndererek baş şehri Enbar'a gelmesine mâni olabile

¹⁵⁰ Barthold, Yınanç, "Ebû Müslim", *İslam Ansiklopedisi*, s. 40; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 377; Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s. 472-470'de Ebu Cafer'in, Ebû Müslim'in önünde olduğu rivayetini de verir.

¹⁵¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 377.

¹⁵² Zorlu, *Abbasîlere Yönelik Dinî ve Siyasi İsyânlar*, s. 56.

¹⁵³ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s. 475; Apâk, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi, (Abbasîler Dönemi)*, s.65; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s.64.

gücüne sahiptir. Bu esnada Abdullah b. Ali'nin kardeşleri devletin önemli valiliklerinde bulunmaktadır. Salih b. Ali, Mısır, Filistin, Belka hatta Şam; Süleyman b. Ali, Basra, Bahreyn ve Uman; İsmail b. Ali Musul valiliği görevlerini sürdürmektedir. Bunların, Abdullah'ın safına geçebilme ihtimalleri söz konusudur. ¹⁵⁴

3. Abbasî Yönetimine Ters Düşmesi ve Öldürülmesi

Dönemin Halifesi Mansur, Ebû Müslim'in katledilmesi için birtakım sebepler uydurmuştur. Yukarıda da anlatıldığı gibi Ebû Müslim Ebû'l Abbas'a bir mektup yazarak hacca gitmek için izin istemişti. Ebû'l Abbâs da Cezire, Armenia ve Azerbeycan'ın idaresini elinde bulunduran Mansur'a mektup yazmış: *“Ebû Müslim hac için benden izin istedi, ben de ona izin verdim. Ancak kendisini hac emiri olarak da tayin etmemi de istiyor. Mansur'a eğer sen hac emiri olmak istiyorsan bu vazifeyi sana vereyim, sen Mekke'de bulunursan önüne geçmeye cesaret edemez.”* demiştir. Mansur vakit kaybetmeden kardeşi Ebû'l Abbas'a mektup yazmış ve izin istemiştir. ¹⁵⁵

İçten içe çığ gibi büyüyen bu düşmanlık Ebû'l Abbas dönemine denk gelmiştir. Hac mevsimi sona erdiği vakit Ebû Müslim yolda Mansur'u geçmişti. Yoldayken kendisine Ebû'l Abbas'ın ölüm haberi gelmiş, bu haber üzerine Ebû Müslim Mansur'a taziye mektubu yazmış, ancak o mektupta halifeliğini tebrik etmemiştir. ¹⁵⁶ Mansur'un beklediği bu tebrik karşılık görmeyince Ebû Müslim'e olan kını daha da körüklenmiştir.

Bir başka sebep ise, Halife Mansur, Abdullah b. Ali'yi yenilgiye uğratan Ebû Müslim'e azatlı Kölesi Ebu'l-Hasib'i göndermiş ve savaşta kazanılan ganimetleri istemiştir. Bu olaya çok sinirlenen Ebû Müslim bir ara onu öldürmeye kalkışmıştır. Ve

¹⁵⁴ Zorlu, *Abbasîlere Yönelik Dinî ve Siyasi İsyenlar*, s.57.

¹⁵⁵İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 380-381; Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk* ,c.VII, s. 479; Karakuş, *Bir ihtilalin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s.204.

¹⁵⁶ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk* , c. VII, s. 472., İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 381.

şöyle demiştir: “*Kanlar konusunda bize güveniliyor, ancak mallar konusunda güvenilmiyor mu?*”¹⁵⁷ Ebû Müslim’in etrafındaki kişilerden bazıları onun sadece bir elçi olduğunu ve katledilmesinin doğru olmayacağını belirtince katletmekten vazgeçmiş ve onu serbest bırakmıştır. Ebu’l-Hasib oradan ayrılıp da Mansur’un huzuruna varınca Ebû Müslim’in bu tavrını anlatmıştır. Bu olaydan sonra Halife Mansur ve Ebû Müslim arasındaki gizli düşmanlık bütünü ile açığa çıkmıştır. Mansur, onun Horasan’a gitmesini engellemek düşüncesiyle, Yaktin b. Musa ile bir mektup göndermiştir. Mektupta şöyle yazmaktadır: “*Bugünden itibaren, Mısır ve Şam illerine seni vali tayin ediyorum. Burası senin için Horasan’dan daha iyidir. İstedğin bir kişiyi Mısır’a gönder ve sen halifeye yakın olmak için Şam’da kal. Halifenin seninle görüşme talep etmesi durumunda, halife ile daha kısa zamanda görüşme imkânına sahip olursun.*” Mektup eline geçtiği zaman Ebû Müslim öfkelenerek “*Şu anda bütün Horasan benimdir. Halife ise beni Şam’a vali tayin ediyor.*” demiştir. Elçi, Mansur’a Ebû Müslim’in olumsuz cevabını iletmiştir. Ebû Müslim el-Cezire’den çıkıp Horasan’a doğru hareket etmiştir.¹⁵⁸ Burada Ebû Müslim’in tepkisini açıkça ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Aralarında olayların bu şekilde devam etmesi üzere halife Mansur, Ebû Müslim’i ortadan kaldırmaya kesin olarak karar vermiş ve bu durumu Seleme b. Kuteybe b. Müslim b. Bahili ile istişare etmiştir. Seleme ise şu cevabı vermiştir. “*Bir kının içinde iki kılıç faydalı olmaz.*”¹⁵⁹ “*Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök kesinlikle fesada uğrardı*”¹⁶⁰ ayetini okumuş ve Ebû Müslim’in katledilmesinden taraf olduğunu açıkça belirtmiştir.

¹⁵⁷ Taberi, *Tarihu’t-Taberi, Tarihu’r-Rusul ve’l- Müluk* , c. VII, s. 432; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 82-83.

¹⁵⁸ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s.381-382; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.137-138.

¹⁵⁹ İbn Hallikan, *Vefayati’l- Ayan ve Enba’iz- Zaman*, c. II, s. 323.

¹⁶⁰ 21/ Enbiya: 22.

Bu olay üzerine Mansur, Enbar'dan Medain'e doğru yürürken Ebû Müslim'e bir mektup ile Horasan'a gitmekten vazgeçmesini kendi yanına gelmesini istemiştir. ¹⁶¹ Zab'dan bu durumu bir mektupla şöyle ifade etmiştir: *“Mü'minlerin emiri için, Allah'ın imkân verdiği kimseden başka bir düşman kalmadı. Bize Sasanioğulları'nın meliklerinden nakledildiğine göre, vezirlerin en tehlikeli oldukları dönemler savaş olmadığı, sakin dönemlerdir. Biz sana yakın olmaktan kaçınıyor, vefalı davrandığın sürece de, sana vefa göstermeye hırs gösteriyoruz. Daha salim olması bakımından uzaktan emirlerini dinleyip itaat etmeğe gayret ediyoruz. Eğer bunlar seni hoşnut ederse bil ki, senin en iyi köleleriniz, buna karşılık yalnız nefsinin arzusuna uyararak bizi kötü görür, bizden yüz çevirirsen, ben de sana sağlam bir biçimde vermiş olduğum ahdimi bozarım.”* Ebû Müslim'i yumuşatmak adına Mansur şu cevabı yazmıştır: *“Senin özelliklerin suçlarının çokluğu sebebiyle devletin düzen ve güvenini bozmak isteyen ve meliklerine karşı sahtekâr olan vezirlerin sıfatlarına uymuyor.”*¹⁶²

Ebû Müslim'in öfkelenildiğini anlayan Mansur, onu daha önce yapmış olduğu güzel hizmetlerinden dolayı takdir etmiş ve şükranlarını belirtmiştir. Devlete bağlı kalmasını önermiştir. Devlete isyan etmesinin kendisine zarar verebileceğini belirtmiştir. Narin davranışlarının bir işe yaramadığını gören Mansur, Ebû Müslim'in aslında kendisinden korktuğunu, çekindiğini ve dostlarının önerisiyle üzerine Horasan'a gitmek istediğini anlamıştır. Mansur, Ebû Humejd el-Mervezi'yi ona göndermek üzere çağırması ve şöyle demiştir:¹⁶³

“Ebû Müslim'le, bir insanla ne kadar yumuşak konuşulursa o derece yumuşak konuş, iyi davran ve ona bildir ki ben kendisini yücelttim ve ona hiç kimsenin yapmadığı iyiliği yaptım. Eğer düzelir ve istediğim gibi olursa sevinirim, eğer ıslah olmaz ve dönmezse o zaman ona şunu söyle: “Müminlerin emiri sana diyor ki: Eğer düşman olarak

¹⁶¹ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, c. VII, s. 483.

¹⁶² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 382; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.139.

¹⁶³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 84.

ayrılır bana gelmezsen ve işlerine benden başkalarını vekil tayin edersen Abbasîlerden olmayayım ve Muhammed'in Ehl-i Beyt'inden uzak olayım ki, peşine bizzat ben düşer, seni öldürürüm. Eğer denize dalarsan ben de dalarım, ateşe atlarsan seni öldürmek için gözümü kırpmadan ateşe atlarım, ya da bundan önce ölürüm.” Bu sözlerimi dönmemesinden tamamen emin olup, hiçbir hayır beklenilmeyecek hale gelmedikçe söyleme.”¹⁶⁴

Ebû Humejd vakit kaybetmeden yola çıkmış ve Hulvan'da Ebû Müslim'e gelip mektubu teslim etmiş ve şöyle demiştir: *“Bazı kimseler seni kıskandıklarından ve aşırılığından dolayı Emirü'l-Müminin'in senin hakkında söylemediği ve düşünmediği şeyleri sana getiriyorlar. Bununla da senin nimetini yok etmek ve durumunu değiştirmek istiyorlar. Onlara inanıp da durumunu sakın bozma.”* Sonra söze şöyle devam ederek. *“Ey Ebû Müslim! Sen uzun zamandan beri Âl-i Muhammed'in emirisin, herkes de böyle biliyor. Allah dünya için toplayıp biriktirdiklerinden çok daha hayırlısını sana ahiret için hazırlamıştır. Öyleyse bu ecrini yok edercesine düşürüp zayi etme, şeytan seni etkisi altına almasın.”¹⁶⁵* demiştir. Bu sözler üzerine Ebû Müslim ona *“Sen ne zamandan beri benimle böyle konuşur oldun?”* diye sormuştur. Humejd de ona: *“Bizi bu işe ve Peygamberin (s.a.v) Ehl-i Beyt'ine itaat etmeğe sen çağırdın. (Abbasoğulları'na itaate sen davet ettin.) yine bizi sana karşı çıkanlarla savaşmak üzere değişik sebepler için değişik bölgelerden çağırdın. Neticede Allah onlara itaatte bizleri birleştirdi, onlara sevgimiz sebebiyle kalplerimizi ısındırdı. Onlara yardımımız neticesinde de bizleri aziz kıldı. Biz onlardan kime kavuşmuşsak Allah'ın kalbimize bıraktığı sevgi ile kavuştuk. Nihayet onların ülkelerine derin görüşler ve samimi bir itaatle geldik. İsteğimize ve idealimizin sonuna ulaştığımız bir zamanda sen durumumuzu bozmak, sözümüzü*

¹⁶⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 383; Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s. 484-485; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 84.

¹⁶⁵ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s.485; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.140.

dağıtmak mı istiyorsun? “Kim karşı çıkarsa onu katlederiz, ben dahi size muhalefet etsem, beni de öldürünüz, dememiş miydin?”¹⁶⁶ dedi.

Ebû Müslim, Ebû Nasır Malik b. el-Heysen’e, dönerek şunları söyledi: “*Bunun bana neler söylediğini duymuyor musun? O kendi sözünü söylemiyor ey Malik!*” dedi: Malik de “*Onun sözlerine aldırma. Bu adam seni halifeden ürkütmesin. Hayatıma yemin olsun ki, onun asıl söylemek istediği bunlar değil, sonrası da bundan daha şiddetli olamaz. Yoluna git, sakın buraya bir daha geri dönme. Allah’a yemin ederim ki Mansur’un yanına gidersen seni katleder. Onun içini senin hakkında öyle bir güvensizlik sardı ki, ebediyen sana itimat etmez.*” dedi.

Horasan’ın yaşlılarından Neyzek adında biri vardı. Ebû Müslim ona baba diye hitap eder ve her şeyini onunla istişare ederdi. Ebû Müslim, Neyzek’e bir haber gönderip ona mektupta yer alan ifadeleri ve Humeyd’in söylediklerini illetti. Neyzek “*Gitmeni doğru bulmuyorum Rey’e gidip orada kalmanın daha iyi olacağını düşünüyorum. Böylece Rey’le Horasan arası senin olmuş olur. Onlar senin askerlerindir. Ve hiçbirisi sana karşı gelmez. Eğer Mansur sana karşı düzelir, husumetinden ve duymuş olduğu kinden vazgeçerse sen de ona karşı düzelirsin. Şayet Mansur düzelmeyecek olursa, Horasan’ın desteği seninle olur askerlerinin arasında olursun.*”¹⁶⁷ dedi.

Ebû Humeyd’i çağırdı ve ona: “*Seni bana gönderene git ve söyle: “Gitmeme kararı aldım.”* Bunun üzerine Ebû Humeyd’i: “*Halifenin istediğinin aksine mi karar verdin?*” diye sordu; Ebû Müslim: “*Evet*” diye cevap verdi. Humeyd “*Bunu yapma*” dedi. Ebû Müslim’in geri dönmesinden tümüyle ümitsiz olan Mansur’un sözlerini ona aktardı.

¹⁶⁶İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s. 383-384.

¹⁶⁷Taberi, *Tarihu’t-Taberi, Tarihu’r-Rusul ve’l- Müluk*, c. VII, s. 485; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s. 384; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 141.

Bundan dolayı Ebu Müslim sinirinden uzun bir süre sustu ve hiçbir şey söylemedi sonra: “*Kalk buradan.*” dedi. Söylediği bu son söz Ebû Müslim’i incitmiş ve korkutmuştur. ¹⁶⁸

Halife Mansur, Ebû Müslim’in Horasan’daki vekili olan Ebu Davud’a bir mektup yazmış ve onu, Horasan bölgesinde vali olarak tayin ettiğini, halifeye bağlı kaldığı müddetçe bu makamın sahibi olarak kalabileceğini bildirmiştir. Bu habere çok sevinen Ebû Davud Ebû Müslim’e bir mektup yazarak şunları dedi: “*Biz Allah’ın halifelerine ve Peygamberlerine itaat etmek için bu yola çıktık; karşı çıkmak için değil, sen de halife’ye karşı gelerek onun izni olmadan buraya gelme.*”¹⁶⁹ dedi. Ebû Davud tarafından böyle bir mektubun gelmesi Ebû Müslim’in üzüntüsüne ve korkusuna sebep olmuştur. Vakit kaybetmeden Ebû Humeyd’e haber göndererek şöyle dedi. “*Önce Horasan’a gitmeye karar vermiştim. Fakat en çok güvendiğim şahıslardan biri olan Ebû İshak’ı göndererek kanaatini öğrenmek istiyorum.*” Vakit kaybetmeden Ebu İshak’ı gönderdi. Ebû İshak Mekke’ye geldiğinde Haşimoğulları onu büyük bir neşe ile karşıladı. Halife, Ebû İshak’a: “*Ebû Müslim’i niyetinden vazgeçir, Horasan’a seni vali tayin edeyim.*”¹⁷⁰ dedi.

Ebû İshak geri dönerek Ebû Müslim’e: “*Kötü bir şey görmedim. Senin hakkına saygı duyduklarını ve kendileri için ne istiyorlarsa aynını senin için de istediklerini müşahade ettim.*” dedi. Aynı zamanda Emrû’l-Müminin’e dönüp ondan özür dilemesini buyurdu.¹⁷¹ Bunun üzerine Ebû Müslim’in halifeye gitmek için hazırlandığını gören Neyzek: “*Gitmek için mi hazırlanıyorsun?*” diye sordu. “*Evet*” cevabını alan Neyzek şöyle bir söz söyledi: “*Kaderin hükmü karşısında insanlar çaresizdir; kader kavimlerin çarelerini bile hükümsüz bırakmıştır.*” Ardından da şöyle devam etti: “*Mademki gideceksin, Allah sana hayırlı etsin; fakat benden bu nasihati kabul et: Huzuruna*

¹⁶⁸ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s. 384; Taberi, *Tarihu’t-Taberi, Tarihu’r-Rusul ve’l- Müluk*, c. VII, s. 485.

¹⁶⁹ Taberi, *Tarihu’t-Taberi, Tarihu’r-Rusul ve’l- Müluk*, c. VII, s.786; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 84.

¹⁷⁰ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s. 385; Yosufi, *Abu Muslim Sardaere Khorasan*, s. 142.

¹⁷¹ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 85.

girdiğinde Mansur'u hemen öldür, sonra da dilediğin kişiye biat et. Çünkü halk hiçbir zaman sana karşı gelmez."¹⁷² dedi.

Mansur'a bir mektup yazan Ebû Müslim, yanına geleceğini haber verdi. Yerine bıraktığı Ebû Nasr'ı şöyle uyardı. "*Mektubum gelinceye kadar bekle, eğer mektup mührümün yarısıyla mühürlenmişse bil ki o mektup benimdir; mührümün tamamıyla mühürlenmişse de bil ki o mührü ben basmamışumdur.*" dedi. Adamlarını Hulvan'da bırakan Ebû Müslim Medain'e üç bin kişiyle geldi.¹⁷³

Anbar'a yaklaşınca Ebû Müslim, halkın kendisini şenliklerle karşılaşmasını istemişti. Bu emir üzerine Haşimîler ve halk Ebû Müslim'i büyük bir mutluluk ve heyecanla karşıladı. Ebû Müslim, Mansur'un huzuruna girdiğinde Halife güler yüzle, karşıladı. O da Mansur'un elini öptü ve bir müddet konuştular. Daha sonra Halife Mansur, gidip dinlenmesini söyledi. Bu durum Halife Mansur'a, Ebû Müslim'i ortadan kaldırmak için bulunmaz bir fırsat veriyordu. Halife bir taraftan amacına ulaşmak isterken, öte yandan bunun tarihe geçecek, iz bırakacak şekilde olmasını istiyordu.¹⁷⁴

Ertesi gün Halife'nin huzuruna çıkan Ebû Müslim için derhal bir mahkeme kurulmuştu, mahkeme Ebû Müslim'i yargılamaya başladığı zaman bu davayı ilginç kılan şey ise mahkemenin başkanı ile davacının aynı kişi olmasıydı. Mahkeme başlamış ve sesler oldukça yükselmişti.¹⁷⁵

Ebû Müslim'in suçlu olduğuna karar veren mahkeme şu biçimde devam etti:

'Mansur, Ebû Müslim'e "*Abdullah b. Ali'den ele geçirdiğin iki kılıçtan haber ver, ne yaptın onları?*" dedi. Ebû Müslim: "*İşte onlardan biri bu*" deyince Mansur da: "*Göster*

¹⁷²Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, c. VII, 486; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 143.

¹⁷³İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 385; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 143; Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, c. VII, s.486.

¹⁷⁴ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s.85; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 386.

¹⁷⁵ Yusuf Koçak, "*Abbasîler'in Kuruluş Döneminde Abbasiyyun-Talibiyyun Mücadelesi* (Basılmamış Yükseklikan tezi)", Ankara Üniversitesi, Ankara 2014, s. 63-64.

onu bana” dedi. Ebû Müslim de “*Kılıcını kınından çıkararak Mansur’a uzattı.*” Mansur kılıcı aldıktan sonra döşeğin altına koydu ve Ebû Müslim’i azarlamaya başladı.¹⁷⁶ Aralarındaki konuşma şu şekilde cereyan etti:

Mansur: “*Mekke yolunda beni geçmenin nedeni neydi?*”

Ebû Müslim: “*İnsanlara zarar vereceği için su başında toplanmanızı hoş bulmadım, iyilik olsun diye seni geçtim.*”

Mansur: “*Mekke yolunda Ebû’l-Abbas’ın ölüm haberi geldiği zaman, bana dönmeyi söyleyen adama karşı söylediğin: “Biz ancak kendi görüşümüzü biliriz.” şeklindeki sözüne ne demeli? “Geçip gittin, ne bekledin ki biz sana yetişelim, ne de bana geri döndün?”*”

Ebû Müslim: “*Halka karşı iyi davranmanı isteyişim beni bunu yapmaktan alıkoydu ve sana karşı bir ihtilaf olmadan Kûfe’ye gelirsin, dedim.*”

Mansur, “*Abdullah’ın cariyesini almak mı istedin?*”

Ebû Müslim: “*Zarar görmesinden korktum ve küçük bir çadıra koyup onu koruyacak birisini vekil tayin ettim.*”

Mansur: “*Düşmanlığına ve Horasan’a hücumuna ne demeli?*”

Ebû Müslim: “*Senin kalbine bana karşı nefret girmiş olduğundan korktum. Horasan’a geldim ki, özrümü beyan eden bir mektup yazayım da kalbimdeki düşmanlığı gidereyim dedim.*”¹⁷⁷

Mansur: “*Neden Ebû Abbas’a mektup yazarak bazı kimseleri öldürmesini istedin? Bize sen mi dini öğretecektin?*”

¹⁷⁶ Taberi, *Tarihu’t-Taberi, Tarihu’r-Rusul ve’l- Müluk* , c. VII, s. 488; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s. 386; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 145-146.

¹⁷⁷İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s. 386-387; Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s.226.

Ebû Müslim: “Öyle bir filin doğru olmadığını sanmışım. Sonra kendilerinin mektubunu alınca görüşünü kabul ettim.”

Mansur: “Harran’da ele geçirdiğin ganimetleri ne yaptın?”

Ebû Müslim: “Size destek olması için onları askerlere dağıttım.”

Mansur: “Devletimizin kurulmasında büyük payı olan Süleyman b. Kesîr’i neden öldürdün?”

Ebû Müslim: “Fitne çıkartmak istediği için öldürdüm.”¹⁷⁸

Mansur’un azarlayıcı sorgusu şöyle devam etti: “Sebebi ben olmadığım halde başıma gelen musibetten sonra bunlar bana söylenilmez.” “And olsun ki senin yerinde bir millet de olsa mutlaka cezalandırırdım.” “Sen ancak benim devletimde ve bizim gücümüzle iş yaptın. Eğer bunlar senin olsaydı seninle ilişkiyi koparmazdım.” Konuşması bitince Ebû Müslim Mansur’un elini öptü ve ondan özür diledi. Mansur da; Ebû Müslim’in bu davranışı üzerine “Seni şimdiye kadar böyle görmedim. Vallahi bu davranışınla öfkemi daha da arttırıyorsun.” dedi. Ebû Müslim, “Sen sadece Allah’tan gelmesinden korktuğun şeyi yapıyorsun, vazgeç bunu yapma.” dedi. Bu sözler üzerine öfkesi daha da artan Mansur ellerini çırptı ve daha önce sakladığı muhafızları buldukları yerlerinden çıkararak Ebû Müslim’i öldürttü.¹⁷⁹ Onu bir kilim parçasına sararak oraya bıraktılar. Ebû Müslim’in katledilme hadisesi h. 137 yılının Şaban ayına (Ocak 755-756) denk gelmektedir. Halife Mansur’un veziri sonra dışarıya çıkararak Ebû Müslim’in, halife’nin sarayında dinlenmekte olduğunu ve halkın dağılmasını istedi. Halife Mansur halka bir miktar da ihsanda bulundu. Bunun üzerine halk oradan ayrıldı.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 86; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.145-146.

¹⁷⁹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t Tarih*, s.388; Taberi, *Tarihu’t-Taberi, Tarihu’r-Rusul ve’l- Müluk*, c. VII, s. 490.

¹⁸⁰ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 87; Hasan, *Abu Muslim Khorasanî*, s.187.

İsa b. Musa daha sonra Halifenin huzuruna girerek Ebû Müslim'in nerede olduğunu sordu: Mansur da, “*Şimdi buradaydı*” diye cevap verdi. İsa b. Musa Ebû Müslim'i överek onun devlete yaptığı hizmetleri anlatmaya başlayınca¹⁸¹Mansur dayanamadı ve şöyle dedi:

“Bana sorarsanız Vallahi ben yeryüzünde sizin için ondan daha tehlikeli bir düşmanın olduğunu bilmiyorum. Ebû Müslim şu anda işte şu kilimin içinde bulunuyor.” dedi. İsa b. Musa, bu haber üzerine Ebû Müslim'e rahmet okumak istedi. Mansur bunu eleştirerek, “*Sen devletimizin onun sayesinde devam edeceğini mi sanıyordun?*” diye çıkıştı.¹⁸²

Mansur, Ebû Nasır Malik b. Heysem'e Ebû Müslim'in dilinden mektup yazarak ağırlıklarını ve ona bıraktığı şeyleri getirmesini emretti. Yazdığı Mektubu Ebû Müslim'in mührü ile mühürledi. Mektupta mührün tam olduğunu görünce Ebu Nasır derhal Ebû Müslim'in yazmadığını fark etti: “*Yapacağınızı yaptınız ona.*” dedi ve Horasan'a gitmek gayretiyle hızla Hemedan'a doğru ilerledi; ancak Hemedan ancak valisi tarafından hapsedildi. Yine de daha sonra serbest kaldı ve daha sonra Mansur tarafından affedildi.¹⁸³

Halife Mansur, Ebû Müslim'i katlettikten sonra halka hitaben şunları dedi: “*Ey insanlar! İsyana vahşetine itaat etmek suretiyle insanlıktan çıkmayınız. Hakk'ın aydınlığındaki çalışmalarınızdan sonra batılın karanlıklarına doğru yürümeyiniz. Ebû Müslim başlangıçta iyi idi, fakat son zamanlarda kötü yola saptı. Bizim kendisine verdiğimiz cezadan daha fazlasıyla insanları cezalandırdı. İçinin kötülüğünü dışının güzelliği bastırdı. Bu konuda bizi kınayanlar eğer bizim gibi sırdaşlığının kötü ve niyetinin bozuk olduğunu bilselerdi katletmemizde bizi mazur görür, fırsat verdiğimiz için de bizi ayıplarlardı. Cezalandırmak ve kanını akıtmak bize helal oluncaya kadar bey'atını*

¹⁸¹ Karakuş, *Bir ihtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s. 227'de, Mansur, daha önce Ebû Müslim'e aman vermiş, İsa b. Musa da buna kefil olmuştu.

¹⁸² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 388-389; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 87; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.148-149.

¹⁸³ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l- Müluk*, c. VII, s.493-494.

bozmağa ve güvensizliğe devam etti. Kendisine isyan edenler hakkında o ne hüküm vermişse biz de onun hakkında aynı hükmü verdik. Onun hakları Allah'ın hükmünü infaz etmemize engel olmadı.”¹⁸⁴

Halkın isyanını engellemek amacıyla Mansur'un yaptığı bu konuşma Ebû Müslim'in katledilmesini haklı çıkarmak içindir. Halife Mansur, konuşmasında Ebû Müslim'in ihanet içinde olduğundan dolayı katledildiğini vurgulamış, bu infazın sebebinin temelde siyâsî olduğunu üstü kapalı ifadelerle belirtmiştir.

Ebû Müslim gibi hayatı boyunca devlete hizmet ederek onların hakimiyetinin sürmesine katkı sağlayan komutanlar, genellikle kötü bir son ile karşılaşmışlardır. Bu komutanlar, şahsen savaşlarda aktif rol almış ve askere maaşlarını dağıtmışlardır. Bu nedenle onların askerler içinde saygınlıkları yüksektir. Komutanlar, elde ettikleri zaferler nedeniyle devlet üzerinde önemli bir nüfuz elde etmişlerdir. Bu vaziyette, halifeler devletin bekası için onları ortadan kaldırmak istemişlerdir.¹⁸⁵

Abbasîler döneminde, İslam Tarihinin en önemli kişilerinden biri olarak kabul edilen Ebû Müslim, şahsî düşmanlarına ve rakiplerine olduğu gibi, Abbasî Devleti'nin düşmanlarına karşı da şiddetli bir biçimde hareket etmekten geri durmamıştır. Abbasî Devleti'nin hanedanını Ebû Müslim'in bu başarıları rahatsız etmiştir. Bizzat yaptığı hizmetlere rağmen onun öldürülmesinin, ortadan kaldırılmasının en büyük gerekçesinin bu rahatsızlık olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸⁶

Abbasî davasına bütün hayatına adanmış olan Ebû Müslim, bu yolda canla başla çaba sarf etmiş, Emevî Devleti'nin yok olmasında çok önemli bir rol almış, askerî ve siyâsî olarak değerli bir kişidir. Abbasîlerin, yönetimi ele geçirdikten sonra yaptığı ilk iş, Abbasî davası aleyhine çalıştığını ileri sürerek onu katletmek olmuştur. Bu da Ebû

¹⁸⁴İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 390; Hasan, *Abu Muslim Khorasanî*, s.189-190.

¹⁸⁵ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 87-88.

¹⁸⁶ Apâk, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasîler Dönemi)*, s.75.

Müslim'le alakalı var olan düşüncelerin iyice sağlamlaşmasına sebep olmuştur. Yani halk nezdinde önemli bir yere sahip olan Ebû Müslim'in bu biçimde katledilmesi, onun daha da yüceltilmesine neden olmuştur.

III. BÖLÜM

EBÛ MÜSLİM'İN İSLAM TOPLUMUNDA YERİ VE ÖNEMİ

1. Ebû Müslim ve Türkler

Ebû Müslim'i başarılı bir komutan olarak sahiplenen bir başka millet de Türklerdi. Özellikle Horasan, Maveraünnehir ve Toharistanlı Türkler, onun ihtilal hareketinde İranlılarla birlikte destek olmuşlardır. Bu bakış açısına göre o dönemde Horasan'ın büyük kısmı Türklerden oluşmaktaydı. Şemsettin Günaltay, Ebû Müslim'in Türk olma ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁷ Zira onun ihtilal komutanlarından en önde geleni Bermek oğlu Halid Belhlî idi ve Türk'tü. Yine Emevî orduları karşısında büyük başarılar elde eden Kahtaba, Ebû Avn ve arkadaşları hep bu bölgenin Türklerindendi.¹⁸⁸ Corci Zeydan da müstakilen Ebû Müslim'i konu edinen kitabında onun Türk olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtir.¹⁸⁹ Ancak kürt ve alevi kimliklendirme eğilimli kimi popüler yazarlar da onu Kürt ve alevi olarak lanse etmişlerdir.¹⁹⁰ Bu başarıyı sahiplenme güdüsünün bir tezahürü olsa gerektir. Ancak asıl mesele onu temsil ettiği fikirdir. Bu yöndeki başarısı nedeniyle her kavim onu kendi öz evladı gibi görmüştür demek mümkündür. Zira o Araplar, Türkler, İranlılar ve kimi Kürtler tarafından sahiplenilmiştir.¹⁹¹ Bu minvalde ona atfedilen bir sözü de burada zikretmek yerinde olacaktır. Kendisine kim olduğunu soranlara: “Ben Horasanlıyım. Atam, dedem Türkistanlı ve Türk Beyi kişilerdir hep. Buhtu Hanın torunu ve Usman Müslim'in oğlu İbrahim'im ben.” Şeklinde cevap vermiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ Şemseddin Günaltay, *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere Zabıtları*, IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 292; Muharram Zeki Korgunal, *Ebu Müslim-i Horasanî ve Nasr-ı Sayyad Savaş*, Sağlam Kitabevi, İstanbul 1978, s. 442.

¹⁸⁸ Zeydan, *Türk Kahramanı Ebu Müslim Horasanî*, s. 4.

¹⁸⁹ Corci Zeydan, *Ebû Müslim Horasanî*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2010, s. 6.

¹⁹⁰ Örn. Bknz. Faik Bulut, *Ebû Müslim Horasanî Bir İhtilalcinin Hikâyesi*, Berfin Yayınları, s.8.

¹⁹¹ Bulut, *Ebu Müslim Horasanî, Bir ihtilalcinin Hikayesi*, s. 258.

¹⁹² Daniş Remzi Korkak, *Kerbelâ'nın İntikamı Horasanlı Ebû Müslim*, c. I, Çınar Matbaası, İstanbul 1969, s. 95.

Halife Mansur döneminde öldürülen Ebû Müslim'in intikamını alma fikri özellikle Horasan halkı arasında çok geçmeden huzursuzluk ve karışıklığa sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler, aynı zamanda eski İran inançları da kullanılarak dinî bir kisveye büründürülmüştür. Hürremîler ve Batınîler gibi fırkalar, hareketlerinde umumî anlamda Ebû Müslim'den ilham almıştır.¹⁹³

Geleneksel olarak isyanların merkezi haline gelen İran'da, bu kez Ebû Müslim'in katledilmesi sonrası Abbasîlere muhalif hareketler başlamıştır. İsyanların görünür nedeni ise, Ebû Müslim'in intikamını almaktır. Uzun yıllara yayılan bu isyanlar, Abbasîlere zor anlar yaşatmıştır.¹⁹⁴

Horasan'a ulaşan Ebû Müslim'in ölüm haberi ile yönetime karşı ilk ayaklanmalar görülmüştür. Sinbad adında bir kişinin Nişabur'da başlattığı isyan en yaygın ve tehlikelidir. Bu hareket liderinin Ebû Müslim'e olan yakınlığı tam olarak bilinmese de onun Ebû Müslim'in yakın silah arkadaşlarından biri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁵ Cem Zorlu'ya göre Sinbad, Nişabur'un Ahan köyünde yaşayan bir İranlıdır. Daha sonra Nişabur'da yerleşmiş ve orada sıradan Mecûsî bir lider olarak hayatına devam etmiştir. Sinbad, Ebû Müslim'le tanışmış ve zamanla İslam'ı vakitle İslâm'ı kabul etmiştir. Ebû Müslim tarafından Sinbad'i ordu komutanlığına getirmiştir.¹⁹⁶ İbn'l Esîr'de, Sinbad, Ebû Müslim'in yetiştirdiği bir şahıs olarak anlatılmıştır.¹⁹⁷

Sinbad, Ebû Müslim'in katledildiği bilgisini alınca halka şöyle seslenmiştir. “*Ebû Müslim'i öldürmeye kalkıştılar, fakat öldüremediler. O, Allah'ın adını anınca beyaz bir güvercin oldu ve uçtu.*”¹⁹⁸ Bakırdan yapılmış bir kalede Mazdek ve Mehdi ile oturmaktadır.

¹⁹³ Apâk, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasiler Dönemi)*, s.77.

¹⁹⁴ Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s.237-238.

¹⁹⁵ Apâk, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasiler Dönemi)*, s.77-78.

¹⁹⁶ Cem Zorlu, “Abbasî Devleti'ne Karşı İlk Silahlı Hareketler”, *Marife*, Konya 2001, yıl.1, sayı.1, Makale, s.95-127.

¹⁹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 392.

¹⁹⁸ Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s,168.

Ebu Müslim'in reisleri, Mazdek de veziri olarak her üçü de yeryüzünde adaletle hücum etmek için zuhur edecektir. Bu mevzuda Ebû Müslim'den bir mesaj aldım.” diyerek halkın Ebû Müslim'e daha bağlı kalmasını istemiştir.¹⁹⁹ Hac için Mekke'ye doğru yola çıktığı sırada Nişabur'dan Rey'e gelen Sinbad, buranın valisini katlederek kenti ele geçirmiştir. Ayrıca çevredeki bölgelere mektuplar yazarak yardım talep etmiş ve özellikle de en büyük yardımı Taberistan'dan almıştır. Sinbad esasen halife Mansur ile savaşmayı ve Ebû Müslim'in intikamını almayı istiyordu bu nedenle Rey'de fazla vakit geçirmeyerek ordusu ile Hemedan'a doğru yola çıkmıştır. Bu sırada Halife tehlikenin yaklaştığını görünce, Cumhur b. Merrar el-İclî emrindeki iki bin kişilik bir askerle harekete geçmiştir. Yoldaki orduya katılımlarla da güçlenen Cumhur, Sinbad'la Rey ile Hemedan arasında karşılaşmışlardır. Çok kanlı bir savaş olan bu çarpışmada Sinbad adamlarının büyük bir kısmını kaybetmiş, Teberistan'a kaçmıştır. Ancak h.137 (755) yılı ortalarında Teberistan'ın hâkimi tarafından yakalanarak katledilmiştir.²⁰⁰

Ebû Müslim'in katledilmesi nedeniyle yönetime karşı bir ayaklanma da Maverâünnehir'de başlatılmıştır. Buradaki isyan “*İshak'ı Türk*” adındaki bir kişinin önderliğinde başlatılmıştır.²⁰¹ Bir kısım kaynaklarda İshak'ın Türk olduğu belirtilmiş ise de bu konuda kesin bir şey söylenememektedir. Aynı zamanda bu kişi Mecusî'dir.²⁰² Ebû Müslim'in propagandacılarından biri olarak İshak, Orta Asya Türklerine propaganda için gönderilmiştir. İshak, Ebû Türk lakabı verilmiştir.²⁰³ İshak Ebû Müslim'in ölüm haberini alınca Maverâünnehr'e kaçarak ve oradaki halka Ebû Müslim'in yaşadığını ve düşmanlardan ötürü Rey dağlarında saklandığını, kısa bir müddet sonra Ebû Müslim'in geri döneceğini söylemiştir. Aynı şekilde biçimde bu şahıs Rey halkını Ebû Müslim'in

¹⁹⁹ Zorlu, *Abbasilere Yönelik Dinî ve Siyasi İsyânlar*, s.132; Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s.239.

²⁰⁰ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 90.

²⁰¹ Apâk, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbaîler Dönemi)*, s.78

²⁰² Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 90.

²⁰³ Zorlu, *Abbasilere Yönelik Dinî ve Siyasi İsyânlar*, s.144; Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, s.243.

saflarına davet etmiş, halka onu Zerdüş'tün gönderdiğini, hala hayatta olduğunu ve hiçbir zaman ölmeyeceğini, vakti gelince geri döneceğini²⁰⁴ söylemiştir.

H. 137 (754-755) ortalarında İshak, Maveraünnehir'de ayaklanma çıkararak Halife kuvvetleriyle mücadeleye başlamıştır. Horasan valisi olan Ebû Davud Halid b. İbrahim'in bütün çabalarına rağmen bu ayaklanma bastırılmamıştır. Nihayet 757 yılında oğlu Mehdi'yi Halife Mansur isyanı bastırması için Maveraünnehr'e göndermiştir. Mehdi Nişabur'a giden ve oradan gönderdiği askerler ile isyanı bastırmayı başarmıştır.²⁰⁵

Halife Mansur döneminde Abbasî İmparatorluğu doğu eyaletlerinde, özellikle Horasan'da bir türlü sükûnet sağlayamamıştır. Çünkü, bölgede hükümete karşı isyanlar birbirini takip etmiştir. Ustazsiz adlı bir kişi, Herat, Badgis ve Sistan'da etrafına topladığı gruplarla yönetime karşı isyan başlatmıştır. Kısa sürede Horasan'ın başka şehirlerini de asiler işgal etmiş, Halife tarafından gönderilen Cibril b. Yahya ve Muaz b. Müslim yönetimindeki ordular da mağlup edilince isyan daha da tehlikeli hale gelmiştir. Halife vakit kaybetmeden Rey'de bulunan oğlu Mehdi'yi bu isyanı bastırmak için görevlendirmiştir. Hazim b. Huzeyme komutasındaki bir orduyu Ustazsis üzerine gönderen Mehdi, giden bu birlik isyanı bastıramayınca takviye birlikler göndermiştir. Bu birliğin desteğiyle Ustazsis esir alınmış, isyan etkisiz hale getirilebilmiştir.²⁰⁶

Bir başka grup ise er-Ravendiyye diye adlandırılan Ebû Müslim taraftarı olan tenasüh inancını benimseyen Horasanlı bir kavimdir. Bu inanışa göre Hz. Adem'in ruhu Osman b. Nahik geçmiştir. Bunlar Halife Mansur'u ilâhları, Heysem b. Maviye'yi ise Cebrail olarak kabul etmektedir.²⁰⁷ Ravendiler, Ebû Müslim'in kanını yerde bırakmamak amacıyla bir hareket başlatmıştır. Amaçlarına erişmek için değişik bir yöntem

²⁰⁴ Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khoraasan*, s.167.

²⁰⁵ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, s. 90; Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, c. VII, s. 503.

²⁰⁶ Apâk, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasiler Dönemi)*, s.79.

²⁰⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 409.

kullanmışlardır. Halkın gözünde Halife'yi küçük düşürerek halkın Halifeden soğumasını ümit etmişlerdir. Bu gaye ile Halife'ye aşırı saygı göstererek onun ilah olduğunu, Allah'ın ruhunun ona hulul ettiğini ileri sürmüşlerdir. Kendilerine rızıklarını verenin Halife olduğunu söyleyerek Halife'ye ibadet etmenin vacip olduğunu söylemişlerdir. Hadlerini daha da aşarak Mansur'un sarayına gidip etrafında tavaf etmişler ve “*İşte bu saray bizim rabbimizin sarayıdır*” demişlerdir. Mansur, bu grubun önderlerini yakalatıp iki yüz kadarını hapse attırmıştır.²⁰⁸ Ancak geride kalanlar Mansur'un üzerine üşüşmeye devam etmişlerdir. Mansur, ilâhları gibi gördüklerini düşündüğü için kendisine zarar vermeyeceklerini düşünmüş ve çekinmeden onların arasına girmiştir. Bunu bir fırsat olarak bilen kalabalık, Mansur'un üzerine saldırmış ve onu öldürmeye çalışmıştır. Ancak maskeli bir adam ortaya çıkarak onu öldürülmekten kurtarmıştır. Ravendîler dağılarak kaçmışlardır. Halife, kendisini kurtarana kim olduğunu sormuş ve ondan “*Ma'n b. Zaide'yim, efendimiz*” cevabını almıştır. Mansur da bu adama “*Allah seni, malını, canını ve aileni korusun ve emin kılsın.*” diye cevap vermiştir. Mansur, hayatını kurtaran bu adama yardımlarda bulunup onu mükâfatlandırarak Yemen'e vali tayin etmiştir. Ma'n, daha önce İbn Hubeyre ile birlikte Abbasîlere karşı savaş açmış olduğu için o zamana kadar Mansur'dan uzakta yaşamayı tercih eden biridir.²⁰⁹

Anadolu Türkleri de Ebû Müslim'i sevmiş ve bir kahraman olarak kabul etmiştir. Peygamber ailesine bağlı bir kahraman olarak görülmüştür. Ahîler ve fütüvvet teşkilatları arasında manevi bir şahsiyet olarak değerlendirilmiştir.²¹⁰ Alevi ve Bektaşî geleneği bugün de onu önemli görmekte ve manevi hayatlarında bir yer vermektedir. İran

²⁰⁸ Taberi, *Tarihu't-Taberi, Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, c. VII, s.505; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, s. 409.

²⁰⁹ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam tarihi*, s. 90-91.

²¹⁰ “Ebû Müslim el-Horasanî”, *Meydan larousse*, s.40.; “Ebû Müslim el-Horasanî”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, s. 739; Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebu Müslim Horasanî*, s.280

geleneğinde olduğu gibi onun kahramanlığı, olağan üstü hikâye ve destanlarla süslenmiştir.

Bu eserler şarkiyat uzmanlarının da ilgisini çekmiş ve bu konuda çeşitli çalışmalar, araştırmalar yapmıştır. Bunlardan biri Ebu Müslim-nâme'dir, Bu eser, Ebû Müslim'in kişiliği ve kahramanlıkları hakkındadır. Eser, Türk ve İran edebiyatının ortak kahramanlık hikayesidir.²¹¹ İsmet Parmaksızoğlu, Türk Ansiklopedisi'nde Ebû Müslim hakkında şöyle der: "*Ebû Müslim, İran'da olduğu gibi, Fütüvvet teşkilatının pek fazla ve Şiiliğin de az çok münteşir olduğu Anadolu ahalisi arasında mübarek kahramanlardan biri olarak tanınmış ve onun hakkında, evvelce Yeniçeri ve diğer askerî ocak mensuplarının mahfillerinde ve bilahare eşraf odalarında okunması, bir anane haline gelen romanlar ve destanlar vucuda getirilmiştir.*"²¹² Ebû Müslim her zaman adaleti savunan, adaletsizliğe ve zalimliğe itiraz eden, zulmün karşısında duran şahıs olarak işlendiğinden Özbekistan, Türkmenistan, Dağıstan ve İran'da olduğu gibi Anadolu'da da mübarek kahraman olarak kabul edilmiştir. Bu durum şöhretinin İranlılardan çok Türkler arasında yayılmasını sağlamıştır.²¹³

Daha önce ifade edilen Ebû Tahir Tusî'nin hikayeleri Doğu lehçelerindeki Türkçe ile aktararak yaygınlık kazanmıştır. Türk lehçelerine yapılan tercümelerde hikayeler biraz daha zenginleşmiştir. Örneğin Ebû Müslim'in rüyası burada da tekrarlanmıştır. Rüyasında Hz. Muhammed kendisine bir taç takar ve bir gömlek giydirir. Beline bir kuşak sararak ona Emevîler tarafından öldürülen aile fertlerinin öcünü almasını söyler. Ebû Müslim, Hz. Muhammed'e silahlı olmadığını söyler ve onları nasıl öldüreceğini sorar. Hz. Muhammed ona insanoğlunun görmediği bir balta gösterir. Ebû Müslim başını kaldırır ve Cebrail'in elinde bir balta görür, bu balta parlamaktadır. Ebû Müslim uyanır

²¹¹"Ebû Müslim el-Horasanî", *Meydan Larousse*, s. 40; "Ebû Müslim el-Horasanî", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, s.739.

²¹² Parmaksızoğlu, "Ebû Müslim El-Horasanî", s. 275.

²¹³ Yıldız, "Ebû Müslim Horasanî", s. 199; <https://www.ulkucudunya.com>.

ve elinde rüyasında gördüğü baltanın kâğıda çizilmiş halini bulur.²¹⁴ Bunun üzerine Ebû Müslim demirci Ahî Hurdek'e gider ve elindeki baltanın çizilmiş olduğu resmi ona gösterip bu baltanın aynısından yapmasını ister. Demirci bu baltanın yapılması için kırk batman demire ihtiyacı olduğunu belirtir. Demirci bir hafta sonra baltayı yaparak Ebû Müslim'e verir. Balta o kadar ağırdır ki ancak yedi kişi birleşerek yerinden kaldırmaktadır. Nihayetinde Ebû Müslim bu baltayla Hz. Muhammed'in ailesine yapılanların öcünü alır.²¹⁵ Buna benzer hikayeler dilden dile zenginleşerek kitaplara geçmiş ve halk kitapları olarak okunur olmuştur. Bu haberlere göre Ebû Müslim her zaman kendisi için hazırlanan özel baltasıyla mücadele etmiştir. Bu süreçlerde şöyle dediği aktarılmıştır: *“Ey Kavmim biliniz ve agâh olunuz ki Şah Hüseyin şehid-i deşt-i Kerbela aşkına baş can yolda koydum. Gerekir ki zalimlerden o mazlumların kanlarını alayım. Nasr-ı Seyyar'ın da Mervan'ın da başını kessem gerekir. Her kim gerçek mümin ise bana yardım etsin. Her kim haricîdir; başını eline alsın bana karşı dursun can alıcıya can versin.”*²¹⁶

Ebû Müslim'in Türkler arasındaki karşılığı, farisi geleneğinden çok uzak değildir. Burada da Ebû Müslim'in yarenleri önemsenmiştir. Buna göre Zülfikar'ın Hazret-i Ali'nin elinde uzadığı gibi Ebû Müslim'in sancağı da elinde büyür ve sancaktan “Lâ ilâha illallah Muhammed Resulullah ve Ali Veliyullah ve Ebu Müslim Seyfullah ve ene asl-ı Zülfikar ve mukatil-i havarican.” diye sesler yükselir. Mervaniler bu duruma şahit olduklarında ve alâmeti gördüklerinde hayran kalırlardı.²¹⁷

Ebû Müslim'in Türklerde çoğunlukla Alevi ve Bektaşî geleneğinin içinde karşılık bulduğu söylenebilir. Zira anlatılarda, Ebû Müslim'in başarılarından Sünnîler memnun olmamış üzölmüşlerdir. Anlaşıldığı kadarıyla Ebû Müslim'in mücadelesini verdiği

²¹⁴ “Ebû Müslim el-Horasanî”, *Meydan Larousse*, s.40; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 186.

²¹⁵ <https://kizilbasalevilik.wordpress.com/2016/09/08/ahilik/>; “Ebû Müslim el-Horasanî”, *Meydan Larousse*, s.40; Toprak, *Ebû Müslim Horasanî Hikayesi*, s. 40-41.

²¹⁶ Toprak, *Ebû Müslim Horasanî Hikayesi*, s. 43.

²¹⁷ Toprak, *Ebû Müslim Horasanî Hikayesi*, s.294.

Emevîlerle Sünnîlik bu anlayış da özdeş hale getirilmiştir. Rivayete göre, Ebû Müslim yine mübarek sancağı ile Haricîlerle savaştığı sırada Nasr-ı Seyyar tarafından tutuklanmış ve esir düşmüştür. Sünnîler bu durumdan haberdar olunca derin bir üzüntüye kapılmışlardır. Ebû Müslim'in asıldığı vakit Âl-i evlâd'ın kanının yerde kalacağını dile getirmişler ve kırk ahî, on iki ayyar, dört yüz serbaz, on yedi emir tüm Müslümanlar silahlarını kuşanmışlar ve Ahî katında toplanıp Ebû Müslim için ağlaşıp göğüslerini döverek yakalarını yırtmışlardır. Kısa bir süre sonra ve yarenleri ile birlikte Ahî Hurde, Ebû Müslim'i Nasr-ı Seyyar'ın elinden kurtarmıştır.²¹⁸

Türkler yukarıda sözü edilen özel balta nedeniyle, Türkçe ve Farsça destanlarında (Ebû Müslim-nâme'de) Ebû Müslim'i '*Baltalı Ebû Müslim*' diye de adlandırmışlardır. Ahîler ve Bektaşîler, bu baltayı "*Ebû Müslim Baltası*" diye adlandırmışlar ve sembol olarak onu cem evlerinde duvarlarına asmışlardır. Bir süre sonra bu baltayı küçülten Ahîler aynı zamanda Ebû Müslim'i kendi tarikatlarının kurucusu kabul etmişlerdir.²¹⁹ Bazı Bektaşî dervişleri ve Anadolu halkı kemerlerinde 'Ebû Müslim Baltası' taşımaya başlamıştı.²²⁰

Ebû Müslim'i oldukça önemseyen Türklere göre o, aslen Türk'tür ve tarihî görevi Kerbela intikamını almaktır. Günümüzde Türkiye'deki yayınlarda ve halk hikayeleri arasında *Kerbela İntikamı*,²²¹ *Türk Kahramanı Ebû Müslim Horasanî*²²² *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim*²²³ ve *Ebû Müslim Horasanî Hikâyesi*²²⁴ gibi edebi türde eserlere rastlamak mümkündür. Bu eserlerde, Ebû Müslim'den, "büyük Türk ve İslam kahramanı" olarak, İslam'da birlik ve bütünlüğü sağlamak için çalışıp çabalayan biri şeklinde

²¹⁸ Toprak, *Ebû Müslim Horasanî Hikayesi*, s. 63

²¹⁹ Hasan, *Abu Muslim Khorasanî*, s. 151-152; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 185-186.

²²⁰ Ünlü, *İslam Tarihi-I (Başlangıçtan Osmanlılara kadar)*, s. 238.

²²¹ Korkak, *Kerbela'nın İntikamı Horasanlı Ebû Müslim*, s.1.

²²² Zeydan, *Türk Kahramanı Ebû Müslim Horasanî*, s. 3.

²²³ Karakuş, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim*, s. 10.

²²⁴ Toprak, *Ebû Müslim Horasanî Hikayesi*, s.15.

bahsedilmektedir. Buna göre, onun asil ve mert bir kişiliği vardır ve kahramanlık bilinci ile hareket ederek harikalar yaratmıştır. O, bir şehnameler kahramanıdır. Arap halifeleri Ebû Müslim'e ihanet etmişler, kıskançlık ve korkuyla çeşitli oyunlar hazırlamışlar ve en nihayetinde suikastle onu öldürmüşlerdir.²²⁵

Ahîlik geleneği açısından da Ebû Müslim önemli bir figürdür. Melikoff'a göre Ebû Müslim Ahîlerin piridir. Ona göre Hz. Hüseyin'in kanını yerde bırakmayan ve Kerbela hadisesinin öcünü alan kahraman, Ebû Müslim'dir. Onlara göre Müslim-nâme Farsça olarak Merv Ahîleri tarafından yazılmıştır. Daha sonra Anadolu'da Türkçeye tercüme edilmiştir. Metin, Ebû Müslim'in Hz. Muhammed tarafından fütüvvete alındığını ve Hz. Ali tarafından kendisine "teber" in verildiğini anlatarak başlamaktadır. Daha sonra Merv kentindeki kırk ahinin bağlılık yemini anlatır. Ebû Müslim'in teberi, kahramanlık ve yiğitlik konusunda Ali'nin zülfikâr'ına benzetilmiştir.²²⁶

Ebû Müslim, fütüvvetnâmelerde de kendine yer bulmaktadır.²²⁷Burgâzî Fütüvvetnâmesi bunlardan biridir. Ebû Müslim, "yol kurucuları" arasında sayılmakta olup ahîlerin alın traş geleneğinin de ondan geldiği düşünülmektedir.²²⁸Abdülbaki Gölpınarlı, Tüfekçi Loncası ile ilgili verdiği bir bilgiye göre, lonca lideri Ahmed-i Zemci'dir ve Ebû Müslim'in adamları içinde barut imal etmeyi bilen tek kişidir. Bu bilgi bir kez daha, Ebû Müslim'in loncaların epik geleneği içindeki önemini göstermektedir.²²⁹

Ebû Müslim muhtelif menâkıb-nâmelerde de yer etmiştir. Söz gelimi Hacı Bektaş Veli Vilayet-nâmesi'nde tarikat emanetlerinin (taç, hırka, alem, sofrası, seccade ve çerağ), Allah'tan Hz. Muhammed-Hz. Ali yoluyla Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş'a kadar bir

²²⁵ Korkak, *Kerbela'nın İntikamı Horasanlı Ebû Müslim*, s. 3.

²²⁶ Irene Melikoff, "Ebû Müslim, Ahîlerin Piri", *Destandan Masala Türkoloji Yolculukları*, Demos Yayınları, İstanbul 2008, s.53-54-57.

²²⁷ Melikoff, "Ebû Müslim, Ahîlerin Piri", s.53-54-57.

²²⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15/1-4 İstanbul 1954, s. 147.

²²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, "Fütüvvet-Nâme-i Sultanî ve Fütüvvet hakkında bazı notlar", *İstanbul Üniversitesi İktisadi Fakültesi Mecmuası*, XVII, s. 150.

silsileyle geldiği ve bu silsilede Ebû Müslim'in de bulunduğu anlatılmaktadır. Aynı şekilde Kerbelâ matemi, Hüseyin'in acısının paylaşılması ve onun intikamının alınması duygusu Alevi-Şii kültüründe olduğu gibi ahîlerin de din-tassavuf inançlarının esaslarındandır. Yine de bu durum onları Sünnî halkasının dışına itmemektedir. Bununla birlikte Kerbelâ olayı gibi Ehl-i Beyte yapılan zalimliklerin intikamını alma hususunda simgeleşen Ebû Müslim, oldukça değerli görülmüştür.²³⁰

Konularını genellikle tarihî gerçeklerden alan destanlar, edebî ürünler olmaları, tarihe ışık tutmaları, geçmişte yaşanan olaylar ve yine geçmişte yaşamış olan kahramanlar hakkında derinlemesine olmasa da ana hatlarıyla bilgi sahibi olmamızı sağlaması sebebiyle kültür tarihimizde çok önemli bir yere sahiptir. Destan türündeki metinler sayesinde uzak geçmiş ile ilgili çok değerli bilgilere sahip olunabilmektedir. Bir başka deyişle destanlar milletlerin ansiklopedileridir. Destanlar insanlara sadece tarihî öğeleri vermekle kalmaz bunun yanı sıra milletlerin geçmişteki gelenek, görenek ve yaşam tarzlarıyla ilgili belki de hiçbir kaynakta yer almayan bilgiler de sunmaktadır. Destanların konusu genellikle başarılması imkânsız olan olaylar söz gelimi, bir milletin yok olması veya varlığını devam ettirebilmesi gibi hayatî meseleler ve mucizevî yetenekteki kıvrak zekalı ya da güçlü bir kahramanın imkansız mümkün kılma hikayesidir.²³¹

Destanlarda olağanüstü başarılarla yer verilmektedir. Oldukça zengin olan Türk destan kültüründe Ebû Müslim'e yer bulmak mümkündür. En kolay şekilde Ebû Müslim-nâme ile girmiştir.²³² Halk arasında Ebâ Müslim Destanı olarak bilinegelen eser, Türk edebiyat tarihinde, farklı kaynaklarda ve çeşitli nüshalarda Ebâ Müslim-nâme, “Kıssa-ı Ebâ Müslim” olarak da adlandırılmaktadır.²³³ Ebû Müslim destanı Hamza-nâme'nin

²³⁰ Rıza Yıldırım, “Anadolu’da İslamiyet: Gaziler Çağında (XII.-XIV. Asırlar) Türkmen İslam Yorumunun Sünni-Alevi Niteliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, Yayın Tarihi, 2014, Dergi: *Osmanlı Araştırmaları*, s. 107.

²³¹ Necati Demir, *Müseyyeb Gazi Destanı (Kerbelâ'nın İntikamı)*, Hece Yayınları, Ankara 2007, s.12.

²³² Demir, *Müseyyeb Gazi Destanı (Kerbelâ'nın İntikamı)*, s.12.

²³³ Nurettin Albayrak, “Ebû Müslim Destanı”, *DİA*, c. X, İstanbul 1994, s.195.

devamı niteliğindedir. Destan dönemin yarı destan, yarı kahramanlık hikayeleri olan içerisinde geleneksel unsurları da barındıran Battal-nâme, Danişmend-nâme ve Saltuk-nâme gibi eserlerle de benzerlik göstermektedir.²³⁴ İslam dininin yayılma döneminde yer alan ve özetle Hazret-i Ali'yi sevenlerle Muaviye destekçileri arasındaki mücadeleyi anlatan Ebû Müslim Destanı; Ebû Müslim Horasânî'nin yani ana kahramanının Türk olması bakımından diğer İslamî Türk destanlarından farklıdır.²³⁵

Bu esere dair Türk yazarların bakışı da bir o kadar önemlidir. Konu ile ilgili ansiklopedik metinleri kaleme alanlar, Ebû Müslim-nâme'ye dair yüksek değer atfetmişlerdir. Ziya Bakırcıoğlu'nun bakışını yansıtan metin de bundan azade değildir. Ona göre, Ebû Müslim-nâme'nin konusu Ebû Müslim Horasânî'nin hayatı ve yaşadığı sürece onun etrafında gelişen olaylardır. Eser Hazret-i Ali taraftarları ile Muâviye taraftarları arasındaki mücadeleleri anlatır. Ebû Müslim-nâme esas olarak bir fetih ve kahramanlık destanıdır. Ebû Müslim'in yaşamı, kahramanlıkları, Abbasîler'in zaferi ve döneminde gerçekleşen bazı olaylarla genişletilerek zenginleştirilmiştir. Eserde olağanüstü, mucizevî olaylar da yer almaktadır. Eserde Ebû Müslim dışında yer alan kahramanlar arasında Hz. Peygamber'in amcası Hamza'nın oğullarından, Melikzâd, Behzad, Mâlik Muhammed, Ahmed Zencî, ve ayrıca Râbia ve Meymûne ve gibi kadın kahramanlar da yer almaktadır. Eserde ayrıca yer yer Türklerin yaşam tarzlarına ait izler, İran ve Türk destanlarından, Hint masallarından, Binbir Gece masallarından ve Kitâb-ı Mukaddes'ten de bölümler bulunmaktadır.²³⁶

Özbekistan, Türkmenistan, Dağıstan ve özellikle de İran, Suriye ve Anadolu'da ahîler, yeniçeri ocakları ve halk arasında onun için kaleme alınan halk hikayeleri

²³⁴ Albayrak, "Ebû Müslim Destanı", s.195.196.

²³⁵ Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, Sibel Üst, *Ebû Müslim-Nâme*, c. I, Destan Yayınları, Ankara 2007, s. 21.

²³⁶ Albayrak, "Ebû Müslim Destanı", s.195; <https://www.ulkucudunya.com>; Bakırcıoğlu, "Ebû Müslim Destanı", s.412.

okunmuş, çokça konuşulmuş ve dilden dile yayılarak zamanla Hazret-i Ali Cenkleri, Dânişmend Gazi Destanı, Battal Gazi Destanı gibi Türkçeyi konuşma ve yazma dili olarak kullanan halk arasında yaygınlaşmıştır.²³⁷

Bahsi geçen destanların ana hatlarıyla konuları şöyledir: Hazret-i Peygamber ve Hazret-i Ali'nin ölümünden sonra İslam dünyasında bir süre kargaşa baş gösterir. Kargaşaya sebep olan en önemli konu ise halifeliktir. Hazret-i Ali'nin ardından halifelik, Haricîlerin eline geçer. Hazret-i Hasan, zehirlenerek öldürülürken Hazret-i Hüseyin ise Kerbelâ'da şehit edilir. Tüm bu yaşananlar İslam Dünyasını bir çıkmaza sürükler. Tüm bu kaos ortamında Müseyyeb Gazi isimli bir yiğit ortaya çıkar. Onun amacı Ehl-i Beyit'in intikamını almak ve Halifeliği hak eden kişiye teslim etmektir. Müseyyeb-nâme diğer adıyla Müseyyeb Gazi Destanı da, bu süreçte Müseyyeb Gazi'nin Ehl-i Beyit'in intikamını almasını, Haricîlerle mücadele etmesini ve nihayetinde halifeliği İmam Zeynelabidin'e teslim etmesini kısacası yaptığı mücadeleleri konu alan bir kahramanlık hikayesidir. Müseyyeb-nâme'ye göre daha sonra Haricîler, halifeliği İmam Zeynelabidin'e bırakmaz ve çevirdikleri bir oyunla onun elinden de alırlar ve destan bu kötü sonuçla sona erer ancak eserin en sonunda Hazret-i Peygamber, bir rüya vasıtasıyla Ebâ Müslim Horasanî'nin geleceği müjdesini verir. İşte bu müjde sebebiyle Müseyyeb-nâme'nin, Ebâ Müslim-nâme'nin girişi niteliğinde olduğu kabul görmektedir.²³⁸

Bütün bu bilgiler ışığında, İslamî Türk Destanları zinciri içerisinde Ebâ Müslim-nâme'nin yerinin Müseyyeb-name'den sonra, Batta-nâme'den ise önce olduğu söylenebilir.

Destanın Türkler tarafından benimsenerek sevilip okunmasında, Ebû Müslim'in taraftarı olduğu Hz. Ali'nin dinî şahsiyeti ve kahramanlığının yanı sıra Şiîliğin de etkisi

²³⁷ Demir, Erdem, Üst, *Ebâ Müslim-Nâme*, s. 22.

²³⁸ Demir, Erdem, Üst, *Ebâ Müslim-Nâme*, s. 23.

vardır. Ancak zamanla daha da Türk ruhuyla işlenerek Şîlik propagandasından arındırılmış, dili sadeleştirilmiş, farklı kompozisyonlarda, farklı boyutlarda nüshaları, tercümelere ortaya çıkmış ve Türk edebiyatındaki yerini almıştır.²³⁹

Ebû Müslim, hem İslamî hem de İslamî Türk destanlarında önemli bir şahsiyettir. İsmine, ilk defa Müseyyeb Gazi Destanı'nda rastlanır. Bu destanda Hazret-i Ali, insanlara Ebû Müslim'in ortaya çıkıp Kerbelâ'nın intikamını alacağı müjdesini verirken ondan şöyle bahsetmektedir:

“Yezit, Müseyyeb Gazi ve onların yarenleri Kerbela'da yaşananların intikamını almak için yola çıkar. İnsanlar hakkı yerine getirecek bir lider ortaya çıkınca ona bağlılıklarını ifade ederler. Önce bağlılıklarını bildiren kişi sayısı sadece sekizdir daha sonra insanlar aralarında konuşup fikir alışverişinde bulunurlar ve Sünnîlere mektuplar yazarak çağrıda bulunarak bu sayıyı yetmişe yükseltirler. Aralarında yaptıkları toplantıda çıkan karar şöyledir:

“Şerih Kadı'ya da haber vermek gerek. Zira Resul hazretinin sancağı, Ebu Bekir hazretinin seccadesi, Ömer hazretinin turrası, Osman hazretinin hamaili, Ali hazretinin kamkam kılıcı, Hazret-i Hamza'nın nekkaresi ve kürsüsü onda emanettir. Şimdi bu haberleri ona bildirelim, derler. Bu kararın üzerine Müseyyeb Han, Kufe'ye gitmek üzere yola çıkar. Diğer tarafta, Şerih Kadı, rüyasında Hazret-i Ali'yi görür. Hazret-i Ali, Şerih Kadı'ya:

Ya Şerih! Bizim bir dostumuz gelir. Benim oğlanlarımın intikamını Yezit'ten almak ister. Başını ve canını terk edip yollara düşmüş. Sen de kalk ve onu karşıla. Onu şehre getir. Önünde sen de bağlılığı bildir. Benim düşmanlarımdan intikam alın. Bir

²³⁹ Albayrak, “Ebû Müslim Destanı”, s. 195-196.

zaman gelecek, Abdurrahman orada fethi tamam edecek. Onun lakabı, Ebu'l Müslim 'dir. Şimdi sen onu karşılamak için yola çık, dedi. Kadı uyanıp ayağa kalktı, abdest alıp namaz kıldı. Müseyyeb Gazi 'yi beklemeye başladı. ”²⁴⁰

Müseyyeb Gazi, Kerbelâ'nın intikamını hakkıyla alamadan yaşlanmış ve Kudüs'e gitmişti. Bir gece Hazret-i Peygamber ona rüyasında Ebû Müslim'i şöyle müjdeledi:

“Casusun Kudüs'e geldiği gece Müseyyeb Han, rüya gördü. Rüyasında Hazret-i Peygamber, Dört Halife, Hazret-i Hasan, Hazret-i Hüseyin, Hazret-i Hamza ve Hazret-i Abbas geldi. Müseyyeb Han, Hazret-i Resul'ü karşıladı. Resul'ün mübarek elini öptü. Resulullah:

Ya oğlum Müseyyeb! Tanrı, senden razı olsun. Ben, senden razı oldum. Sen, benim düşmanımdan intikam aldın. Şimdi senin gazan tamam oldu. Artık bizim yanımıza gel. Sıra yârenlere geldi. Ebû Müslim Horasanî gelecek, gazaya o devam edecek, dedi.

Daha sonra; Hazret-i Peygamber, Dört Halife, Hazret-i Hasan, Hazret-i Hüseyin, Hazret-i Hamza ve Hazret-i Abbas ayrılıp gittiler.²⁴¹

Ayrıca Müseyyeb Gazi Destanında:“*Bir sultan gelecek Hazret-i Hüseyin'in intikamını düşmanlardan alacak. O da Ebû Müslim Horasanî”*dir.²⁴² ifadesi yer alır.

Battal Gazi Destanı'nda da Ebu Müslim Horasanî'nin adı dolaylı olarak da olsa geçmektedir. Battal Gazi;'nin Mağrib'e gitmesini fırsat bilen Kayser, Müslümanlara saldırır. Müslüman gaziler ise onun saldırılarına karşılık veremeyince Malatya emiri Emir Ömer, çareyi Halife'den yardım istemekte bulur. Halife de Ali Bin Mızrab'ı Malatya'ya yardıma gönderir. O, Ebû Müslim'in kız kardeşinin oğludur. Olay Battal Gazi

²⁴⁰ Demir, *Müseyyeb Gazi Destanı (Kerbelâ'nın İntikamı)*, s.50-51

²⁴¹ Demir, Erdem, Üst, *Ebâ Müslim-Nâme*, s. 29.

²⁴² Demir, *Müseyyeb Gazi Destanı (Kerbelâ'nın İntikamı)*, s. 155.

Destanı'nda şu şekilde geçmektedir. “Emir Ömer hem buyurdu, Halife mektup yazıp güvercin uçurdular. Halife'ye durumu şöyle arz ettiler: ‘Seyyid Battal bir yıl önce Mağribe gitti, daha gelmedi. Kayserin elinde bizim durumumuz kötü oldu. Son söz Halife hazretlerininindir.’ dedi. Halife'ye bu haber erişti, gayet üzüldü. O zamanlarda Mızrab-ı Havarizem'in oğlu orada hazır idi, adına Ali bin Mızrap derlerdi. Hazret-i Ebâ Müslim Teberdar'ın kız kardeşi Sakine Banu'nun oğlu idi. Halife, on iki bin Harezmlî yiğit ile onu gönderdi.”²⁴³

Battal Gazi Destanı'nda ise rivayet şöyledir: “Ebû Müslim Horasanî'nin Haricileri o vakit Horasan'da Haricileri kırmış idi. Meğher Yezidî soyundan kötü biri idi. Adına, Hakem derlerdi. Hayli zaman şurada, burada kötü işler yaptı. Bir yerde oturmazdı. Yanına otuz bin devletsiz, başıboş adam topladı. Sürdü, Hayber'e geldi. Anter lain karşıladı. Lainler birbirleri ile görüştüler. Anter: ‘Ya Hakem! Otuz bin askerin senin var, yirmi bin de benim var. Şimdi seninle el birliği yapalım, gidelim; Bağdat'ta Halife'yi basalım, öldürelim. Sen halife ol, ben vezirin olayım.’” Halife'nin sarayı Hakem ile Anter tarafından kuşatılınca Battal Gazi, gidip bu orduyu etkisiz hale getirir.²⁴⁴

Dânişmend Gazi Destanı'nda da Ebû Müslim ismine rastlanmaktadır ve menkıbe şu şekilde anlatılır. “Malatya halkı, sefere çıkmadan önce izin almaları için iki kişiyi Halife'ye gönderir. Halife, izin vermeden önce Sa'd-ı Ahterî adlı bir kişiye Danişmend Gazi ve Sultan Turasan'ın talihine baktırır. Sa'd-ı Ahterî onların talihine baktıktan sonra şunları söyler: O iki kişiyi gönder, o illeri fethetsinler. Eğer o iki kişi olmazsa o il ve vilayet kafir elinden alınmayıp bu şekilde kalır. Ebû Müslim Mervî, Mervanîleri nasıl öldürüp yok ettiyse, Sultan Turasan ile Melik Ahmed de kafirlerin kökünü aynı şekilde kesecektir.” Bunun üzerine Halife onlara izin verir. Dânişmend Gazi Destanı'nda yer alan

²⁴³ Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, *Battal Gazi Destanı*, Hece Yayınları, Ankara 2006, s.145; Demir, Erdem, Üst, *Ebâ Müslim-Nâme*, s.30.

²⁴⁴ Demir, Erdem, *Battal Gazi Destanı*, s.341.

bilgilere göre Dânişmend Gazi, Anadolu’da Ebû Müslim Horasanî’nin sancağı ile savaşmıştır.²⁴⁵

Melik Danişmend Gazi, bir gece rüyasında Hazret-i Muhammed’i görür. Rüyasında Ebû Müslim, Ali, Hasan, Hüseyin, Cihangir Horezmi Ahmed, Abdül-Vehhâb ve Seyyid Battal hepsi aynı yerde toplanmışlardır. Melik Danişmend o önemli zatları karşılayıp Hazret-i Peygamber’in ellerini öper ve onlara hizmet eder. Hazret-i Resul de onu kucaklar ve hatırını sorar. Melik Danişmend’in kendilerini ziyarete mi geldiklerini sorması üzerine Seyyid Battal: *“Biz buraya Artuhî’nin düğününe geldik. Yarın düğün hazırlığını yapınız; bekleme haddini geçti, zira beklemek ateşten acıdır. Efrumiyye, onun nesebidir. Onlardan bir erkek çocuk doğacak, Muhammed aşkına dine yardım edecek. Kafirleri yok edecek.”* der. Bu rüyanın üzerine Danişmend Gazi uyanır uyanmaz hemen hazırlıklara başlanmasını sağlar ve Artuhî ile Efrumiyye’yi evlendirir.²⁴⁶

Saltık Gazi, Mısır’a gittiğinde Mısır ve civar coğrafyanın tarihi hakkında bilgi edinmek ister. Mısırlı tarihçi ona Arap dünyası hakkında bilgiler verirken Ebû Müslim’den şöyle söz eder: *“Müseyyeb Gazi’den sonra Ebu Müslim geldi, âlemi Haricîlerden temizledi. Bir bir Mervan neslini katleyledi, giderdi. Bu zamana dek âlem temiz oldu.”*²⁴⁷ Saltuk Gazi Destanı’nın müellifi Ebu’l Hayr-ı Rûmî de Ebû Müslim hakkında şunları söylemiştir. *“Nakildir ki ordu ile Mısır’a üç padişah geldi. Üçü de âdil idi. Biri İskender’dir, biri Abdurrahman Ebu’l-Müslim’dir, biri Seyf-i Zü’l-Yezen’dir. Eğer zulm yapsalar, helak olurlardı.”*²⁴⁸

Saltık Gazi Destanı’nda, savaşlarda kullanılan, düşman ordusunun üzerine yansıtılarak askerleri kıpırdayamaz hale getiren bir aynadan söz edilir. Rivayete göre bu

²⁴⁵ Demir, Erdem, Üst, *Ebâ Müslim-Nâme*, s.30-31.

²⁴⁶ Demir, Erdem, Üst, *Ebâ Müslim-Nâme*, s.31.

²⁴⁷ Demir, Erdem, Üst, *Ebâ Müslim-Nâme*, s.31.

²⁴⁸ Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, Ankara 2007, s. 218.

aynayı Aristo yapmıştır. Destana göre sık sık el değiştiren bu ayna Ebû Müslim'in de eline geçmiştir. Eserde aynadan ve Ebû Müslim'den şu şekilde bahsedilir: “Ümmiyeoğulları zamanında Feramuz gelip İskenderiyye'yi aldı. Aynayı burçtan indirdi. Nereye gitse yanında götürürdü. Onunla çok düşman yendi. Ondan sonra ayna Ebu'l-Müslim'e geldi. Ebu'l-Müslim gittiğinde ayna onlardan Abbasiyye'ye kaldı. Abbasîler onu Bağdat'ta bir burca çıkarıp koydular. Bir müddet durdu. Sonra Frenk'ten bir kâfir geldi, bu burçta mal vardır, diye aynayı indirdi.”²⁴⁹

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Ebû Müslim Horasanî, diğer Türk destanlarında da anılmaktadır. Eserlerde destanî kişiliği, halifeliğin Haricîlerden alınıp asıl sahiplerine verilmesi gibi konular öne çıkmaktadır. Bir başka dikkat çekici unsur ise Danişmend Gazi'nin Anadolu'yu fethettiği yıllarda, Ebû Müslim Horasanî'nin sancağını bizzat taşımasıdır

Ebû Müslim Horasanî Mervanî ve Haricîlerle yaptığı mücadelelerde olağanüstü vasıflara sahip büyük bir kahraman olarak görülmüştür. Bu mücadelelerden birinde Nasr-ı Seyyar, Ebû Müslim'i ve destekçilerini yakalamış ve ona: “Ey Ebû Müslim, bize dön; Ali'ye lanet kıl. Seni hoş tutayım. Hem suçundan geçeyim. Ve sana kızımı vereyim” der. Ebû Müslim ise: “Lanet Yezid'e ve Mervan'a ve sana!” diyerek cevap verir.²⁵⁰

Türkler için, Ebû Müslim Destanı, Battal Gazi Hikâyesi ve Hz. Ali Cenklere meşhur halk hikayelerindedir. Türk halkının nazarında Ebû Müslim üstün vasıfları olan, Emevî hanedanına karşı savaşan, Horasanlı bir cengâver büyük bir kahramandır. Batılılar için de bir Türk kahramanıdır.

²⁴⁹ Demir, Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, Ankara 2007, s. 506.

²⁵⁰ Toprak, *Ebû Müslim Horasanî Hikayesi*, s.190.

2. Ebû Müslim ve Farslar /Afganlar

Farsça bir kelime olan Horasan (Güneş ülkesi, güneşin doğduğu yer) anlamına gelir. Coğrafi olarak Horasan (ümmühât) denilen Balkh, Herat, Merv ve Nişabur merkezleri etrafında yer alan dört büyük bölge olarak tasvir edilir. Bu günkü haritaya bakıldığında zaman Balkh ve Herat bugünkü Afganistan toprakları içerisinde, Merv kısmı Türkmenistan, Özbekistan ve Afganistan toprakları içinde ve Nişabur da bu günkü İran toprakları içerisinde bulunmaktadır. Coğrafi konumundan da anlaşıldığı gibi bugünkü adıyla Afganistan olan ülkenin eski adı horasan olup tarihte de büyükHorasan olarak yerini almıştır. Dolayısıyla buradaki coğrafi konum ve yaşayan halk dikkate alınarak, (Fars ve Afgan) toplumlarının bakış açıları yerine sadece Farsların bakış açısı olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

Emevî iktidarının sona ermesiyle birlikte İslam tarihinde yeni bir dönemin başlamasında önemli bir rol üstlenen Ebû Müslim'in Abbasî ihtilalinde başarılı olması hem İranlılar hem de Türkler tarafından sahiplenilmesine vesile olmuştur. Onun özellikle Farslar tarafından sahiplenilmesi, Tarihi rivayetlere yansıdığı gibi edebiyata da yansımıştır. Farsîler açısından o bir kahramandı. İranlı araştırmacılardan Hüseyin Yusufi, Ebû Müslim'in Farsî olduğunu ileri sürer ve Şidûş b. Guderz soydan geldiğini ifade eder.²⁵¹ Ona göre Ebû Müslim'in askeri olarak da kıyafetlerinde siyah rengi seçmesinin Siduş b. Guderz ile bir ilgisi vardır. Ebû Müslim, kıyafetleri siyah giyer sarığı da siyah takardı. Beraberinde olduğu kişilere de aynı şeyi tavsiye ederdi. İranlılar arasında "Behzâdân" adıyla anılmaktadır.²⁵²

Kanaatimizce, Ebû Müslim'in Farisi kökenli olduğunu düşünenler onun Horasanlılarla arasında ırk bağı kurarak başarılı olduğunu düşünmüş olsalar gerektir.

²⁵¹ Yusufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 155.

²⁵² Parmaksızoğlu, "Ebu Müslim El-Horasanî", *Türk Ansiklopedisi*, s. 274.

Şüphesiz bu husus, ana sorunların yanında kayda değer değildir.²⁵³ Zira Horasanlılar, Ebû Müslim'in hareketine destek vermeden önce çeşitli ayaklanmalarda bulunmuşlardır. Ancak bunların hiçbiri Ebû Müslim'in yakaladığı ivmeye ulaşamamıştır. Ebû Müslim'in Horasanlılarla bu işi başarılmasında, halkın din, hak ve adalet gibi güçlü motivasyon kaynakları altında birleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.²⁵⁴

Abbasî iktidarının kurulduğu yıllarda, Mansur Ebû Müslim'i bir tehdit olarak görmesine rağmen Horasanlıların desteğine binaen ona dokunmamıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda onun katlettirmiştir.²⁵⁵Nüfus bakımından İranlıların hayli fazla olduğu Horasanlılar Ebû Müslim'e oldukça yüksek bir bağlılık göstermişlerdir.²⁵⁶ Horasanlılarla akrabalık bağı olduğu bu yönüyle de düşünülmüştür. Nitekim İmam İbrahim ona 'Ey Abdurrahman!' diye seslenmiş ve 'Sen bizlerdensin, biz ki hane halkıyız.' diyerek onun akrabalık ilişkisini teyit etmiştir. Ebû Müslim öldükten sonra bazı aşırı mezhepçiler onun 'kan hakkı' iddiası ile ayaklanmıştır.²⁵⁷Onun İranlı olmasına dair kanaati pekiştiren hususlar dan biri de ihtilal ile birlikte çok sayıda İranlı önemli bürokratik görevlere atanmıştır. Zira onlar bu ihtilal sürecinde ana rolü üstlenmişlerdir.²⁵⁸

Ebû Müslim'e olan bu ilgi ve bağlılık zamanla efsanevi niteliklere dönüşmüştür. Özellikle katledilmesinden sonra İranlı Mecûsîler ona ilâhi değerler atfetmişler ve bazı ayaklanmalarda onun adı kullanılmıştır. Babekîler, Hurremîler ve Batınîler (İsmailiyye) gibi bazı fırkalar inançlarının kaynağı ve manevî kurucuları olarak Ebû Müslim

²⁵³ Ghoobar, *Afghanistan Dar Masir-i Tarih*, s.77-78.

²⁵⁴ Ahmad Ali Kohzad, *Tarih-i Afganistan*, c. I-II, Bangah-i İntişarati Mayvand, Kabul 1387 Hicri, s, 735-736.

²⁵⁵ Bahar Hugyani, Said Mohammad Karim, *Tarihe Kurune Vustai Afganistan*, Matbai İprou İndia, Kabul 1391, s. 35.

²⁵⁶ Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.155-156.

²⁵⁷ Melikoff, *Türk- İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdar Ebû Müslim*, s. 46.

²⁵⁸ Majid Khaliqyan, "Barrasi Muhtavayi Abu Muslim Khorasanî Ba Takid Bar Abu Muslim-nâme Tarsusi", *Fasilname Takhasusi Sabk Shinasi Nazm ve Nasr Farsi (Bahare Adab) Elmi Pojohishi*, Tehran 1393, 7. Sal. 4. Shumare, Makale, s.438; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 157.

Horasanî'yi göstermişlerdir.²⁵⁹ İran halkı için güçlü hislere sahip olduğu, bağımsızlık yönünde irade geliştirdiği de ifade edilmiştir.²⁶⁰

İsfahan'da doğduğu ve İranlı olduğu varsayılan ve İran halkı tarafından sevilip saygı duyulan bir kişi olduğu hayatı hakkında kaleme alınan Farsça romanlardan anlaşılakta olan lider ve hâkim Ebû Müslim Horasanî, halkının ziyadesiyle sevdiği şahsiyetlerden biri olmuştur.²⁶¹ “*Emin Âl- Muhammed*” ünvanı ile anılmıştır. Neticede İran kültür ve medeniyeti İslam düşünce ve medeniyet dünyasına önemli derecede etki etmiştir.²⁶² Bu onun bir İran kahramanı olarak anılmasının arka planını oluşturmuştur.²⁶³ Dinî yönden de ona özel değerler atfedilmiştir. Hac ibadetini yaparken çıplak ayakla tavaf yapması onun Allah'a olan saygısına bağlanmıştır. Hac ibadeti sırasında yaptığı iyilikler ve yardımlar da onun manevî otoritesinin pekişmesine vesile olmuştur.²⁶⁴

Ebû Müslim'in gösterdiği siyasî başarı ve Emevîlerin yıkılıp yerine Abbasîlerin hilafete geçmesi, İranlı unsurunun yardımı olmadan mümkün olamazdı. İran araştırmacılarından Hüseyin Yusufî'ye göre, Ebû Müslim'in liderliğiyle elde edilen bu başarı, İran hanedanlığının hükümet oluşumundaki başlangıç noktasıdır. Aynı zamanda Abbasî devletinin kurulmasından sonra İran hanedanları ilk kez Abbasî hilafetinde bakanlık gibi önemli mevkilerde yer almışlardır. Şüphesiz ki Hârûn er-Reşîd ve oğlu Me'mûn döneminde yaşayan İranlılar, elde edilen imtiyaz veya hakların tümü ya da bir kısmını Ebû Müslim Horasanî'nin Emevî iktidarını yıkan direnişinin sonucu saymışlardır. Sâsânî İmparatorluğu'nun yıkılması ve Arapların İran'ı işgal etmesinden yüzyıl sonra,

²⁵⁹www.ehlisunnetbuyukleri.com.

²⁶⁰Abdulhay Habibi, *Tarikhe Afganistan bad az İslam*, Donyaye Kitap, Tehran 1363, s. 272-273.

²⁶¹Barthold, Ymanç, “Ebû Müslim”, s.39-41; Khaliqyan, “Barrasi Muhtavayi Abu Muslim Khorasanî Ba Takid Bar Abu Muslim-nâme Tarsusî”, s.438; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 155.

²⁶²Habibi, *Tarikhe Afganistan bad az İslam*, s. 272-273; Yosufi, *Abu Mulim Sardare Khorasan* s. 155-156.

²⁶³Hosseyin Farahanî, *Abu Muslim Khorasanî Bûzirkterin Sardare İranî Pas az İslam*, İnteşarati İlim, İran,1377, s. 5.<https://www.mashreghnews.ir/news/588509/>;

²⁶⁴Habibi, *Tarikhe Afganistan bad az İslam*, s. 272-273.

Ebû Müslim, Horasan'da Emevîlerin muhaliflerini birleştirmekle onların yıkılışının başlangıcını hazırlamıştır. Bu cesur ve zeki insanın devamlı saldırıları sonucu İranlıların ve Abbasîleri savunan Arapların birleşmesi ve Ebû Müslim'in liderliğiyle Emevîlerin kökü Horasan'dan yok edilmiş ve Abbasî devletinin kuruluş taşı konulmuştur. Daha önce belirtildiği gibi İranlıların baş rol aldığı Emevîlere karşı yapılan ilk ayaklanma, İran medeniyetinde bir başkaldırışın temeli olmuştur.²⁶⁵

Ebû Müslim'in hem millî hem de dinî olarak kimi taraftarları nezdinde oluşturduğu otorite ölümünden sonra daha da büyümüştür. Bazıları onun ölmediğini hayatta olduğunu bile iddia etmiştir. Hakkı savunan delikanlı bir pehlivan, Peygamber ailesinin vazgeçilmez taraftarı olarak görülmüştür.²⁶⁶Bazı İranlılar Ebû Müslim'i Peygamber makamına kadar çıkarırken bazıları da onun yaşadığına, ebedi olduğuna, dünyada zulüm olduğunda ortaya çıkacağına, dünyayı ve hayırseverleri rahatlatacağına inanmıştır. Bazı mezheplerin inanç esasları içinde dahi yer alabilmiştir. Allah'ın onun ruhuna yerleştiği, meleklerden de üstün bir makama sahip olduğu düşünülebilmıştır.²⁶⁷ Böylece Ebû Müslim, İran halkının zihninde ve hayalinde insan olmaktan çıkıp kutsal bir varlık haline gelmiştir. Ebû Müslim'in adı ve hatıraları sadece İran halkının hafızasında kalmayıp yaptıkları, mücadeleleri bir devletin yıkılması, başka bir devletin kurulması tüm bunlar onu İslam coğrafyasında yaşayan birçok dinî, etnik grup arasında da destansı büyük bir İranlı kahramanı haline getirmiştir.²⁶⁸

Safevîler döneminde, İran'ın Nişabur halkı, Ebû Müslim adına sözde bir mezar yaptırıp ziyaret yeri haline getirmişlerdir. Dini hikâyeler uydurulmuştur. Bu hikâyelerde

²⁶⁵Khaliqyan, "Barrasi Muhtavayi Abu Muslim Khorasanî Ba Takid Bar Abu Muslim-nâme Tarsusî", s. 438; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.157.

²⁶⁶Mohammad Jaffar Mahjup, *Sargozashte Hanasi Abu Muslim Khorasanî Abu Muslim-nâme (2)*, Mosese Farhangi ve Etila Rasani Tabyan, İran 1387, s.5; Khaliqyan, "Barrasi Muhtavayi Abu Muslim Khorasanî Ba Takid Bar Abu Muslim-nâme Tarsusî", s.439.

²⁶⁷ Khaliqyan, "Barrasi Muhtavayi Abu Muslim Khorasanî Ba Takid Bar Abu Muslim-nâme Tarsusî", s.440. Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.177; Parmaksızoğlu, "Ebû Müslim El-Horasanî", s. 275.

²⁶⁸ Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 178.

Hız. Ali, Ebû Müslim'in geri döneceğini haber veriyordu. Bu inanış ise Ebû Müslim'in Şiiler arasında popüler olmasından kaynaklanıyordu.²⁶⁹

Ebû Müslim Horasanî'yi bir İran efsanesi, bir kahraman olarak görenler olduğu gibi onun İran halkına zarar verdiğini düşünenler de olmuştur. Özellikle hedefine ulaşmak için çok sayıda insanın canına kıymıştır diyenler olduğu gibi asıl amacının dine hizmet değil İran ırkçılığı olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Muhammed Cafer Mahcub bu kanaattedir.²⁷⁰Hatta ulusal bir İran hükümeti Gerçekleştirdiği ihtilal, Müslüman Arap hâkimiyetine eski İran kültür ve medeniyetinin bir tepkisi olması açısından da önemli idi.²⁷¹ Nitekim onun "er-rızâ min âl-i Muhammed" yani "Muhammed ailesinden razı olunacak kişi" propagandasını yapan kişilerle hiçbir mezhepsel bağı yoktu. Hatta onlar Ebû Müslim'i Abbasî Halifesi Mansur'a karşı aşağılamışlardır.²⁷²

İranlı kimi yazarlara göre ise o bir İranlı değildir. Tarihi olarak önemli bir şahsiyet olmakla birlikte bu kesime göre o Şiî imamlara ihanet etmiş bir Abbasî taraftarıdır.²⁷³Çok sayıda Şiî lideri de öldürmüştür. Şerik b. Şeyh onlardan biridir. Cafer b. Ebi Talib soyundan Abdullah b. Muaviye onun öldürdüklerinden bir başkasıdır. Eğer bir kişi Emevîlere karşı isyan ederse ve zaferler kazanırsa, sonraki dönemlerde Abbasî davacılarına Abbasîler'in geleceğine ya da kendi geleceğine yönelik bir tehdit olarak görürse Ebû Müslim onu da bastırmakta tereddüt etmemiştir, onları ortadan kaldırmıştır. Örneğin, Emevîlerin son dönemlerinde Emevîlere karşı güçlenen ve yükselişe geçerek Emevîlerin elinden bazı şehirleri alan Abdullah b. Muâviye'yi bile, Herat şehrine gittiğinde Ebû Müslim, verdiği emirle öldürtmüştür.²⁷⁴ Onu eleştirenlerden biri de İranlı

²⁶⁹ Habibi, *Tarikhe Afganistan Bad Az İslam*, s. 272-273.

²⁷⁰ Mohammad Jaffar Mahjup, *Sargozashte Hanasi Abu Muslim Khorasanî Abu Muslim-nâme (1)*, Mosese Farhangi ve Etila Rasani Tabyan, İran 1387, s. 198; <https://www.mashreghnews.ir/news/588509/>;

²⁷¹ Parmaksızoğlu, "Ebû Müslim El-Horasanî", s. 275.

²⁷²Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 156.

²⁷³<https://www.mashreghnews.ir/news/588509/>;

²⁷⁴Ali Akbar Abbasî, "Abu Muslim Khorasanî ve Delayeli Enad o Ba Daiyane Abbasî", *Tarik dar Ayene-ye Pazhuheh*, Asfahan 1390, Sal, 8, Shumare.3, Maqala, s. 120.

fikir ve ilim adamı Murtaza Mutahhari'dir. Komutanlığını takdir etmekte ancak siyaseten Haccac'a benzetmektedir.²⁷⁵Hatta yaptıklarının sonucunu hesaba katmayan bir cahil sıfatlandırması yapılmıştır.²⁷⁶

İran edebiyatında, Ebû Müslimle ilgili eserler kaleme alınmıştır. Aslen Horasanlı olmakla birlikte Bağdat'ta doğan Abdullah'ı Merzübânî Muhammed b. İmrân'ın kaleme aldığı "*Ahbar-ı Ebî Müslim Sahibi'd-da've*" adlı eser, diğeri ise Ebû Tâhir-i Tarsûsî tarafından kaleme alınan "*Ebâ Müslim-nâme*" adlı eserler bunlardan bazılarıdır. Bir diğeri ise Farsça da Ebu Müslim Horasan'ı hakkında yazılan en önemli eser Gulam Hüseyin Yosufî tarafından kaleme alınan²⁷⁷"*Ebû Müslim Sardar Horasan*" adlı telif eseridir.

Bu çalışmalardan ilki olan Abdullah'ı Merzübânî'nin çalışması günümüze kadar ulaşmamıştır. Ebû Tahir Tarsusî ve eseri hakkında ise ayrıntılı bilgiler bulmak pek mümkün değildir. Ancak Tarsusî'nin eserinden üretilmiş hikâyelerin derlendiği Tahir Tusî'in hikayesi meşhur olmuştur.²⁷⁸ Eser, halk dilinde ve akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Safeviler döneminde okunan yaygın bir kitap haline getirilmiştir. Halkın toplandığı yerlerde çokça okunmuştur.²⁷⁹Bu eser diğeri Tarsusî nüshaları için de model olmuştur. Tusî'nin hikayeleri, daha sonraları zenginleşerek destanlar şeklini almıştır. Zamanla Pehlevî öykülerinin de konusu olmuştur.²⁸⁰ Bu çalışmalar daha sonra farklı dillere de tercüme edilmiştir.²⁸¹

²⁷⁵ <https://www.mashreghnews.ir/news/588509/>

²⁷⁶ Toprak, *Ebû Müslim Horasanî Hikâyesi*, s.16.

²⁷⁷ Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s. 183.

²⁷⁸Mahjup, *Sargozashte Hanasi Abu Muslim Khorasanî Abu Muslim-nâme (I)*, s. 199; Farahanî, *Abu Muslim Khorasanî Büzirkterin Sardare İrani Pas Az İslam*, s. 6.

²⁷⁹Munira Ahmad Sultani, "Barasi Nokat ve Anasure Omdaye Amyane Dar Abu Muslim-nâme (Dastane Bolande Amyana Davre Safavi)", *Ustadyar Danishgahe Azade İslamî Wahid Tahran Merkezi*, İran 1392, 6. Sal. 23.Shumare, Maqale, s.3.

²⁸⁰Sultani, "Barasi Nokat ve Anasure Omdaye Amyane Dar Abu Muslim-nâme (Dastane Bolande Amyana Davre Safavi)", s. 1; Yosufi, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, s.182-184; Ziya Bakırcıoğlu, "Ebû Müslim destanı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1977, s. 411-412; Parmaksızoğlu, "Ebû Müslim El-Horasanî", s. 275.

²⁸¹Bakırcıoğlu "Ebû Müslim Destanı", s. 412.

Fuad Köprülü, “Ebû Müslim Destanı’nın en eski nüshasının 1150’de Merv’de yaşayan ve Sultan Sencer’in maiyetinde bulunan Karahan ailesine mensup Melikzâ b. Mahmûd b. Hüseyin b. Kızılarıslan Hakan adına yazılan nüsha” olduğunu belirtmektedir.²⁸² Destanın pek çok nüshasında adı geçen Ebû Tahir-i Tusî (Tarsusî) diğer adıyla Ebû Tahir-i Karagözî hakkında ayrıntılı bir bilgiye rastlanamamıştır. Yazma nüshalardan edinilen bilgilere göre âmâdır ve Gazneli Mahmud’un sarayında bir memur olarak çalıştığı düşünülmektedir; çünkü yine aynı nüshalarda Gazneli Mahmud’un da adı geçmektedir. Eserin ilk çıkış dili ne olursa olsun Türk milleti bu eseri kendine mâl etmiştir ve Türk edebiyatındaki yeri apayrıdır.²⁸³ Türk edebiyatındaki kahraman-nâmeler, darabnâmeler ve Veysel Karanî ile ilgili hikayelerin pek çoğu Ebû Tahir-i Tusî’ye mal edilmektedir. “Ebû Müslim destanının bazı nüshalarında Ebû Bekir er-Râzî, Ebû Mecîd es-Sâvî ve Hişâm es-Serahsî gibi isimlere rastlanması,” bu kişilerin, hikayelerin müellifi olabileceklerini düşündürmekteyse de bunu doğrulayacak başka bilgiler yoktur.²⁸⁴

Ebû Müslim-nâme’nin temel konusu, onun Emevi zulmüne karşı vermiş olduğu destansı mücadeledir. Tek başına çıktığı bu mücadelede zamanla geniş halk kitlelerinin ve ileri gelen esnafın desteğini kazanmıştır.²⁸⁵ Bu durum paylaşılırken şahsi meziyetlerinden ve niteliklerinden de bahsedilir. Pehlivandır ve silahı elindeki baltasıdır. Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikar’ın çeliğinden yapılmıştır. Efsanevî ve mucizevî özellikleri ile bu balta bir işaret kabul edilmiştir. Baltaya dair de bir hikâye vardır. Rüyasında Hz. Peygamber gelmiş ve ona bu baltayı yapmasını emretmiştir. Bundan dolayıdır ki Ebû Müslim “*Baltalı*” diye de adlandırılmıştır.²⁸⁶ Balta ile Hz. Musa’nın asası arasında arka planda bir ilişki de kurulmuş mudur sorusu kıymetlidir. Anlaşıldığı kadarıyla, Ebû Müslim’e ait her türlü eşya İranlılar için bir aidiyet ve motivasyon aracı olarak

²⁸² Fuad, Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 345.

²⁸³ Demir, Erdem, Üst, *Ebû Müslim-Nâme*, s.24.

²⁸⁴ <https://www.ulkucudunya.com>

²⁸⁵ Mahjup, *Sargozashte Hanasi Abu Muslim Khorasanî Abu Muslim-nâme (2)*, s. 204-2012.

²⁸⁶ Mahjup, *Sargozashte Hanasi Abu Muslim Khorasanî Abu Muslim-nâme (2)*, s. 399; Toprak, *Ebû Müslim Horasanî Hikâyesi*, s. 414.

kullanılmıştır. Nitekim onun hançeri de böyledir. Vefatından sonra İran ve Nişabur halkı bu hançere büyük önem atfetmiş ve yanlarında taşımışlardır. Hatta öldüğünde baltası ve hançeri tabutuna sarılmıştır.²⁸⁷

Farisiler için Ebû Müslim, sadece kendisi değil beraber çalıştığı arkadaşlarını da önemli hale getirmiştir. Benzer olağan üstü nitelikler onlar için de geçerli olmaya başlamıştır. Onun yaverlerinden Ahmed-i Zemci bu yönlü kahramanlıklarıyla tanıtılmıştır.²⁸⁸ İmam sembolü olarak kabul edilmiş olan Ahmed-i Zemcî için kılıç kuşanmak, ata binmek söz konusu değildir. Hatta caiz değildir. O basit bir sopa ile savaşması gerekmektedir. Farisilerin hayal gücü bu imamdan bir kahraman yaratmıştır. Onun da simgesi Hz. Ali'nin sopasından yapılmış tüfeğidir. “Zemcî-nâme” diye bir gelenek de oluşmuş ve Ebû Müslim sonrası süreçteki başkaldırıları işlenmiştir.²⁸⁹

Abbasî ihtilali'nin kahramanı olan Ebû Müslim, sonraki dönem Abbasî halifelerince de başarısı takdir edilen bir komutan olmuştur. Halife Me'mun onu, yeryüzünün üç büyük melikinden biri olarak takdim etmiştir.²⁹⁰

²⁸⁷Mahjup, *Sargozashte Hanasi Abu Muslim Khorasanî Abu Muslim-nâme (2)*, s. 407.

²⁸⁸Sultani, “Barasi Nokat ve Anasure Omdaye Amyane Dar Abu Muslim-nâme (Dastane Bolande Amyana Davre Safavi)”, s.9.

²⁸⁹Melikof, *Türk- İran Epik Geleneğine İçinde Horasan Taberdarı Ebû Müslim*, s. 89.

²⁹⁰İbn Hallikan, *Vefeyatü'l- A'yan ve Enbau Enbai'z- Zaman*, (thk. İhsan Abbas), Kum 1362, c. III, s. 147; Bulut, *Ebu Müslim Horasani, Bir ihtilalcinin Hikayesi*, s. 240' de anlatılır; Hasan, *Abu Muslim Khorasanî* s. 126-127.

SONUÇ

Ebû Müslim Horasanî bir ailenin hizmetinde iken, İmam İbrahim tarafından keşfedilmiştir. İmam İbrahim kendi davalarına kazandırılması için onu özel olarak yetiştirmiştir. Daha sonra onu İmam İbrahim, Horasan'a emir olarak göndermiştir. Yaptığı propaganda sayesinde etrafında sadece Müslümanlar değil gayr-i Müslimleri de toplanmıştır.

Çocukluğu ve ailesi konusunda mevcut kaynaklarda yeterli bilgi bulunmaması nedeniyle kökeni ve milliyeti hakkında kesin bir kanaate ulaşmak mümkün olamamıştır. Asyalı Özbekler ve Türkmenler, Ebû Müslim'in kendi milletlerinden ve soylarından geldiğini söylemiştir. Çağdaş Türk araştırmacılar, onun Türk olduğunu ve Asya merkezinden, Oğuz Türklerinden geldiğini öne sürmüştür. Farsça yazılmış kaynaklara göre Ebû Müslim, "Serdar-ı Horasan" olarak tanıtılmış ve kendisinin Fars kökenli olduğu anlatılmıştır. Ebû Müslim Horasanî her zaman Türkler, Farslar, Afganlar ve diğer milletler tarafından sahiplenilmiştir.

Ebû Müslim Horasanî, propaganda sürecinde İslam topraklarındaki çeşitli halkların Emevî Devleti'ne karşı duygularından yararlanmıştır. Emevî Devleti'nin uygulamalarında rahatsız olan toplumun desteğini kazanmıştır. Kimi zaman kendisine karşı çıkan rakiplerini de acımasızca bastırmıştır. Giderek Horasan'da halkın kabul gördüğü lider konumuna gelmiştir. Keskin siyasî zekasını kullanarak Emevî destekçisi kabileleri tasfiye etmiştir. Ehl-i Beyt'in davasını, Emevîlerin hükümdarlığını sonlandırmak için kullanmıştır. İmam İbrahim ve kardeşi Ebul-Abbas'ın tam güvenini sağlayarak Emevîlere karşı yapılan ihtilalin lideri konumuna gelmiştir. Mücadelesini gerçekleştirirken kabile ihtilaflarını kendi lehine kullanarak mümkün olduğu kadar Emevî yönetiminden rahatsız olan toplumların yararını gözetmiştir.

Emevî saltanatının sona ermesinden ve Abbasî hilafetinin başlamasından sonra da Arap olmayan Müslüman toplumların gözünde gerçek kahraman olarak yer almaya devam etmiştir. Emevî yönetiminde dışlanmış olan Mevâlî'nin halkların yeni yönetimde yer alması ve görece haklarının iade edilmesi, onun sayesinde olmuştur. Bu nedenle Horasan topraklarında şöhreti gün be gün artarak devam etmiştir. Bu durum Abbasî hilafetini rahatsız etmeye başlamıştır. Sonunda Abbasî halifesi Mansur tarafından hileyle öldürülmüştür.

Ölümünden sonra onun intikamını almak isteyen halkların bir kısmı, isyan hareketlerine başlamış olsa da bu girişimler Abbasîlerce hızlıca bastırılmıştır. Özellikle Nişabur'da Sinbad isyanı ve Maverâünnehir civarında İshak-Türk isyanları en önemlileri olarak tarihin kayıtlarına geçmiştir. Ancak bu hareketler, Abbasî Devleti tarafından kanlı bir biçimde bastırılmıştır. Yine de İslam toplumundaki ezilen halklar, onu unutmamış, özgürlük ve adalet sembolü olarak zihinlerinde ona ayrı bir yer açmıştır. Tarihin seyrini değiştiren olaylar, şahsiyetler ve projeler, çoğu zaman farklı toplumlar, milletler ve insanlar tarafından sahiplenilmiştir. Nitekim Ebû Müslim Horasanî de İslam coğrafyasında birçok millet tarafından sahiplenilen bir şahsiyettir.

Ebû Müslim'in başarılı mücadelesi, öldürülmesinden sonraki muhalif sesler için de ilham kaynağı olmuştur. Başını çektiği ihtilalci hareketin merkezi olan Horasan'da yaşayan halklar için de efsane bir lider haline gelmiştir. Bu bölgede yaşanan Farisiler ve Türkler onu sahiplenmişlerdir. Aradan geçen uzun yıllar, Ebû Müslim'i efsanevi bir kişilik haline dönüştürmüştür. Benzer özelliklerle hem Farisiler hem de Türkler sahiplenmiştir. Onun ismi etrafında hikayeler, masallar ve destanlar türemiştir. Bunlar arasında en dikkat çeken ise Ebû Müslim-nâme'dir. Bu eser hem Farisileri hem de Türkleri etkilemiştir.

Adaletin ve hakkın savunucusu olma sıfatıyla Ebû Müslim, Emevî iktidarına son verdiği için Emevîlere karşı olan dini, siyasi toplulukların sembol isimlerinden biri olmuştur. Ahîlik, fütüvvet hareketleri, Alevîlik, Bektaşilik gibi gelenekler içinde Ebû Müslim efsanelerini bulmak mümkün olmuştur.

KAYNAKÇA

Abbasî, Ali Akbar, “Abu Muslim Khorasanî ve Delayeli Enad O Ba Daiyane Abbasî”, *Tarik dar Ayene-ye Pazhuhesh*, Asfahan 1390, Sal, 8, Shumare. 3, Maqala, s.109-127.

Ahbar'ud- Devleti'l-Abbasiyye,(Müellif meçhul), thk. Abdülaziz b. Abdilkerim ed-Dûrî- Abdülcebbar el- Mutalibî, Beyrut.1971.

AKBARÎ, Doktor Amir, *Tarihi Hükümeti Tahiriyan az Ağaz Ta Ancam*, intişarati Bonyadi Pojihiş Aye İslami Maşhad, Tehran 1387.

AKSU, Ali (İmam İbrahim' Ebû Müslim'e Gönderdiği Bağlamında) Abbasî İhtilal Hareketinde Etnik Grupların Rolü, *İslam Sanat Tarihi Edebiyatı ve Müsıkı Dergisi*, Makale, Konya 2008. S.53-70.

ALGÜL, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Emin Yayınları, c. III, İstanbul 1991.

ALBAYRAK, Nurettin, “Ebû Müslim Destanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c .X, İstanbul 1994.

APAK, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi (Abbasîler Dönemi)*, Ensar Neşriyat Yayınevi, İstanbul 2016.

AYCAN İrfan, BOZKURT, Nahide, KURT, Hasan, Özdemir Mehmet, Sarıçam, *İslam Tarih I*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2012.

AYCAN, İrfan, SÖYLEMEZ, Mahfuz, ALTINAY, Ramazan, ERKOÇOĞLU, Fatih, PARLAK, Nizamettin, *Emevîler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.

BAKIRCIOĞLU, Ziya, “Ebû Müslim Destanı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1977.

BARTHOLD, W, YINANÇ, H, “Abbasîler” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, c. I, İstanbul 1968.

-----, “Ebû Müslim”, *İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1964.

BOZKURT, Nahide, *Abbasîler*, İsam Yayınları, Ankara 2018.

-----, *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.

BULUT, Faik, *Ebû Müslim Horasanî Bir İhtilalcinin Hikayesi*, Berfin Yayınları, İstanbul 1999.

DANIŞMAN, Nafiz, *Kelam İlmine Giriş*, Ankara üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları, Ankara 1955.

DEMİR, Necati, Müseyyip Gazi Destanı (Kerbela'nın İntikamı), Hece Yayınları, Ankara 2007.

DEMİR, Necati, Dursun, Mehmet, Üste, Sibel, Ebû Müslim-Nâme, Destan Yayınları, c. I, Ankara 2007.

DEMİR, Necati, ERDEM, Mehmet Dursun, Battal Gazi Destanı, Hece Yayınları, Ankara 2006.

DEMİR, Necati, ERDEM, Mehmet Dursun, Saltık Gazi Destanı, Destan Yayınları, Ankara, 2007.

DOĞAN, Mustafa Ekrem, “*Ebû Müslim El-Horasanî ve Efsanevi Kişiliği*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2016.

“Ebû Müslim El-Horasanî”, *Yine Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat A.Ş. Yayınları, c. II, İstanbul 1985.

“*Ebû Müslim Horasanî Kanlı Cellat*”, İstanbul Maarif Kitaphanesi, Maarif Matbası, İstanbul 1934.

“Ebû Müslim el-Horasanî”, *Meydan Larousse*, Meydan Yayınevi, c. IV, İstanbul 1971.

El-Askalani, *Sahabaddin Ebi Fazl ahmed b. Ali İbn. Hacer, Lisan'ül- Mizan*, Darül'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrüt 1986.

ERDOĞRUCA, Nuran, “*Ebû Müslim'i Horasanî ve Müslimmiyye Hareketi*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2001.

Et-Taberî, *Tarihu'r-Rusûl Ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Kahire Tarihsiz, c. VII.

FARHANÎ, Hosseyin, *Abu Muslim Khorasanî*, Bûzirkterin Sardare İrani Pas az İslam, İntişarati İlim, İran 1377.

GHOOBAR, Mirgholam Mohammad, *Afganistan Dar Masir-i Tarih*, İntişarati Khavar İnterpiriz, Peşaver, 1388 Hicri.

GÖLPINARLI, Abdalbaki, “Burgazi ve Fütüvvet- Name'si”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15/1-4, İstanbul 1954.

-----, “Fütüvvet-Nâme-i Sultanî ve Fütüvvet hakkında Bazı Notlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisadî Fakültesi Mecmuası*, XVII, 127-155.

GÜNALTAY, Şemseddin, “*Birinci Türk Tarihi Kongresi*”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

-----, “Abbas Oğullarının Kuruluş ve Yükselişlerinde Türklerin Rolü”, *Türk Tarih Kurumu*, Belleten, IV/23-24, Ankara 1942.

HASAN, Muhammed Abdülghani, *Abu Muslim Khorasanî*, (Çev.Şefii Kadkani), Bangah-i Entesharat-i Maywend, Kabul 2012.

HABİBİ, Abdulhay, *Tarikhe Afganistan Bad Az İslam*, Donyaye Kitap, Tehran 1363.

HUQYANİ, Bahar, KARİM, Said Mohammad, *Tarihe Kurune Vustai Afganistan*, Matbai İprou İndia, Kabul 1391.

İbn Hallikan, *Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr, Vefayatü'l- Ayan ve Enba'iz- Zaman*, Mısır 1948, c. II.

-----, *Vefayatü'l- A'yan ve Enbau Enbai'z- Zaman*, (thk. İhsan Abbas), Kum 1362, c. III.

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, (Çev. Yunus Apaydın), Türkiye Matbaacılık ve Neşriyat Yayınevi, c. V, İstanbul 1986.

KARAKUŞ, Nadir, *Bir İhtilalcinin Anatomisi Ebû Müslim Horasanî*, Neva Yayınları, İstanbul 2017.

KARAMAN, Hayrettin, ÖZEK, Ali, DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, ÇAĞRICI, Mustafa, GÜMÜŞ, Sadrettin, TURGUT, Ali, *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Mâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.

KHALİQYAN, Majid, "Barrasi Muhtavayi Abu Muslim Khorasanî Ba Takid Bar Abu Muslim-nâme Tarsusî", *Fasilname Takhasusi Sabk Shinasi Nazm ve Nasr Farsi Bahare Adab Elmi Pojohishi*, 7. Sal, 4. Shumare, Maqala, Tehran 1393. S.437-455.

KOÇAK, Yusuf "Abbasîler'in Kuruluş Döneminde Abbasiyyun-Talibiyyun Mücadelesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)", Ankara Üniversitesi, Ankara 2014.

KOHZAD, Ahmad Ali, *Tarihi Afganistan*, Bangah-i İntişarati Mayvand, c. I-II, Kabul 1387.

KORGUNAL, Muharram Zeki, *Ebû Müslim 'i Horasanî ve Nasr-ı Sayyad Savaşı*, Sağlam Kitapevi, İstanbul 1978.

KORKAK, Daniş Remzi, *Kerbelanın intikamı Horasanlı Ebû Müslim*, Çınar Matbaası, c. I, İstanbul 1969.

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akça Yayınları, Ankara 2003.

KÜÇÜK, Raşit, “Abdullah b. Mübarek”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul 1988.

MAHJUP, Jaffar Mohammad, *Sargozashte Hamasi Abu Muslim Khurasani Abu Muslim-nâme (1)*, Mosese Farhangi ve Etila Rasani Tabyan, İran 1387.

MAHJUP, Jaffar, *Sargozashte Hamasi Abu Muslim Khurasani Abu Muslim-nâme (2)*, Mosese Farhangi ve Etila Rasani Tabyan, İran 1387.

MELİKOF, Irene, “*Ebû Müslim Ahîlerin Piri*”, Destan Mesala Türkoloji Yolculuklarım, Demos Yayınları, İstanbul 2008.

-----, *Türk-İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdarı Ebû Müslim*, (Çev. Armağan Sarı), Elips Kitap Yayınları, İstanbul 2012.

PAŞA, Ahmet Cevdet, *Peygamber Kıssaları ve Halifelerin Tarihi*, (Çev. Ali Arslan), Arslan Yayınları, c. II, İstanbul 1977.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Ebû Müslim El-Horasanî”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XIV, Ankara 1966.

RIZA, Ali, “Ebû Müslim Horasanî” *Halk Bilgisi Haberleri Aylık Mecmua*, Burhanddin Matbaası, İstanbul 1934, s. 47-50.

SULTANÎ, Munira Ahmad, “Barasi Nokat ve Anasure Omdaye Amyana Dar Abu Muslim-nâme (Dastane Bolande Amyana Davre Safavi)”, *Ustadyar Danishgahe Azade İslamî Wahid Tahran Merkezi*, 6.Sal, 23.Shumare, Maqala, İran 1392.

TOPRAK, İsmail, *Ebû Müslim Horasanî Hikâyesi*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2019.

TELLİ, Alaeddin, “*Ebû Müslim Horasanî*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1970.

ÜÇOK, Bahriye, *İslam Tarihi Emevîler-Abbasîler*, Sevinç Matbaası Yayınevi, Ankara 1968.

ÜNLÜ, Nuri, *İslam Tarihi-I (Başlangıçtan Osmanlılara Kadar)*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.

WELLHAUSEN, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963.

YILDIZ, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1986.

YILDIRIM, Rıza, “Anadolu’da İslamiyet: Gaziler Çağında (XII-XIV. Asırlar) Türkmen İslam Yorumunun Sünni Alevi Niteliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, Yayın Tarihi, 2014, Dergi: *Osmanlı Araştırmaları*, s.93-124.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Abbasîler”, c. I, Ankara 1988.

-----, “Ebû Müslim’i Horasanî”, *DİA*, c. X, İstanbul 1994.

-----, “Ebu’l- Abbas es-Seffah”, c. X, İstanbul 1994.

YİNANÇ, Mükrimin, “Ebû Müslim” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1994.

YOSUFİ, Doktor Gholam Muhsin, *Abu Muslim Sardare Khorasan*, Şirketi Sahami Kitabyi Habibi, Tehran 1368 Hicri.

ZEYDAN, Corci, *Büyük Türk Kahramanı, Ebû Müslim Horasanî*, (çev. Selami Münir Yudatap), Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1948.

ZEYDAN, Corci, *İslam Medeniyet Tarihi*, (Çev. Mümün. Çevik), Üçdal Neşriyat Yayınevi, c. I, İstanbul 1976

-----, *Ebû Müslim Horasanî*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2010.

ZORLU, Cem, “Abbasî Devleti’ne Karşı İlk Silahlı Hareketler” *Marife*, Yıl:1, Sayı:1,2001, s.95-127.

-----, *Abbasîlere Yönelik Dini Siyasi İsyamlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.

1- İnternet Kaynakları

<https://kizilbasalevilik.wordpress.com/2016/09/08/ahilik/>

www.ehlisunnetbuyukleri.com

islamansiklopedisi.org.tr/melikoff-irene

<https://www.ulkucudunya.com>.

<https://www.mashreghnews.ir/news/588509/>

Jamal, Fariha, Ebu Müslim Horasani'nin Türk, Fars ve Afgan Toplumlarında Algılanış Biçimi,

Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Seyfettin Erşahin, 92 s.

ÖZET

Ebû Müslim Horasanî Türk, Fars ve Afganistan halkı tarafından saygı duyulan bir şahsiyettir. Ebû Müslim Horasanî hakkında farklı dillerde (Arapça, Türkçe, Farsça.) kitaplar, destanlar, makaleler yazılmıştır. Ebu Müslim'in bu toplumlar üzerindeki etkisi ve dolayısıyla halk tarafından sahiplenme biçimi önem arz etmektedir. Emevî hilafetini deviren ve Abbasî hilafetinin baş mimarı olan Ebû Müslim'in, İslam tarihindeki yeri ve önemi büyüktür. Nitekim aralarında Arapların da bulunduğu Müslüman toplum ona aşırıya varacak şekilde saygı duymuş ve onu efsaneleştirmişlerdir. Kölelikten halk önderliğine yükselen Ebû Müslim Horasanî, bölge halklarından olan Türkler, Farslar ve Araplar tarafından benimsenmiş ve her halk onun köken itibarıyla kendinden olduğunu iddia etmiştir. Ebû Müslim Horasanî serdar ve yetkin bir hâkim olduğunda Horasan'daki dinî siyasî hareketin başına geçmiştir. Emevî devletinin yıkılması ve Abbasi devletinin kurulması sürecinde önemli roller üstlenen Ebû Müslim Horasani isyan hazırlıklarını organize ederek Emevîler'e karşı faaliyetler yürütmüştür. Abbasî Devleti'nin kuruluşundan sonra nüfuzunun giderek artması, devlet yönetimini rahatsız etmiştir. Sonuç olarak onun öldürülmesine karar verilmiş ve bir görüşme sırasında halife Ebû Cafer Mansur tarafından katledilmiştir.

Ebû Müslim siyasî nedenler sebebiyle öldürülmesine rağmen, etkisi günümüze kadar devam eden, haksızlığa başkaldırıların esin kaynağı bir önder olmuştur. Onun kahramanlık hikayeleri, destan ve menkıbeleri asırlarca Türkler, Farslar ve Afgan halkları tarafından okunmuş ve anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ebû Müslim, Türk, Fars, Emevî, Abbasî, hilafet, Horasan.

Jamal, Fariha, The perception of Abu Muslim Khorasani in Turkish, Persian and Afghan societies,

Thesis of Master, Supervisor: Prof. Dr. Seyfettin Erşahin, 92 p.

ABSTRACT

Abu Muslim Horasani is a person who is respected by the Turkish, Persian and Afghan people. Books, epics, articles were written about Abu Muslim Horasni in different languages (Arabic, Turkish, Persian). The influence of Abu Muslim on these societies, and therefore the way they are owned by the people, is important. Abu Muslim, who overthrew the Umayyad caliphate and was the chief architect of the Abbasid Caliphate, had a significant place in Islamic history. As a matter of fact, the Muslim community, including the Arabs, respected and legendary it to the extreme. Abu Muslim Khorasani, who rose from slavery to the leadership of the people, was adopted by the Turks, Persian and Arabs who were among the peoples of the region and every people claimed that he was himself in his origin. For Abu Muslim was a ruler of Khorasani, he became the head of the religious political movement in Khorasan. Abu Muslim Khorasani, who played an important role in the process of the demolition of the Umayyad state and the establishment of Abbasid state, organized the rebellion preparations and carried out activities against the Umayyads. The growing influence of the Abbasid state after its establishment has disturbed the state administration. As a result, he was ordered to be murdered and killed by caliph Abu Jafar Mansur during an interview.

Although Abu Muslim was killed for political reasons, he has been a leader of inspiration for injustice rebellion, whose influence continues to this day. His heroic tales, epics and legends have been read and told by Turks, Persians and Afghans for centuries.

Keywords: Abu Muslim, Turkish, Persian, Umayyad, Abbasid, Caliphate,
Khorasan.

